

“DIE UIT DE GROTE VERDRUKKING KOMEN”

“Dezen zijn het die uit de grote verdrukking komen en zij hebben hun lange klederen gewassen en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams”. Openbaring
7:14

Geloofsvervolgingen en geloofshelden in Frankrijk

Deel V

1572

Beschreven in:

**De Historie der MARTELAREN, die om de getuigenis der Evangelische Waarheid hun
bloed gestort hebben**

Tot 1559 beschreven door

Adriaan van Haamstede

Vanaf 1560 vervolgd door N. N.

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG

2009

INHOUD

Inleiding

Historische achtergrond

MARTELAREN

- 1. Jeanne d'Albret**
- 2. Caspar de Coligny, admiraal van Frankrijk; Briconaut, Cavagne en anderen**
- 3. Moord van de edellieden des Konings van Navarre: Baron de Pardeillar, de kapitein Pilles, St. Martin en Beauvais; en van de Prins van Condé**
- 4. De Graaf de Rochefoucault**
- 5. Teligny**
- 6. De Markies de Kenel**
- 7. De Baron van Soubrise**
- 8. De heer de Guerchy**
- 9. De heer de Briou**
- 10. Pieter (Pierre) de la Place.**
- 11. Petrus Ramus (Pierre de la Ramée geb. 1515)**
- 12. Denys Perot**
- 13. De Predikanten Buyrette, More en Horeen Desgorris**
- 15. Claude Robert**
- 14. Antonius Merlanchon; en een kramer**
- 16. De luitenant Taverny en zijn zuster**
- 17. Oudin Petit**
- 18. Marturin Lussaut, zijn vrouw Françoise Baillet, zijn zoon, en dienstbode 16 jaar**
- 19. Mouluet en zijn zwangere vrouw; 2 vrouwen van Rouen**
- 20. Philippe le Doux en zijn zwangere vrouw, moeder van 20 kinderen**
- 21. Pieter Faret en zijn vrouw**
- 22. De Plumgraaf des Konings en zijn zwangere vrouw**
- 23. Antonius (Antoine) Silvius**
- 24. Pieter (Pierre) Baillet**
- 25. Montault, Chappeus, Keny, Seret, l'Arandel, jongman, goudsmid; Jan Thevart, le Clercq, met hun vrouwen, kinderen en al de huisgenoten, een koopman Nicolaas, Karel Perier, Philip le Cosne, twee boekbinders; de vrouw van Iverni, en anderen**
- 26. De weduwe van Gastines de Jonge**
- 27. Nog zeer veel anderen verloren op onschuldige wijze hun leven, wier namen wij hier beknopt zullen medelen.**
- 28. *Schrijven van keizer Maximiliaan, wiens dochter was gehuwd met Karel de negende.***

- 29. De moord van de Hervormden te Meaux, in Brie**
- 30. De vervolging van de gelovigen te Troyes, in Champagne**
- 31. De moord te Orleans; tussen de 12.000 en 18.000 mensen**
- 32. De verschrikkelijke moord van de gelovigen te Lyon**
- 33. Vervolging te Angiers, o.a. Jan Mason, bijgenaamd Launay Sr. de la Rivière, de eerste predikant van de Hervormde gemeente te Parijs**
- 34. Vervolging te Rouen; 6.000 en meer dan vijftig vrouwen**
- 35. Vervolging te Toulouse**
- 36. Vervolging te Bordeaux**
- 37. Slot; rechtvaardige straffen van God**
- 38. Martelaarschap van F. Rey. (1662-1684)**

INLEIDING

De Bartholomeüsnacht (bloedbruiloft) was een massale moordpartij op de Franse protestanten, die plaatsvond in de nacht van 23 op 24 augustus 1572.

De groeiende invloed van de protestantenleider admiraal Gaspard de Coligny aan het hof en de daaruit voortvloeiende verzoening tussen koningschap en protestantisme, leidde op 18 augustus tot de sluiting van een huwelijk tussen de protestantse leider Hendrik van Navarra (de latere Hendrik IV) en Margaretha, jongere zuster van koning Karel IX. De gehele protestantse adel was voor deze bruiloft naar het zeer katholieke Parijs gekomen. De voornaamste leden bleven nadien nog in de stad om besprekingen te voeren met de koning. Op 22 augustus werd dan een aanslag gepleegd op admiraal de Coligny, de leider van de protestanten. De aanslag mislukte maar gaf aanleiding tot erg verhitte gemoederen in beide kampen. Uit angst voor wraak van de Hugenoten probeerden Catharina de Medici (moeder van de bruid en van de koning) en de radicaal-katholieke Hendrik de Guise de koning Karel IX over te halen tot het executeren van de leiders van de protestantse factie. Toen Karel IX uiteindelijk, nadat er uren op hem ingepraat was, onder de druk bezweek, reageerde hij met de fatale uitspraak: *“Dood ze allemaal! Dood ze allemaal! Zodat er niet één overblijft om het mij later te verwijten.”*

Deze uitspraak werd door Henri de Guise gebruikt om niet alleen de protestantse leiders te doden, maar een compleet bloedbad aan te richten dat in de vroege ochtend van 24 augustus van start ging. De slachting duurde enkele dagen, ondanks de pogingen van Karel IX om ze een halt toe te roepen. In Parijs werden volgens sommige geschiedschrijvers 2.000 Hugenoten vermoord. Gedurende de daaropvolgende maanden verspreidde het zich over heel Frankrijk en het aantal doden liep uiteindelijk op tot 20.000 (hoewel er ook hogere en lagere schattingen zijn).

In 1598 vaardigde Hendrik van Navarra, die intussen al bijna negen jaar regeerde als Hendrik IV, het Edict van Nantes uit. Dit verleende aan de Hugenoten *het recht op vrije godsdienstuitoefening en maakte een einde aan ruim dertig jaar burgeroorlog*. Aan het einde van deze burgeroorlog was het aantal protestanten van 30% tot 10% gedaald.

Kardinaal de Richelieu ontnam de Hugenoten in 1629 hun rechten weer, en het Edict van Nantes werd in 1685 helemaal afgeschaft door koning Lodewijk XIV.

Openbaring 7:7-17. Na dezen zag ik, en ziet, een grote schare, die niemand tellen kon, uit alle natie, en geslachten, en volken, en talen, staande voor den troon, en voor het Lam, bekleed zijnde met lange witte klederen, en palm *takken waren* in hun handen. En zij riepen met grote stem, zeggende: De zaligheid zij onzen God, Die op den troon zit, en het Lam. En al de engelen stonden rondom den troon, en *rondom* de ouderlingen en de vier dieren; en vielen voor den troon *neder* op hun aangezicht, en aanbaden God, zeggende: Amen. De lof, en de heerlijkheid, en de wijsheid, en de dankzegging, en de eer, en de kracht, en de sterkte zij onzen God in alle eeuwigheid. Amen.

En een uit de ouderlingen antwoordde, zeggende tot mij: Dezen, die bekleed zijn met de lange witte klederen, wie zijn zij, en van waar zijn zij gekomen? En ik sprak tot hem: Heer, gij weet het. En hij zeide tot mij: Dezen zijn het, die uit de grote verdrukking komen; en zij hebben hun lange klederen gewassen, en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams. Daarom zijn zij voor den troon van God, en dienen Hem dag en nacht in Zijn tempel; en Die op den troon zit, zal hen overschaduwen. Zij zullen niet meer hongeren, en zullen niet meer dorsten, en de zon zal op hen niet vallen, noch enige hitte. Want het Lam, Dat in het midden des troons is, zal hen weiden, en zal hun een Leidsman zijn tot levende fonteinen der wateren; en God zal alle tranen van hun ogen afwissen.

Historische achtergrond

In de eerste helft van de zestiende eeuw was Frankrijk welvarend en goed bevolkt. Deze economische voorspoed ging samen met pogingen om tot een meer spirituele vorm van katholicisme te komen. Zowel sommige leden van de geestelijkheid als geleerde humanisten eisten godsdiensthervormingen om het wangedrag van hooggeplaatste prelaten en de incompetentie van de lagere geestelijken tegen te gaan. Eén geestelijke die naar vernieuwing streefde, was de katholieke bisschop Guillaume Briçonnet. In zijn diocees Meaux moedigde Briçonnet iedereen aan de Heilige Schrift te lezen. Hij financierde zelfs een nieuwe vertaling van de christelijke Griekse Geschriften in het Frans. Al gauw haalde hij zich de gramschap van de Sorbonne, de theologische universiteit van Parijs en behoedster van de katholieke rechtzinnigheid, op de hals, wat hem in zijn hervormingsprogramma remde. Maar de bisschop genoot de bescherming van Frans I, koning van Frankrijk van 1515 tot 1547. In die tijd stond de koning gunstig tegenover hervormingen.

Frans I tolereerde kritiek op de kerk echter slechts zolang de openbare orde en nationale eenheid er niet door in gevaar kwamen. In 1534 werden door protestantse extremisten pamfletten aangeplakt waarin de katholieke mis werd veroordeeld als afgoderij; zij nagelden zelfs een pamflet aan de deur van de Koninklijke slaapkamer. Deze en andere redenen leidden ertoe dat de houding van Frans I totaal omsloeg en hij een felle onderdrukingscampagne op touw zette. Weldra werden er protestanten op de brandstapel gezet. Veel humanisten, hun sympathisanten, en aanhangers van het opkomende protestantisme vluchtten het land uit. De autoriteiten begonnen boeken te censureren en docenten, uitgevers en drukkers te controleren.

Zich bewust van de noodzaak van hervormingen binnen de kerk, kwam in december 1545 in het Italiaanse Trente een concilie van katholieke bisschoppen bijeen. Toen het concilie in 1563 werd afgesloten, was volgens *The Cambridge Modern History* „de uitkomst dat . . . de handen van degenen die vastbesloten waren het protestantisme uit te roeien, gesterkt moesten worden”.

Het wachten op veranderingen moe, kozen veel leden van de hervormingsgezinde beweging binnen de Katholieke Kerk de kant van het protestantisme. Omstreeks 1560 sloten talrijke Franse aristocraten en hun medestanders zich aan bij de Hugenoten, zoals men de protestanten was gaan noemen. De Hugenoten lieten hun stem steeds luider horen. Hun openbare bijeenkomsten waren soms een bron van provocatie en vijandschap. Zo kwamen in 1558 duizenden van hen in Parijs bijeen om er vier dagen achtereenvolgens psalmen te zingen. Dit alles wekte de woede van zowel de machtige vorsten van de Katholieke Kerk als de grote katholieke massa. Op instigatie van Charles kardinaal van Lotharingen kondigde koning Hendrik II, die zijn vader, Frans I, was opgevolgd, in juni 1559 het Edict van Écouen af. Het onverholen doel ervan was, het „infame Lutherse gebroed” te verdelgen. Dit leidde in Parijs tot een campagne van terreur tegen de Hugenoten.

Hendrik II stierf enkele weken later aan de verwondingen die hij bij een toernooi had opgelopen. Zijn zoon, koning Frans II, daartoe aangezet door de familie de Guise, hernieuwde het edict, dat de doodstraf eiste voor hardnekkige protestanten. Het jaar daarop stierf Frans II en trad zijn moeder, Catharina de Medici, als regentes op voor zijn tienjarige broertje, Karel IX. Catharina's verzoeningspolitiek was niet naar de zin van de Guises, die vastbesloten waren het protestantisme uit te roeien.

In 1561 organiseerde Catharina een godsdienstgesprek in Poissy, bij Parijs, waar katholieke en protestantse theologen bijeenkwamen. In het edict dat in januari 1562 werd uitgevaardigd,

verleende Catharina de protestanten de vrijheid om buiten de steden bijeen te komen voor godsdienstoefeningen. De katholieken waren woedend! Dat bereidde de weg voor wat er twee maanden later gebeurde - het bloedbad onder de protestanten in de kerk in het dorp Vassy.

De eerste drie burgeroorlogen

Dit bloedbad in Vassy gaf de stoot tot de *eerste* in een reeks van *acht godsdienstoorlogen* die Frankrijk vanaf 1562 ruim dertig jaar in een gruwelijk wederzijds doden gedompeld hielden. Hoewel er ook politieke en maatschappelijke kwesties bij betrokken waren, was religie de voornaamste drijfveer tot de slachtingen.

Na de Slag bij Dreux in december 1562, die 6.000 levens eiste, kwam er een eind aan die eerste godsdienstoorlog. De Vrede van Amboise, getekend in maart 1563, verleende Hugenootse edelen een beperkte vrijheid om op bepaalde plaatsen godsdienstoefeningen te houden.

De historieschrijver N.N. van: *De Wrede Vervolgingen en tiranniën gepleegd aan de Gereformeerden in Frankrijk*, schrijft in de uitgave van 1686:

Vanaf de eerste Burgeroorlog van grasmaand 1562 tot op de vrede in lentemaand 1563 heeft men de Gereformeerden zeer wreed behandeld. In Parijs werden velen ter dood gebracht. In Amiens werden Bijbels, Testamenten en Psalmboeken in het openbaar verbrand. Te Meaux werden mannen vermoord en verscheiden vrouwen met stokslagen naar de Mis gesleept. Kinderen wierp men tegen de muur te pletter. Enigen, waaronder Priesters hebben met eigen hand Gereformeerden vermoord. Te Chalons verscheurde men Bijbels en Testamenten. Kinderen werden aan hun moeders ontrukkt en gedoopt. Vrouwen langs de straten gesleept en in 't water geworpen. In een groot getal andere steden pleegde men nog veel groter gruwelen. Zij bedwongen zelfs hun handen niet om met messen en andere werktuigen de arme Christenen te doden. Sommigen bespotten de Bijbel op godslasterlijke manier, en noemden die: *het woord der waarheid aller duivelen*.

Te Lion liet de koning een kasteel bouwen om te zijner tijd de niet-Roomsen daarmee te dwingen. Te Crevan in Bourgondië vermoorden de Papisten mensen die bijeenkwamen voor hun godsdienstoefeningen. Na gedane klachten bij de koning beloofde deze om dit stuk onpartijdig te onderzoeken. Het gevolg was een nieuw edict, verbiedende zelfs het preken in de steden. Al de predikanten, die geen ingeborenen waren werden uit het land verdreven.

Het meeste kwaad kwam van de Kardinaal en zijn aanhang, die zo goed was met de koningin dat het 2 hoofden in één kaproen waren. Ook werd door haar de ondergang van de Gereformeerden al besloten in een bijeenkomst te Bajonne.

De koningin-moeder was nieuwsgierig om te weten wat haar kinderen zou overkomen. Zij raadpleegde de vermaarde Nostradame, die haar voorzegde *dat ze alle drie koninginnen zouden worden*. Om dat te bereiken zwoer ze aan Duc d'Alva dat ze de Franse kroon zou brengen op haar oudste dochter, gemalin van Filips II, koning van Spanje; en dat hij haar zou beschermen indien haar kinderen stierven. Die van Alva konden dat niet geloven en eisten dat zij het vrede-edict met de Hugenoten zou breken en hen zo mogelijk uitroeien. Hierin bewilligde ze en deed hem belofte. In 1567 trok Alva met een groot leger naar de Nederlanden, waaruit zij voordeel trok om 6000 Zwitsers te huren om de grenzen te bewaken; maar met heimelijk doel zich te versterken. (Verkorte weergave)

„De *tweede* oorlog werd verhaast door vrees bij de Hugenoten voor een internationaal katholiek complot”, zegt The New Encyclopædia Britannica. In die tijd was het gebruikelijk dat katholieke magistraten burgers ophingen louter omdat zij Hugenoten waren. In 1567 deed een poging door Hugenoten om koning Karel IX en zijn moeder, Catharina, gevangen te nemen, de tweede oorlog ontbranden.

Na melding gemaakt te hebben van een bijzonder bloedige slag bij Saint-Denis, even buiten Parijs, schreven de historici Will en Ariel Durant: „Frankrijk vroeg zich opnieuw af wat voor godsdienst dit was die mensen tot dergelijke slachtingen bracht.”

Kort daarna, in maart 1568, werd de Hugenoten bij de Vrede van Longjumeau de bescheiden tolerantie verleend die zij voorheen onder de Vrede van Amboise hadden genoten.

De katholieken waren echter buiten zichzelf van woede en weigerden zich aan de vredesvoorwaarden te houden. Zo brak er in september 1568 een *derde* godsdienstoorlog uit. Een daaropvolgend vredesverdrag verleende de Hugenoten nog grotere concessies. Versterkte steden, waaronder de havenstad La Rochelle, werden aan hen overgedragen. Tevens werd een belangrijke protestantse edelman, admiraal de Coligny, tot raadsheer van de koning benoemd. Weer waren de katholieken woedend.

De historieschrijver N.N. van: *De Wrede Vervolgingen en tiranniën gepleegd aan de Gereformeerden in Frankrijk*, schrijft in de uitgave van 1686:

Een zeker groot politiek en voornaam Frans schrijver, die zijn naam bedekt hield: *ik weet niet welke van de twee groter was: der Hugenoten geduld, onderdanigheid en trouw, of hun vijanden trouweloosheid. Ofschoon ze nu zo dikmaals schandelijk bedrogen waren, lieten ze echter al weer de wapenen varen, als hun de vrede werd aangeboden.* Koning Karel zwoer dikwijls bij Christus' dood en bloed een stipte naleving zag men weer wat anders. In de lentemaand 1571 hebben de Papisten te Rouen verscheiden Gereformeerden vermoord toen deze naar huis keerden van de predicatie. 't Zou erger geweest zijn indien Maarschalk Montmorency deze booswichten niet had gestuit. In Oranje werden een groot deel Gereformeerden om het leven gebracht. De koning en zijn moeder verzonnen een middel om door een Judaskus hun doel te bereiken. Dat was om de koningin van Navarre, de prinsen van Navarre en Condé met de Admiraal de Coligny en andere voornaamste van de Religie, aan het Hof te krijgen in Parijs. (Verkorte weergave)

De Bartholomeüsnacht

Ongeveer een jaar later, op 22 augustus 1572, overleefde De Coligny een moordaanslag in Parijs, die gepleegd werd toen hij van het paleis het Louvre naar zijn huis liep. Woedend dreigden de protestanten harde maatregelen te nemen om zich te wreken als er niet snel recht werd gedaan. Op een besloten raadsvergadering namen de jonge koning Karel IX, zijn moeder, Catharina de' Medici, en enkele edelen het besluit De Coligny uit de weg te ruimen. Om eventuele represailles te voorkomen, gaven zij ook opdracht alle protestanten te vermoorden die naar Parijs waren gekomen om het huwelijk bij te wonen van de protestantse Hendrik van Navarre en Catharina's dochter Margaretha van Valois.

In de nacht van 24 augustus gaven de klokken van de kerk tegenover het Louvre, de Saint-Germain-l'Auxerrois, het signaal voor het begin van het bloedbad. Van 24 tot 29 augustus speelden zich in de straten van Parijs gruwelijke tonelen af. Sommigen zeiden dat het water van de Seine rood kleurde van het bloed van duizenden vermoorde Hugenoten. Andere steden waren getuige van hun eigen bloedbaden. Schattingen van het aantal doden variëren van 10.000 tot 100.000, maar de meesten zijn het eens over een cijfer van minstens 30.000.

„Eén feit, al net zo afschuwelijk als het bloedbad zelf,” schreef een historicus, „was de vreugde erover.” Toen paus Gregorius XIII hoorde van de slachting, gaf hij opdracht tot een dankplechtigheid en stuurde hij zijn felicitaties naar Catharina de Medici. Ook gaf hij bevel tot het slaan van een speciale medaille ter herinnering aan de moord op de Hugenoten en liet hij het bloedbad vereeuwigen op een schildering met daarop de woorden: „De paus stemt in met de moord op De Coligny”.

De historieschrijver N.N. van: *De Wrede Vervolgingen en tiranniën gepleegd aan de Gereformeerden in Frankrijk*, schrijft in de uitgave van 1686:

... Op dezelfde wijze werd gehandeld tegen de Gereformeerden in andere steden. Er geschiedde een ongehoorde wreedheid tegen hen: hoe ze tere zuigelingen aan het spit staken, bradende als jonge varkentjes; hoe ze borsten maakten van 's mensenoren, klein gehakt; gestopt in darmen van mannen en vrouwen, gebraden en gegeten en gasten daarop uitgenodigd. Hoe men hen drong mensendrek te eten en hen daarna te vermoorden, enz.

Op de 12^e dag na de Parijse moord ontbood de koning een van de Parijs hoofdlieden en vroeg, of er nog Hugenoten waren overgebleven? Hij antwoordde, dat hij de vorige dag er nog 120 in het water had geworpen en evenzoveel voor de aanstaande nacht bewaarde. De koning begon zonder ophouden te lachen. De 9e van de herfstmaand scheen hij van de duivel bezeten te zijn, verschrikkelijk vloekend en lasterend, dat hij de Hugenoten wou doden. Hij wilde bij Gods dood beginnen bij de prins van Condé die men gevangen had bewaard. Zijn gemalin bad hem met gebogen knieën deze daad niet te doen. De koning liet de prins roepen en deed hem de volgende keus: 1ste, óf naar de mis gaan; 2e óf te sterven; 3e of in eeuwige gevangenis te blijven. De prins antwoordde dat hij het eerste nooit zou doen ; de laatste 2 stelde hij in de wil van God en 's konings behagen. Echter toen de prins zag dat men de gevangenis gereed maakte heeft hij zijn mening veranderd. Zo ook de koning van Navarre.

In Provence werd geen moord gepleegd, door de voorzichtigheid van de Graaf van Tende. Ook in Bourgondië niet. In Auveïgne en Delfinat waren er weinig om 't leven gekomen. Picardië en Bretagne bleven in rust. Rochelle, Sancerre, Nimes in Languedocq, Montauban in Quercy en enkel andere steden in het Rijk hielden zich standvastig.

Rochelle en Sancerre werden hevig belegerd. Rochelle verdedigde zich dapper en verkreeg vrijheid na verlies van de helft van 's konings leger, bestaande uit 40.000 á 50.000 koppen.

Sancerre gaf zich over door de honger gedwongen maar maakten een goed verdrag door tussenkomst van Poolse gezanten.

Intussen stierf koning Karel op de 30ste van bloei maand 1574. Zijn ziekte viel hem zo zwaar en zijn boos geweten plaagde hem zo geweldig, dat hij onder de last bezweek. In de twee weken voor zijn dood verloor hij, die zoveel onschuldig bloed had vergoten, zeer veel bloed uit zijn eigen lichaam. Eindelijk gaf hij de geest in bange vertwijfeling. Hebbend gevoerd een regering, die met verwondering zal gelezen en met verfoeiing zal vervloekt worden zolang de wereld bestaat. (Verkorte weergave)

Binnen twee maanden na de Bartholomeüsnacht begon dus de *vierde* godsdienstoorlog. Waar zij talrijker waren dan de katholieken, vernietigden zij beelden, crucifixen en altaren in katholieke kerken, en zij doodden zelfs. „God wil dat noch steden noch mensen gespaard worden”, verklaarde Johannes Calvijn, de leider van het Franse protestantisme, in zijn pamflet *Déclaration pour maintenir la vraye foy*. Het vrede-verdrag, of liever, de beloften van vrede, kwam tot stand door Poolse gezanten; 1573.

Er volgden nog *vier* godsdienstoorlogen.

De *vijfde* burgeroorlog begon met de belegering door Roomsgezinde krachten van Rochelle en daarna Languedocq. De Gereformeerden waren genoodzaakt zich te verdedigen. Deze oorlog eindigde in 1576 toen koning Hendrik III een vrede tekende die de Hugenoten overal in Frankrijk volledige vrijheid van aanbidding schonk. De ultrakatholieke stad Parijs kwam uiteindelijk in verzet en verdreef Hendrik III, die men te verzoeningsgezind tegenover de Hugenoten vond. De katholieken installeerden een tegenregering, de katholieke „Sainte Ligue”, geleid door Hendrik de Guise.

Ten slotte sloot Hendrik III (katholiek) tijdens de *achtste of Drie-Hendriken-Oorlog* een verbond met zijn toekomstige opvolger, Hendrik van Navarre (protestant), tegen Hendrik de

Guise (katholiek). Hendrik III slaagde erin Hendrik de Guise te laten ombrengen, maar in augustus 1589 werd Hendrik III zelf vermoord door een dominicaner monnik. Zo werd Hendrik van Navarre, die zeventien jaar daarvoor in de Bartholomeüsnacht aan de dood was ontkomen, koning Hendrik IV.

Daar Hendrik IV Hugenoot was, weigerde Parijs zich aan hem te onderwerpen. De katholieke Sainte Ligue organiseerde in het hele land gewapend verzet tegen hem. Hendrik won verscheidene veldslagen, maar toen er een Spaans leger arriveerde om de katholieken bij te staan, besloot hij ten slotte het protestantisme vaarwel te zeggen en tot het katholieke geloof over te gaan. Hij werd op 27 februari 1594 gekroond en hield zijn intocht in Parijs, waar de bevolking, totaal uitgeput door de oorlogen, hem als koning verwelkomde.

Zo kwam er na ruim dertig jaar een eind aan de Franse godsdienstoorlogen. Op 13 april 1598 vaardigde Hendrik IV het historische *Edict van Nantes* uit, dat de protestanten vrijheid van geweten en aanbedding verleende. Volgens de paus was het edict „het ergste wat men zich kon denken, omdat het iedereen vrijheid van geweten schonk, wat het meest verschrikkelijke ter wereld was”.

In heel Frankrijk vonden de katholieken dat Hendrik met het edict zijn belofte had geschonden om hun geloofsrichting te steunen. De Rooms-katholieke kerk rustte niet voordat, bijna een eeuw later, Lodewijk XIV het Edict van Nantes herriep, wat een nog fellere vervolging van de Hugenoten inluidde.

Als gevolg van de oorlogen was het tegen het einde van de zestiende eeuw met Frankrijks welvaart gedaan. De helft van het koninkrijk had belegeringen, plunderingen, brandschattingen of verwoestingen meegemaakt. De soldaten stelden buitensporige eisen aan het volk wat tot boerenopstanden leidde. De protestantse bevolking, gedecimeerd door doodvonnissen, bloedbaden, emigratie en afzwering van het geloof, ging met kleinere aantallen de zeventiende eeuw binnen.

Naar het zich liet aanzien hadden de katholieken de Franse godsdienstoorlogen gewonnen. Maar zegende God hun overwinning? Kennelijk niet. Al dit doden in de naam van God moe, werden veel Fransen ongodsdienstig. Zij waren de voorlopers van wat wel de antichristelijke oriëntatie van de achttiende eeuw is genoemd.

CASPAR DE COLIGNY ZETTE ZICH IN VOOR RECHTVAARDIGE ZAAK

Door Dr. C. A. Tukker, Kamerik

Overgenomen uit RD 25 augustus 1972

De moord in Frankrijk in de Bartholomeüsnacht op 24 augustus 1572 is het meest verschrikkelijk bloedbad dat ooit onder protestanten in zo'n korte tijdsduur is aangericht, dagenlang zich in diverse provincies op voorbeeld van Parijs voortzette en tussen de 12.000 en 20.000 mensen in Frankrijk het leven kostte, volgens schatting van tijdgenoten en aangifte van doodgravers. Hierbij moeten wij nog rekening houden met de raming van de onpartijdige De Thou, eerste president van het Parlement van Parijs, die spreekt van 40.000 doden.

Het is het aantekenen waard, dat vrijwel alle getuigenissen van tijdgenoten datgene dat geschiedde van drie uur af in de morgen op de vierdag nota bene van de martelaar Bartholomeüs, langs twee hoofdlijnen laten verlopen.

Ten eerste: de zo niet door het Hof, dan toch door de stad Parijs, zijn Wijkhoofden en Roomse kanselredenaars nauwkeurig voorbereide moordpartij had ten doel, de moord op Frans de Guise te wreken op De Coligny en vervolgens alle protestanten uit te roeien ten gunste van Rome, de r.k.-liga en Filips II.

Ten tweede: niet De Guises zijn de hoofdschuldigen aan het algemeen bloedbad, doch de koning en de koningin-moeder Catharina de Medici, die noch van admiraal De Coligny noch van De Guises gediend was en hoopte dat zij De Coligny kon laten vermoorden door de Guise-clan en vervolgens De Guises door de wrekers van De Coligny. Dit alles ten gunste van haar kinderen, met name Hendrik van Anjou; ten nadele van de partijen, die haar regiem in de weg stonden door haar kinderen te beïnvloeden; en om beurtelings Elizabeth van Engeland met haar „Protestants" imperialisme en Filips II van Spanje met zijn ziekelijk katholieke achterdocht jegens Catharina en steun aan de Guises een gevoelige les te leren, waarbij zijzelf door moorden in het Protestantse én in het Roomse kamp onverdacht kon blijven in de Europese politiek.

Hierom is het goed dat merendeels Roomse schrijvers, correspondenten en ambassadeurs de namen van De Coligny, Catharina en haar half-manische zoon, koning Karel IX, laten vallen, omdat het geheel van politiek en intriges, dat tot de Bartholomeüsnacht leidt, mateloos ingewikkeld is. De historicus Madelin heeft geschreven over de Franse traditie van een voorzichtige evenwichtspolitiek tussen protestanten en Rooms-katholieken. Dit gedragspatroon komen wij tegen bij Frans I met zijn sympathie voor de vertaler van Luther en Erasmus, Louis de Berquin, en zijn pogingen om Melanchthon te doen bemiddelen tussen de partijen. Helaas heeft Frans I met zijn verzet tegen Roomse agitatie gebroken, toen het einde van zijn leven en daarmee zijn definitief zieleheil naderde. Doch deze traditie laat het afweten bij Hendrik II en Frans II, onder welke laatste Catharina de Medici zich zo'n machtspositie verwierf dat zij op het eind van 1560 bij de huldiging van Karel IX zich opstelt naast haar tienjarige zoon en namens hem het woord voert.

Te slim ...

Men heeft gemeend dat Catharina rond 1561, had zij moeten kiezen, aan de zijde van de Reformatie was gaan staan tegenover het Katholiek Driemanschap van Montmorency, De Guise en Saint-André. Zelfs Beza schrijft aan Calvijn over haar als „onze koningin". Er is echter alle reden om aan te nemen dat Catharina geen cent belang bij de godsdienst had, noch

in het ene, noch in het andere kamp. Zij was te slim om te kiezen: deze vrouw die zowel de, paus als Elizabeth II en Filips II jarenlang aan de leiband hield met berichten die gezanten razend maakten, omdat ieder kon proeven dat zij ieder voor de gek hield met haar gekeuvel en onverstoorbare vriendelijkheid. Slechts de Bartholomeüsnacht heeft haar uit het lood geslagen, en zulks nog niet langer dan voor drie dagen. Het is dus bepaald niet uit besluiteloosheid geweest dat Catharina geen partij koos in de controverse Rome-Reformatie, doch omdat zij te slim was én omdat de zaak haar niet interesseerde.

Bovendien had zij mee dat het belang der protestanten in Frankrijk het gelaat van een partij aannam, met welke politiek viel te onderhandelen: Catharina's sterkste zijde. En tenslotte zat bij de Italiaanse bankiersdochter, die als een kloekhen haar nest beveiligde door het onder zich te nemen, het belang van haar kinderen als voornaamste factor voor. Ging het om het belang van „Mijnheer”, haar zoon Hendrik van Anjou, dan zag zij er geen been in om via intriges en wat niet al de Poolse troon voor hem in gereedheid te doen brengen, opdat straks twee van haar kinderen — Anjou en Karel IX — ieder aan een eind van het touw zouden trekken, dat het Habsburgse Rijk kon wurgen. Zoals zij uiteraard en herhaaldelijk dispensatie aanvroeg aan de paus voor het huwelijk van haar dochter Margot met de „protestantse” Hendrik van Navarre (de protestant-verrader: „Parijs is well een mis waard”), enkel en alleen om De Guises buiten het spel van de koninklijke familie én haar politiek te houden.

Dit alles is iets anders dan de Franse traditie van en voorzichtige evenwichtspolitiek tussen Rooms en Protestant. Frans I was, hoe men daar dan ook verder over denken moge, in zijn bloeddagen deze politiek van zijn humanistisch standpunt uit, dus min of meer principieel toegedaan. Catharina heeft haar met of zonder voorzichtigheid uit opportuniteitsoverwegingen gevoerd.

Karel IX en De Coligny

En Karel IX? Hij was beurtelings een „oermens”, die zijn eigen smidse had en liefst zo rauw mogelijke jachtpartijen hield, een kind met ziekelijke inslag, dat slechts van drie wezenlijke zaken vervuld was: haat jegens zijn broer Anjou, die veel meer dan hij populair, charmant, scherp van verstand. en welsprekend was, aanbidding voor zijn moeder, die hem in alles leidde, die wel zodanige tactiek wist op te bouwen dat de broers elkander niet te na konden komen, doch aan wier greep Karel niet kon ontkomen, toen hij het rond zijn twintigste, wilde, met als gruwelijk gevolg zijn opdracht tot de duizendvoudige moord op 24 augustus 1572 met de woorden: Smijt ze dan allemaal dood; laat er niemand overblijven om mij later verwijten te doen!”

En de derde zaak die Karel IX vervulde, doch die niet correspondeerde met de vorige, is zijn grote bewondering voor en de invloed die hij toekent aan Admiraal Gaspard de Coligny. Hij noemt hem „mijn vader”, en die rol heeft De Coligny zoveel als in zijn vermogen was, waargemaakt sedert hij op 12 september 1571 zijn intrek herneemt bij de koning aan het hof, en dus ook bij zijn vijandin Catharina, die hem twee jaar tevoren had getracht te vermoorden; bij vergissing was een ander, de Heer van Mouy, in zijn plaats gestorven.

„Verzachtende” omstandigheden voor Karel IX en zijn besluit tot de moord in de Bartholomeüsnacht zijn deze, dat twee dagen tevoren een aanslag op het leven van De Coligny mislukte, doch dat de gewonde admiraal daardoor wel buiten spel stond en Karel van zijn „vader” ontdaan was, toen Catherina na herhaaldelijk, en tevergeefs aandringen er tenslotte, omgeven van trawanten, in slaagde de koning te vermurwen tot deze daad. Zoals ook voor hem eerder dan voor zijn moeder, die overging tot de orde van de dag, pleit dat hij tot het einde van zijn leven bleef zuchten onder het gewicht van zijn misdaden.

Inmiddels schijnt het dat Catharina in eerste instantie dacht aan moord op Coligny en wraak op de Guises *en meer niet*, en toen dat mislukte, de koning aanspoorde tot een

voorbeeldige twaalfvoudige moord op de kopstukken der Hugenoten *en meer niet*, doch dat Karels uitbarsting: „Goed dan. Maar sla ze dan allemaal dood", een wending aan het geheel gaf, die zij niet had vermoed. De benaming „Madam de Slang" en de wijze waarop zij ermee instemde toen het dodelijk carnaval zich voltrok, met daarbij haar na drie dagen herwonnen opgeruimdheid, tonen echter aan, dat zij de hoofdschuldige is en niet haar aan verstandsverbijstering lijdende zoon, evenmin ook de Guises, van wie Karel, kardinaal van Lotharingen, de schuld krijgt, terwijl zijn broer Hendrik de moord op De Coligny samen met Hendrik van Angoulême heeft doen uitvoeren, Allen schuldig, zeker, en dat met een zestiende-eeuwse wraakzucht en wijze van optreden, maar de Judaskus was beraamd en het net was geweven door de vrouw, die met haar zoon — de koning — twee dagen tevoren de gewonde admiraal een ziekenbezoek bracht.

Wie was De Coligny?

Wie was Gaspard de Coligny, admiraal van Frankrijk? Volgens Philippe Erlanger is hij de man die van een godsdienstige minderheid, vervolgd te vuur en te zwaard — „les églises du desert": *de gemeenten van de woestijn!* — een gewapende partij heeft gemaakt, waar de kroon mee moet onderhandelen; niet in het minst omdat een groot deel van Frankrijks aristocratie en handelskapitaal zich in deze partij bevond. Hij is het type van de oude, feodaal gezinde Franse edelman: zelfs op zijn sterfbed zegt hij bij het herkennen van zijn moordenaar: „Het is een schoelie" Tegelijkertijd vormen zijn gestalte, kleding, optreden en levensgedrag het tegendeel van de onbandige hofkliek, die hij in het Louvre in 1571 aantreft.

Eugène Bersier vertelt van Coligny's moeder, Louise de Montmorency, dat zij hofdame was bij Frans I, doch zich terugtrok op haar kasteel te Châtillonsur-Loing om zich van de losbandigheid van het hofleven los te maken en haar kinderen op te voeden in de „nije leere". Toen zij stierf, weigerde zij de bijstand van een priester, daar „God haar door een zonderlinge weldaad de middelen van het geloof en van het dienen in Godzaligheid had opengesteld en daarbij het loskomen van de banden van dit lichaam om op te stijgen tot het hemelse verblijf". Deze zelfde fierheid komen wij tegen in het leven van haar zoon. Zelfs een nuntius van Rome moest in 1561 verklaren, dat van de protestantse heren alleen de admiraal zijn geloof niet in dienst heeft gesteld van politieke berekeningen. Hij onderscheidt zich van zijn stand- en tijdgenoten daarin dat hij onkreukbaar is en alleen geeft om beginselen. Baatzucht is hem niet vreemd, opportunisme is echter verre van hem. Niemand had in zijn jeugd in hem ooit een toekomstige hoveling gezien, wel een geducht krijgsman. In beide opzichten is De Coligny echter de man „die niet slaagde", of vriendelijker, zoals Bersier het uitdrukt, ‘de grote overwonnene’. Bij het beleg van Boulogne 1544 toonde hij zijn militaire kwaliteiten, en zonder twijfel is de inname van die stad in 1550 naar de mens gesproken te danken aan zijn gelukkige strategie, zoals ook de rol die hij speelde in de aanval op Wight en de herovering van de haven van Dieppe in 1555 op de Vlamingen.

Daar staat echter tegenover dat de geschiedschrijving hem verantwoordelijk stelt voor de nederlaag bij Jarnac en de dood van Condé in de strijd met de Rooms-katholieken, 1569. Tegelijkertijd gaat hij de geschiedenis in als de moordenaar van Frans van Guise bij het beleg van Orléans 1563. Blijft over dat Michelet schrijft hoe hij een hekel heeft aan heldenverering, maar na nauwkeurig onderzoek er niet onderuit kan dat De Coligny de held van de plicht, van het geweten is.

Conflict

Ik vermoed dat we dit laatste vooral in zijn verblijf en optreden aan het hof moeten zoeken. Reeds in het begin duidde ik op de relatie tussen Frankrijk, en de Nederlanden rond 1570. De admiraal acht het conflict tussen Frankrijk en Spanje, vooral wegens zijn geloofsovertuiging, onvermijdelijk en steunt, zoveel hij kan, Elizabeth van Engeland, aan wie hij zelfs als gouver-

neur van Le Havre deze stad overgeeft, terwijl hij haar vooruitzichten biedt op Calais, Dieppe en Rouaan. Zulks alles, gelijk uit zijn brief aan Elizabeth op 24 januari 1563 blijkt, „om haar deze gelegenheid te bieden de zuivere eredienst te herstellen en te bevestigen en alle afgoderij uit te bannen uit de hele christenheid, Frankrijk inbegrepen."

Ieder kan verstaan dat deze geloofskeuze met praktische gevolgen aan Frankrijks kust hem niet in dank is afgenomen door het Hof, koning Karel daargelaten en dat zij is uitgelegd ten nadele van zijn loyaliteit jegens het Franse rijk. Ook behoeft men geen helderziende te zijn om te verstaan dat De Coligny meer aan geloof in Elizabeth zag, dan deze grillige en ijzige vorstin met haar betrekkelijk kleine rijk — Schotland en Ierland vielen erbuiten — van plan was waar te maken. Ging het ten nadele van Frankrijk, dan zag Elizabeth er geen been in om met Spanje te corresponderen en te onderhandelen. Catharina doorzag Elizabeth wèl en verkoos koste wat het kost vrede.

Zo verging het hem ook met het Zuid-Nederlandse avontuur. De admiraal bepleitte in de raadsvergadering van 19 juni 1571 het voorstel van zijn secretaris DuPlessis-Mornay: Tegen de gevaren van een burgeroorlog helpt slechts het verschaffen van bezigheid aan de strijdlustige natie op het grondgebied van anderen; en bovendien was dit een rechtmatige zaak: de Zuidelijke Nederlanden bevrijden van de Spaanse overheersing.

Karel IX was beter tijdelijk mee eens, Catharina niet, doch de graaf van Genlis, kapitein bij Lodewijk van Nassau, kreeg wel vijfduizend man mee, toen hij optrok naar Bergen (Mons), waar hij overigens rechtstreeks in de hinderlaag van Den Frederik van Toledo bij Quiévrain liep en verpletterend verslagen werd. Drieduizend Hugenoten (!) kwamen om.

Niet dat dit hachelijke avontuur zonder meer op De Coligny's hoofd neerkomt. Hij zegt na afloop: „Genlis had moeten wachten op de prins van Oranje. Dat heb ik hem gezegd en hij had niet mogen proberen Bergen te ontzetten". Maar dit neemt nog niet weg, dat het plan van een inval in de Zuidelijke Nederlanden van De Coligny afkomstig was, hoewel het averechts aan zijn bedoeling, door heetgebakerden mislukte.

Geen instemming

Het is duidelijk, dat dit plan bij De Coligny heeft voorgezeten van het moment af dat hij in 1571 zijn intrek nam in Parijs en aan het hof. Toen al bood hij Hendrik van Anjou tot diens stomme verbazing de titel „heer van Vlaanderen" aan. Ook is duidelijk dat Karel IX zich gaarne met De Coligny's plan solidair verklaarde, begerig als hij in deze jaren was zich aan de bevoogding van zijn moeder te onttrekken.

Doch het meest duidelijk is dat Catharina omwille van Filips II, Elizabeth en de Guises, - alias de katholieke Liga, - niet van plan was zich in gevaar te begeven en de onenigheid met een van deze of met alle partijen te riskeren voor de Nederlandse zaak, die de hare niet was, omdat zij De Coligny's geloofskeuze niet deelde noch er brood in zag voor een van haar kinderen.

„Sterke partij"

Uit al deze geschiedenissen komt het beeld van de admiraal naar voren als een man die de Hugenoten wel tot een sterke partij heeft omgesmeed, doch die met die, partij geen enkel doel nastreefde dat niet door het geloof was gesanctioneerd, zoals hij zich ook tegen de raad van al zijn vrienden niet wilde onttrekken aan een hof waar vele plannen werden gesmeed om hem onschadelijk te maken; eenvoudig omdat 'zijn" geloof hem zulk een vertrek niet toeliet en omdat hij een burgeroorlog voortdurend vreesde — diepste reden van zijn insisteren op een inval in en bevrijding van de Zuidelijke Nederlanden.

Sommige berichtgevers vertellen dat De Coligny zijn moordenaar gesmeekt heeft, ontferming te hebben met zijn ouderdom. Afgezien van het feit dat De Coligny op zijn sterfdag 53 jaren telde en zich tot dan toe allesbehalve als een oud man gedragen had, ligt, het ook niet voor de

hand dat deze man die bij zijn grootste nederlagen voor niemand een knieval had gemaakt en kort tevoren sprak: „Ik heb lang genoeg geleefd, ik heb liever dat mijn lijk door de straten van Parijs wordt gesleept dan dat ik mij in een nieuwe burgerstrijd moet begeven”, ontferming zou hebben afgesmeekt aan een gehuurde Sjech, van wie hij volgens betrouwbaarder gegevens neervallend uitstootte: “Als het nog een man was geweest ... Het is een schoelie”

Profetisch

Ook betwijfel ik de juistheid van Erlangers voorstelling van zaken, alsof De Coligny een tragische dood is gestorven door zijn verlangen, zijn vaderlandsliefde te verenigen met zijn geweten, en bevangen was door het dilemma: een buitenlandse oorlog of een burgeroorlog. Heeft hij zich vergist in de Engelsen, dan was het omwille van zijn geloof, dat hem de partij der Hugenoten en de koning van Frankrijk deed stellen tegenover Spanje en de Roomse Liga in het geding van de rechtvaardige zaak der onderdrukte Nederlanden. Bovendien is het nog niet bewezen of De Coligny in het vervolg van de interne, van Frankrijk geen gelijk heeft gekregen — ik doel dan op de periode tussen 1593 (het verraad van Navarre) en 1685 (herroeping van het Edict van Nantes) — toen hij profetisch in de raad op 10 augustus 1572 uitriep: „De koning weigert, Mevrouw Catharina, de oorlog te ondernemen... God geve dat er voor hem geen andere oorlog komt opdagen, waaraan hij niet bij machte zal zijn zich te onttrekken”.

Besluit

Heldenverering bergt veel gevaren in zich. De Parijzenaars hebben Catharina na de Bartholomeüsnacht en de dagen, die volgden, uitgeroepen tot *Moeder van het koninkrijk en behoedster van de naam van christen*.

Echter, bij De Coligny is juist om zijn gebrek aan succes de heldennaam gerechtvaardigd. Het is een naam zonder kranen; hij is gesierd dooreen goed geweten en een vast geloof, dat zelfs in de verwarde politiek en bij alle hofintriges niet is aangetast door corruptie. Een naam, die vriend en vijand hem hebben moeten nageven.

De Coligny gelijkt in veel op Willem van Oranje. Heeft de laatste zich wèl teruggetrokken uit het hofleven te Brussel en dat te goeder uur, was de eerste heftiger in zijn uitspraken en op veel punten onvoorzichtiger dan de Zwijger, had Oranje mogelijk zelfs meer militaire tact dan De Coligny verbonden zijn zij daarin dat het mislukken van hun pogen om een rechtvaardige zaak tot een goed einde te brengen aan hun gerechtigheid niets heeft afgedaan, en dat hun dood onder hun medestanders niet die wraakgevoelens heeft opgewekt, waar hun vijanden van vervuld waren. Bij beiden zijn de naam Protestant en de Christennaam ten diepste verwant. Zowel bij „mijn vader”, zoals Karel IX placht te zeggen, als bij de *Vader des vaderlands*.

Literatuur:

Philippe Erlanger: De Bartholomeüsnacht, Baarn 1963.

Eugène Bersier : Quelques pages de l' Histoire des Huguenots, Paris 1892.

E.G. Léonard : Histoire Générale du Protestantisme II, Paris 1961.

J.N. Bakhuizen van den Brink: Handboek der Kerkgeschiedenis III, Den Haag 1967.

Pierre van Enk gaf in 2009 bij Boekencentrum, Zoetermeer een boek uit: *”Frankrijk en de Hugenoten. Drie eeuwen onderdrukking en verzet.”* Afgezien van de goede informatie die het boek biedt, heeft Van Enk andere inzichten dan de historieschrijvers tot nu toe gevolgd zijn. “De koning-moeder Catherine de Medici is in zijn verhaal niet de verraderlijke en gewetenloze manipulator, zoals de protestantse geschiedschrijving haar vaak laat zien. „Zij koesterde een renaissancistisch vorstenideaal gericht op een eensgezinde natie. Zij heeft het einde van de vervolgingen bevolen en de brandstapels opgeruimd. Zij heeft het huwelijk gearrangeerd tussen de protestantse Henry de Navarre en de katholieke Marguerite de Valois, om zo met de top ook het volk bij elkaar te krijgen. Het typische was dat zij wel de diplomatieke wereld kende maar niet het gewone volk. De Bartholomeüsnacht met de geweldige moordpartijen door het gepeupel moet ook voor haar een donderslag bij heldere hemel geweest zijn.”

Van Enk trekt een dubbele conclusie: „Catherine de Medici geloofde niet dat repressie het juiste middel was, maar vele andere bewindslieden wel.

Ik denk dat er al veel gewonnen zou zijn als de staat zich niet had bemoeid met de kerk. De strijd heeft zo lang geduurd vanwege de toenemende almacht van de Franse staat. Al met koning Frans I is een begin gemaakt van een lange mars naar het absolute koningschap. (...) Het vasthouden aan het principe van één staat en één religie en het verwerpen van religieuze verscheidenheid is uiteindelijk de bron van geweld geworden. Franse bewindslieden dachten dat door het aanhangen van een andere religie de koning niet absoluut gehoorzaamd zou kunnen worden.”

We zouden een andere conclusie kunnen trekken uit het feit dat Catharine de Medici de diplomatieke wereld goed kende. Namelijk, *dat zij er handig gebruik van maakte en door het gepeupel liet afmaken wat de elite had uitgedacht en was begonnen.* De Pauselijke clericus wist heel goed waar een van de voornaamste aanstokers te vinden was: *Moeder van het koninkrijk en behoedster van de naam van christen.*

Van Enks tweede conclusie snijdt hout: het is de spijker op de kop!

Van Enk beschrijft ook, dat ook Hugenoten zich schuldig maakten aan massamoorden, zoals Gaspar de Coligny die 250 boeren in de Dordogne uitmoordde, puur omdat ze hem hadden dwarsgezeten. „Maar over het algemeen waren de katholieken meer gericht op het elimineren van personen, terwijl Hugenoten berekender waren, minder bloedig en meer gericht op specifieke doelen, zoals de realisering van hun rechten en vrijheden. Zij waren vooral gebeten op de clerus.”

Het is waar, het bloedbad in Dordogne wordt in de Nederlandse literatuur weinig of niet vermeld. De motieven die ertoe leiden evenmin. De Coligny was een admiraal in een van de bloedigste tijdperken van de Reformatie. Hij opereerde in een eeuw waarin de ruwheid van legermacht tot onbegrijpelijke zaken heeft geleid. Deze mogen we niet goedpraten. Sommigen menen dat De Coligny een heilige was van de eerste rang. Hij was een man die God vreesde, maar hij had zijn fouten en gebreken. Als een admiraal fouten maakt heeft het meestal veel doden ten gevolge.

**OVERGENOMEN UIT HET MARTELAARSBOEK VAN
Adriaan van HAAMSTEDÉ**

**De wrede en afgrijselijke moord, die plaats had te Parijs, op zondag de 24e
augustus en volgende dagen, van het jaar 1572**

Beminde broeders, nadenkende over de ellende en de onschuldige dood van zoveel duizenden martelaren, die om de Naam van Christus en de belijdenis van het zuivere en onvervalste Woord Gods, te Parijs in het jaar 1572, hun leven standvastig overgaven, en waar zij zonder enige schuld of misdaad als lammeren geslacht en omgebracht werden, konden wij niet nalaten hier enige bloeddorstige daden mee te delen, die zich door zulke bijzondere wreedheid onderscheidden, dat zelfs het hart van een Nero afgrijzen daarvan zou hebben gevoeld.

Wij zullen eenvoudig verhalen, hoe zich deze zaak heeft toegedragen, en de namen van enige bijzondere personen onder zoveel duizenden optekenen, die om de belijdenis van het Evangelie, en niet om enige andere redenen, hun leven, dat hier vergankelijk was, met het eeuwige hebben verwisseld.

1. Jeanne d'Albret

Tot inleiding van deze gruwelijke moord is het voor alles nodig, de geschiedenis mee te delen van een edele en deugdzame vrouw, de koningin van Navarre, Jeanne d'Albret genaamd.

Voor deze goede koningin kon bewogen worden te Parijs te komen, om het huwelijk van haar zoon, de prins van Navarre, *Hendrik van Bourbon* genaamd, met de zuster van Karel de negende, toen koning van Frankrijk, te helpen sluiten, ontving zij brief op brief van de koning, om bij de huwelijksplechtigheid van haar zoon de prins (hij was dezelfde, die in 1610 door toedoen van de Jezuïeten in zijn rijtuig verraderlijk werd vermoord) tegenwoordig te zijn.

Maar, aangezien zij vele zwaarigheden maakte in het huwelijk van haar zoon met iemand, die een andere godsdienst beleed, verzekerde de koning haar echter, dat alles zo zou worden geschikt, dat zij tevreden zou zijn en beloofde haar, dat hij tot dat einde een vrijbrief van de paus (paus Pius de eerste wilde van het huwelijk niets weten noch het toestaan, maar na zijn dood werd het gesloten) zou zien te verkrijgen.

Toen zij echter vernam, dat het des konings plan was de bruiloft te Parijs te vieren, wilde zij er niets van horen. "Ik wil mij," zei zij, "aan zulk een oproerig volk niet toevertrouwen, die gezworen vijanden zijn zo van mij als de mijnen." Intussen bleef de koning op haar komst aandringen. En, toen hij van een zijner gezanten vernam, dat zij enigermate begon te wankelen, herhaalde hij zijn verzoek nog eens dringend, en verzekerde haar, dat alles zo vreedzaam zou toegaan, dat zij geen reden zou hebben om te klagen.

Eindelijk ging de koningin van Rochelle naar Blois, in Maart 1572, met een aanzienlijk gevolg waarbij het bijna ongelooflijk is te bedenken, hoe zij daar van alle kanten werd verwelkomd, inzonderheid door de koning, zijn broeders, enz. En toch, in weerwil van dit alles, kon hij wel tot zijn moeder zeggen: "Nu, mevrouw, heb ik mij niet goed gekwetend? Laat mij nu verder begaan; ik wil hen allen in het net verzamelen."

In April daarop werden de voorwaarden voor het huwelijk van de prins van Navarre en de zuster des konings vastgesteld. In het begin van Mei verzocht de koning andermaal de koningin van Navarre te Parijs, om zodanige zaken in orde te helpen brengen als tot dit

huwelijk nodig waren. Zij voldeed daaraan, verliet de 6e Mei Blois, en kwam de 15e van die maand te Parijs.

Na haar komst bezocht zij verscheidene huizen en winkels in de stad, om zulke zaken aan te schaffen als tot weelde en opschik van die dag nodig waren, waarop zulk een doorluchtig huwelijk zou gesloten worden. De vrouw van de koning van Frankrijk kon deze goede koningin in genen dele verdragen, en geen kans ziende haar met de overigen, onder welke schijn ook, van kant te helpen, en haar toch vrezende wegens haar moed en haar geestesgaven, als zij in het leven bleef, en daarbij ook de prins, haar zoon, niet zo naar haar hand kon zetten, als zij plan had, raadpleegde zij met zekere Resne, die zich vooral bemoeide met vergiftigen. Deze was het zelfs gelukt de prins van Condé te vergeven door de reuk van een vergiftigde appel, die, wegens enig kwaad vermoeden, op een hond werd beproefd en de chirurgijn van de prins bijna het leven had gekost, omdat hij er wat te sterk aan geroken had. Onder de schijn van aan de koningin van Navarre fijne reukwaren te verkopen, bereikte hij zijn doel haar daarmee te vergeven, al getuigen ook anderen het tegendeel. Deze Resne beroemde er zich later op, dat hij nog genoeg had om twee of drie anderen te vergeven, die dit niet vermoedden.

De volgende Woensdag, de 4e Juni, werd de koningin door een aanhoudende koorts aangetast, en moest het bed houden. Zoals men toen uitstrooide, ontstond haar ziekte door pijn in de long, waarin langzamerhand een zweer gegroeid was, en doordat zij ook zeer was afgemat door de hitte, het weer en de lange reis. Deze brandende koorts werd zo hevig, dat zij binnen vijf dagen stierf, tot grote droefheid van alle vromen, maar tot grote vreugde van de geheime Raad. De ziekte bestond in haar hersenen, maar zij niet werd gezocht, en waartoe de moeder van de koning ook had meegeholpen, al veinsde zij zeer bedroefd te zijn over de ziekte van haar goede vriendin.

Gedurende haar ziekte betoonde zich de koningin zeer Godzalig; want daar zij bij haarzelf, wegens de hevigheid van haar ziekte, al werd die door anderen niet geteld, gevoelde, dat zij niet lang meer leven kon, bereidde zij zich terstond, om van de hand des Heeren te verkrijgen, wat Hij voor haar had weggelegd. Daarom verzocht zij zulke mensen bij haar te zenden, die haar in die toestand konden vertroosten uit Gods Woord, en ook met en voor haar te bidden, daar zij wist, dat de gebeden der rechtvaardigen zeer veel vermogen bij God. Op haar verlangen kwam nu deze dan gene leraar bij haar, die haar troostte, onderwees, en vele godzalige gesprekken met haar had, ten gevolge waarvan zij zich graag aan de wil des Heeren onderwierp. Zij deed een schone belijdenis van haar geloof, beleed haar zonden, en verwachtte de volkomen vergeving daarvan alleen door de bloedstorting van de Heere Jezus Christus, en betuigde dat Hij haar enige Zaligmaker en Middelaar was, en verwachtte van niemand anders zaligheid, daar zij wist, dat Hij volkomen betaald had voor de zonden der gehele wereld. Zij was daardoor ook verzekerd, dat Hij om Zijnentwil, volgens Zijn genadige beloften, haar zou genadig zijn.

Onder zulke troostrijke samenspraken bracht zij doorgaans de nacht en dag door, ontboezemde nu en dan hartelijke verzuchtingen tot God, als een getuigenis van de hoop en het verlangen en herhaalde meermalen de woorden: *“O, mijn God, verlos mij te goeder ure van dit lichaam des doods en van de ellende dezes tegenwoordige levens, opdat ik U niet meer vertoorn, en ik geraken mag tot die gelukzaligheid, welke Gij mij in Uw Woord hebt beloofd.”* Zie, dit en andere gebeden deed zij gedurende haar ziekte, tot grote verwondering van allen, die het hoorden. Groot genoeg had zij in de heilige en christelijke vermaningen, die zij van vele godzalige en geleerde mensen ontving, welke haar kwamen bezoeken, voor wie zij ook getuigenis gaf van haar geloof en hoop op God aangaande de zaligheid van haar ziel. Ja, al was soms haar inwendige pijn zeer hevig, zo bemerkte men toch nooit iets, dat naar misnoegen of ongeduld zweemde.

En in de laatste nacht, toen zij in de morgenstond stierf, werd bij haar bed, op haar verlangen, niet anders gedaan dan gebeden, enige hoofdstukken uit Gods Woord voorgelezen en vele zalige vertroostingën daarbij gevoegd. Na die nacht aldus in zulke oefeningen te hebben doorgebracht, scheidde deze edele en Godzalige koningin, die volhardde in de betuiging van dergelijke godzalige daden en ijver des geloofs, des morgens tussen acht en negen uur uit dit leven, om te geraken tot een niet te bedenken beter leven, en gaf verheugd haar geest in de handen van God, op de 9e Juni 1572, op de zesde dag nadat zij ziek geworden was, op de leeftijd van vierenveertig jaren. Zij behield haar volkomen spraak tot de uur van haar sterven, en openbaarde haar vlug en gezond oordeel zo goed als ooit tevoren, niet alleen in haar zorg voor de zaligheid van haar ziel, maar ook in andere tijdelijke zaken. Met deze laatste bemoeide zij zich echter zo weinig, dat men er zich over verwonderde en wel omdat zij eerst onlangs gekomen was om alles voor te bereiden tot de plechtigheid van zulk een grote feestdag

Om alle vermoedens weg te nemen als zou zij vergeven zijn, aangezien zij zo gezond en toch zo spoedig was gestorven, werd haar lijk kwansuis met alle naarstigheid geopend door enige geleerde genees- en heelkundigen, die beweerden, dat haar hart en lever gaaf en gezond waren, maar dat haar rechterlong reeds sedert lang in geen goede staat was geweest, en wel ten gevolge van een buitengewone verharding en van een grote zweer, die, naar men veronderstelde, de oorzaak was van haar dood.

Doch de geneeskundigen hadden geen bevel ontvangen om het hoofd en de hersenen te openen, en, omdat zij daarom iets vonden in haar lichaam, hebben zij zich daarvoor alleen verklaard.

2. Caspar de Coligny, admiraal van Frankrijk

Na de dood van bovengenoemde koningin, verzocht de koning aan zekere prinsen te Parijs te willen blijven, om de plechtigheden van het huwelijk van de prins van Navarre die nu door de dood van zijn moeder koning geworden was, bij te wonen. Onder andere werden er door de koning zelf brieven geschreven aan de admiraal Caspar de Coligny, heer van Chastillon, die hij ter bruiloft nodigde, en hem verzekerde, dat hij op alles orde zou stellen, terwijl hij zou zorgen, dat hem door de burgers van de stad Parijs niet het minste leed zou worden aangedaan, daar het de Coligny niet onbekend was, welk een bittere en dodelijke haat zij hem toedroegen. Daarenboven is ook die stad boven alle andere steden in dat koninkrijk de bijgelovigste en het gemakkelijkst tot oproer overslaande. Daarom kon de admiraal, die hun godsdienst niet beleed, op geen zeer goede welkomst rekenen, vooral niet omdat op zijn verzoek het kruis van Gastines uit de straat St. Denis was weggenomen.

Na vele schone beloften echter besloot De Coligny evenwel naar Parijs te gaan, ofschoon hij door velen uit zijn gevolg en door andere vrienden, die hij in dit koninkrijk had, werd gewaarschuwd om er niet heen te gaan. Zij zeiden hem daarbij, dat, al had hij ook geen kwaad vermoeden op de koning, diens moeder, of op iemand hunner, hij ten minste bedenken moest, in welke plaats en aan welke vijanden hij zich ging blootstellen. Hij antwoordde, dat sedert Frankrijk een koninkrijk geweest was, het nooit beter koning dan de tegenwoordige gehad had; dat hij zich voorts verliet op een goed geweten en op Gods voorzienigheid. Met een klein gevolg reisde hij naar Parijs, waar hij door de koning, zijn broeders, door de moeder van de koning en nog enige anderen met hoge onderscheiding werd ontvangen.

Nadat de bruiloft van de koning van Navarre met de zuster des konings, op de 17e en 18e Augustus, was afgelopen, had de admiraal plan van het hof afscheid te nemen en naar huis terug te keren. Hij werd daarin echter verhinderd door een verzoekschrift, dat hem werd overhandigd door een afgevaardigde der Hervormde Gemeente, om dit de koning aan te

bieden, teneinde door dit middel al de smaadheden af te wenden en te stuiten, die de genoemde gemeente werden aangedaan, waardoor de Coligny genoodzaakt was daar nog enige tijd te vertoeven.

Intussen bood Maurevel, die tijdens het feest ook te Parijs gekomen was, zijn dienst eerst de koning en diens moeder, vervolgens de hertog van Anjou en de Guise aan. En, nadat hij enige samenkomsten gehad had met de koning en diens moeder, werd aan zekere Chailly, hofmeester des konings en beheerder der zaken van het huis van Guise, belast om deze Maurevel het huis te wijzen, waaruit het schot op de admiraal zou gelost worden. Deze liet hem daar met een vrouw, die men verbood niet alleen naar zijn naam te vragen, maar ook waarom hij daar gelogeed was.

Op vrijdag de 22e Augustus, toen de admiraal het Louvre, zijnde het paleis des konings, verliet, waar hij de gehele voormiddag had vertoefd, om het geschil tussen twee edellieden te helpen beslechten, vertrok hij naar zijn logement, om het middagmaal te houden, in gezelschap van twaalf of vijftien edellieden. Hij was te voet en omtrent honderd schreden van het Louvre verwijderd; en, terwijl hij een verzoekschrift las, werd er uit het huis van Villemur, onderwijzer van de jonge hertog van Guise, een geweer gelost, geladen met die koperen kogels, waarvan de ene kogel hem de voorste vinger van de rechterhand kneusde en de andere hem wondde in zijn linkerarm, bij de muis van de handpalm, zodat de kogel aan de elleboog eruit kwam. Nadat de poort van het huis open gelopen was, vond men daar het geweer, een knecht en een dienstmaagd, maar hij die geschoten had, Maurevel, was met een paard, dat gereed stond, uit de achterpoort van het huis gevlucht, zoals hem was aanbevolen. De admiraal verdroeg deze verwonding zeer lijdzaam, en zei minzaam tot een van zijn bevelhebbers, die bij hem waren: "Ga en boodschap de koning, wat ons hier is wedervaren, en dat hij nu zelf oordelen kan, welk een schone trouw het is," en doelde daarmee op het verbond, dat onlangs tussen hem en de hertog van Guise gesloten was. Zeer langzaam ging hij naar zijn logement, dat omtrent zestig schreden van daar verwijderd was, terwijl een van zijn edellieden zei, dat het te vrezen was, dat de kogels vergiftigd waren. Als een zeer Godvruchtig heer antwoordde de admiraal: "Er zal niets geschieden dan wat de Heere behaagt".

Nadat de admiraal in zijn logement gebracht was, toonde hij een bijzondere godsvrucht, volharding en lijdzaamheid, vooral onder de behandeling van de chirurgijn Ambrosius Paré, die hem, niet zonder grote pijn, de vinger afzette, en de wond in de arm opende, teneinde die te beter te kunnen genezen.

Verscheidene prinsen, edellieden en heren, die de Hervormde godsdienst beleden, bezochten hem, waarbij hij steeds dezelfde bleef. De koning van Navarre en de prins van Condé hadden zich tot de koning gewend om daar te klagen over het gebeurde, en verzochten vrijheid om Parijs te mogen verlaten, aangezien zij zich daar niet veilig achtten. De koning klaagde over hetgeen er geschied was, en beloofde en zwoer de schuldige zwaar te zullen straffen, ook hen, die daartoe toestemming hadden gegeven en die er aan hadden deelgenomen, en verzekerde, dat de admiraal en de zijnen reden tot tevredenheid zouden hebben. Ondertussen schoof hij alles op de lange baan, en beloofde om spoedig in alles te zullen voorzien. Voorts beval hij om hem, die het schot gedaan had, te vervolgen, en gebod de beambte het volk in orde te stellen, en zich gereed te houden om alles te doen, wat de hertog van Anjou hem zou bevelen. Hij liet alle poorten sluiten, en zwoer en vloekte, naar zijn gewoonte, dat hij niet verkoos, dat zij, die zoveel hadden teweeggebracht, het zouden ontkomen. Slechts twee poorten bleven open voor de uitgaande en inkomende lieden, waarbij sterke wachten waren geplaatst, opdat niemand zonder toestemming zou vertrekken. En, terwijl hij voorgaf op alles orde te stellen, en de misdadigers te willen betrappen, liet hij al het volk in de wapenen komen. Daarna beval hij, dat verscheiden heren en edellieden van de Hervormde godsdienst zouden gehuisvest worden in de onmiddellijke nabijheid van de

admiraal, uit vrees, zoals hij voorgaf, dat, ingeval zij door de stad verspreid logeerden, hun het een of ander kwaad zou kunnen overkomen. Hij zei, dat zij daar beschermd zouden worden door de soldaten van zijn lijfwacht. Naar Maurevel werd ijverig gezocht. Gailly, van wie men wist, dat hij daags tevoren Maurevel had gebracht in het huis van Villemur, waaruit het schot was gelost, en die dus van deze misdaad wist, nam zijn intrek in de kamer van de hertog van Guise, waar hij niet werd gezocht.

Omstreeks twee uren in de namiddag kwam de koning, vergezeld van zijn moeder, de admiraal bezoeken, aan wie de laatste een nauwkeurig verhaal deed van het gebeurde, waarbij hij aan de ene kant niet vergat zijn getrouwheid te betuigen ten dienste van Frankrijk, maar aan de andere kant de ramp van dat land schetste, aangezien de algemene vrede niet werd gehandhaafd, vooral niet jegens de Hervormden. Hij verhaalde, hoe onlangs in Champagne, in een dorp bij de stad Troyes waar de koning vrijheid had gegeven tot de belijdenis van de Hervormde godsdienst, door enige moedwillige onverlaten een vrouw met het kind en enige anderen, die van het dopen terugkwamen, waren vermoord. Hij bad de koning om gerechtigheid te oefenen aan deze verstoorders van de vrede, en te denken aan zijn trouw en belofte en de welvaart van het koninkrijk.

De koning antwoordde, hij hem hield voor een achtbaar mens en een goed Fransman, die de eer van zijn kroon lief had en zocht te bevorderen; dat hij hem hield en hoogachtte als een zeer wijs en uitnemend krijgsoverste; dat hij, volgens de gevoelens, die hij jegens hem koesterde, was overgegaan tot de bestaande besluiten, die hij ook altijd als een vredeverbond naarstig had zoeken te onderhouden, en dat hij nog op de onderhouding ervan bleef aandringen waartoe, zoals hij zei, de commissarissen alle streken van Frankrijk bezochten, en dat zijn moeder, de koningin, hem kon verzekeren, dat het zo was.

De koningin zei: "Ja admiraal, dat is zo, en dit weet gij ook wel."

"Het is waar, mevrouw," zei de Coligny, "men heeft commissarissen gezonden, onder wie er zijn, die mij naar de galg hebben gewenst, en vijftig duizend kronen op mijn hoofd hebben gezet."

De koning zei daarop, dat men anderen zou zenden, en beloofde andermaal, onder herhaald zweren, dat hij het gepleegde ter eeuwige gedachtenis wilde wreken, en zei, dat de admiraal wel de pijn leed, maar hij de schande droeg, en dat hij reeds onderzoek naar de zaak gedaan had.

De admiraal hernam, dat de aanlegger van die daad niet ver behoefde gezocht te worden.

De koning raadde aan de Coligny naar het Louvre over te brengen, doch de geneesheren vonden dit niet goed. Men zag de kogel en het bloed, en verwonderde zich over zijn kloekmoedigheid.

Kort na het vertrek van de koningin kwam tot hem Johan de Ferrières, stadhouder van Chartres, die de heer de Coligny geruime tijd vertroostte. In de vergadering, die enige uren daarna in een kamer van hetzelfde huis werd gehouden, betoogde deze heer uitvoerig aan de koning van Navarre, de prins van Condé en andere van de voornaamste heren van de Hervormde godsdienst, daar verzameld, dat het nodig was zo spoedig mogelijk Parijs te verlaten, en voor zeker te houden, dat dit schot het begin was van het treurspel, dat weldra zou worden gespeeld. Doch de raad om te blijven, en zich te verlaten op de beloften van de koning; waarop Teligny sterk aandrong en wat ook de admiraal voorstond, had de overhand, en werd gevolgd. Op die dag schreef de koning brieven aan de bestuurders van de provinciën en de voornaamste steden van Frankrijk, zo ook aan zijn gezanten bij de buitenlandse vorsten, maakte hun bekend, wat er geschied was, en beloofde, dat de daders en medeplichtigen van zulk een euveldaad zouden worden bekend gemaakt en naar verdiensten gestraft; en beval aan allen overal bekend te maken, dat het gebeurde hem zeer mishaaide. De moeder des konings deed insgelijks. Terwijl de schrijvers hiermee tot diep in de nacht bezig waren, hielden de hertogen van Anjou en Guise raad, wat men de volgende nacht doen zou.

Des anderen daags bezocht de koning andermaal de admiraal, en deed, zoals het scheen, streng onderzoek naar deze misdaad. De admiraal verzocht, dat zijn huis door de aanzienlijken van zijn wacht mocht worden bewaakt, om daardoor de onstuimige gemeente van Parijs door ontzag wat in toom te houden. Dit geschiedde, doch het waren allen uitgezochte en verdachte lieden, uitgezonderd enige Zwitsers der lijfwacht van koning Hendrik.

Men liet terstond al de edellieden van de Hervormde godsdienst in die buurt van de Coligny logeren, onder streng bevel, bij lijfstraf, dat niemand hun enig leed mocht doen; en aldus werden zij als het ware opeengepakt, om hen gemakkelijker te slachten, want ieders naam en verblijf werd opgeschreven.

Dit zou hen tot nadenken hebben moeten brengen, indien zij niet waren verblijd geweest door het opgevatte gevoel van de oprechtheid des konings. De heren van de Hervormden godsdienst vergaderden voor de laatste maal in de woning van de admiraal de Coligny. De stadhouder van Chartres bleef bij zijn vroeger gevoelen om Parijs te verlaten, en drong er zeer ernstig op aan, om dadelijk te verzoeken de admiraal uit Parijs te doen vertrekken, met de bijvoeging, dat zijn vrienden en aanhangers met hem zouden gaan. Hij gaf wel bondige redenen op voor zijn voorstel, die echter niet werden aangenomen, daar men namelijk bij het eerste plan volhardde, om te blijven en recht van de koning te verzoeken, op wiens beloften men zich meende te kunnen verlaten.

De raad van de stadhouder was wel de beste, maar, menselijkerwijze, onmogelijk voor die tijd te volvoeren. En toch, later durfde men zeggen, dat in deze vergadering, waar de koning van Navarre, de prins van Condé en onderscheiden voorname heren tegenwoordig waren, was besloten de koning zijn moeder en de voornaamste heren van het hof om te brengen; een beschuldiging, die de valsheid zelf was. Des avonds boden zich enige edellieden van de Hervormde godsdienst aan om die nacht in de kamer van de Coligny te waken, wat echter Teligny, zijn schoonzoon, niet geraden vond, en dit onnodig achtte, en dus de heren beleefd bedankte voor hun goede bedoeling. Er bleven dus geen anderen bij de admiraal dan **Cornaton la Bonne, Yolet, Merlin**, bedienaar van het Woord Gods; Ambrosius Paré, de chirurgijn, enige kamerdienaars en knechts. In het benedengedeelte van het hof bevonden zich vijf Zwitsers der lijfwacht van de koning van Navarre.

De aanhangers van de Guise bemerkten, dat de heren van de Hervormden godsdienst erop bleven aandringen om de zaak gerechtelijk te vervolgen, dat zij bekend waren met de geheimen van het vorige verbond; en bovendien vreesden zij, dat de Coligny, wiens wond voor geneeslijk werd gehouden, zich over deze daad zou wreken, en daarom bewogen zij de moeder des konings, de koning haar zoon ten ernstigste in te prenten, om *alle hoofden der Hugenoten uit te roeien*, wat hem nu zeer gemakkelijk zou vallen.

Doch bij het beramen van deze moord deden zich vele moeilijkheden op. Het kwam enigen tenminste al te verfoeilijk voor om Navarre, die zelf koning en zwager van de koning, zelf prins van den bloede was, in het Louvre aan het hof in aller tegenwoordigheid en als in de armen zijner bruid om te brengen. Op Condé viel wat meer te zeggen; doch, aangezien Nevèrs de zwager was van Condé, verzekerde deze zijn verdere trouw aan de koning, en behielden dus deze beiden het leven. Men strooide uit, dat Montmorency met de ruitery buiten Parijs zou komen, en ook dat een der aanhangers van Guise, die de moordaanslag op de admiraal de Coligny had gedaan, was gevangen genomen. Die van Guise klaagden daarover bij de koning, zodat zij met schele ogen werden aangezien, en zij konden vertrekken. Doch het was alles bedrog en geveinsdheid. Ja, de koning waarschuwde Navarre zelf om op zijn hoede te zijn.

Door de stad zag men vele geweren voeren; vele gewapenden vertoonden zich hier en daar gemor, bedreigingen en vervloekingen namen elk ogenblik overal toe. Men mompelde over de aanslag, terwijl Guise de uitvoering van deze moord was opgedragen. Deze ontbood enige hoofden der Franse en Zwitserse troepen, legde aan hen zijn voornemen bloot, en zei, dat het

de wil des konings was om de admiraal en de aanhangers van de Hervormde godsdienst om te brengen, en niemand te verschonen; en dat dit door het gehele rijk zou plaats hebben. Om elkaar te herkennen zou men een wit kruis aan de hoed en een wit lint aan de linkerarm dragen, terwijl het luiden van de klok het sein zou zijn. Men zou een aantal fakkels ontsteken, en alle hoeken der straat bezetten.

Toen de storm bijna zou losbarsten, werd het gemoed van de koning bezwaard, en begon hij te aarzelen. Zijn moeder sprong te middernacht het bed uit, en ging met Anjou, Nevers, Guise en anderen in de slaapkamer des konings, moedigde hem aan, en verweet hem tevens zijn verwijfdheid. Door de krachtige aandrang werd hij eindelijk overrompeld en gaf hij toe. De moeder maakte daarvan gebruik, draalde geen ogenblik, maar haastte zich in de uitvoering van de zaak.

Intussen, door het geklank en geruis der wapenen en het schijnsel van zoveel fakkels en toortsen, door het gewoel van een grote volksmenigte, sprongen enige edellieden, die in de nabijheid van de admiraal gelogeed waren, het bed uit, en vroegen aan enige lieden, die hen ontmoetten, wat het te betekenen had, dat er zoveel gewapende soldaten op straat waren, en al zo diep in de nacht.

Men antwoordde er op, dat de koning nu lust had, om op dit uur een zeker kasteel te laten bestormen, wat hij voor zijn genoegen opzettelijk had laten bouwen, om door deze aanval zich een weinig te vermaken, en aldus de tijd met genoeglijke en nieuwe spelen door te brengen. De wacht, die daar insgelijks van top tot teen gewapend stond, kon zich niet langer bedwingen, maar begon deze goede mensen te beschimpen, te schelden en te lasteren. En, toen een der edellieden daarop vriendelijk antwoordde, kwam er een vreemde soldaat en zei: "Deze honden hebben lang genoeg in hun valse godsdienst geleefd; de tijd is gekomen, dat er slechts één roomse godsdienst in Frankrijk moet worden beleden;" en viel tevens de goede man met een wapen aan, en vermoordde hem op onbarmhartige wijze. Voorts vielen zij op de anderen aan, die zij allen op staande voet ombrachten.

Ook de admiraal werd door het rumoer wakker, en hoorde het gekletter van wapenen, doch werd daardoor niet ontroerd noch bevreesd, ofschoon hij van alle hulp ontbloot was, die hem voor de dood had kunnen beschermen. Hij verliet zich voortdurend op de trouw en oprechtheid van de koning, die hij in andere zaken, zoals hij dikwijls gezegd had, bij ondervinding had leren kennen. Daarenboven hield hij zich zeker overtuigd, dat, als de bevolking van Parijs zou zien, dat de koning geen genoegen nam in de moordaanslag die zij begonnen hadden uit te voeren, zij zich ten minste stil zouden houden, zo spoedig zij de lijfwacht zouden zien, die de koning aan de admiraal verleend had, om zijn woning te bewaken tegen enige oproerige aanvallen, die er, buiten weten des konings, zouden kunnen plaats hebben. Hij werd ook in die mening versterkt door de plechtige eed en de belofte, die de koning, zijn broeders en moeder aan hem hadden gedaan, die zo dikwerf, tot behoud van de vrede, waren herhaald, en waarvan schriftelijke bepalingen en overeenkomsten gemaakt waren; en wel vooral, als hij dacht aan de vrede, die korte tijd tevoren om dezelfde reden gesloten was met de koningin van Engeland, zo ook aan de overeenkomst met de Prins van Oranje en de beloofde trouw aan de vorsten van Duitsland, de bruiloft van de zuster des konings; dat dit alles een beletsel moest zijn voor de koning om toestemming tot deze moord te geven. Hij bedacht ook, welk oordeel de vreemde naties of volken in deze of volgende tijden daarover zouden vellen, en stelde zich de schaamte, de oprechtheid, en standvastigheid en de trouw voor, die een koning behoort te bezitten en te betrachten, en ook de algemene trouw en het heilige recht der gemeente. Door dit alles kwam het hem als een al te wonderlijke zaak voor, en tegen alles indruisende, als dit alles zou besmet en geschonden worden door een zo smadelijke en hatelijke moord.

Toen de kapitein Cosseins, die vanwege de koning belast was om het huis van de admiraal te bewaken, en aangaande welke kapitein velen zeiden, dat het spreekwoord waar was, dat men

het schaap aan de wolf te bewaren had gegeven; toen deze de hertog van Guise met nog enige van zijn aanhangers zag komen, plaatste hij terstond beneden op het voorplein en op de straat rondom het huis van de admiraal vijf of zes busschietters, recht tegenover elk venster, om wel toe te zien, dat niemand daardoor zou ontluchten of zich redden, en klopte toen aan de binnendeur van het huis. Dit geschiedde op Zondag de 24ste Augustus, op St. Bartholomeüsdag van het jaar 1572, des morgens in de vroege.

Een edelman, **La Bonne** genaamd, die hoorde, dat er iemand aan de deur klopte, welke voorgaf de admiraal vanwege de koning te willen spreken, liep terstond naar beneden, en opende de poort. Terstond viel Cosseins op hem aan en doorstak hem met een dolk. Daarna viel hij met de busschietters in huis, overweldigde dat en gebood alles te vermoorden, wat hun ontmoette. De andere leden van het huisgezin van de admiraal die in het huis gebleven waren, maakten groot gerucht, daar zij de eerste poort reeds hadden bereikt, die La Bonne, niets kwaads vermoedende, voor zijn vijanden geopend had. En, aangezien er nog enige Zwitsers waren in het huis van de admiraal, weken deze, zo spoedig zij de bedoeling van Cosseins zagen, naar de tweede poort, die op de voorplaats stond vlak tegen het huis, en sloten die terstond.

Intussen plaatste Cosseins zich dadelijk daarvoor, liet die van alle zijden beschieten, zodat er een van de Zwitsers dood bleef.

Toen **Cornaton**, een edelman van de Hervormde godsdienst, en die tot het laatst bij de admiraal bleef, wakker werd door het gerucht, dat er voor de poort gemaakt werd, daar hij in een kamer sliep niet ver daar vandaan, liep hij terstond naar beneden, en liet door de Zwitsers en andere dienaren van het huis enige pakken en kisten brengen om deze poort te sluiten, en alzo de toegang aan zijn vijanden te beletten. Cosseins hoorde dit, en riep hem van buiten toe, dat hij in naam des konings de deur moest openen, en wendde met de zijnen, die als bloeddorstige honden met hem waren meegekomen, zoveel pogingen aan, dat zij de poort open kregen, en de trap van het huis bereikten. De admiraal en de zijnen hoorden het rumoer en de gewerschoten, zagen zich dus in de handen van hun vijanden, en begonnen de knieën te buigen, en God vergeving te vragen voor alle misdaden en zonden, waarmee zij God mochten hebben vertoornd.

Nadat de admiraal uit het bed was opgestaan, alleen gekleed in nachtgewaad, verzocht hij de predikant **Merlin** een gebed te doen. De predikant voldeed daaraan, terwijl de Coligny, onder het vurig aanroepen van de Naam des Heeren, zijn ziel beval aan zijn enige Zaligmaker Jezus Christus. De persoon, die dit alles heeft verhaald, kwam toen juist in de kamer van de admiraal; en toen hem gevraagd werd wat al dit rumoer te betekenen had, antwoordde hij: "Mijnheer, het is onze God, Die ons nu tot zich roept, want men heeft het huis reeds met geweld ingenomen, en er is niets om te weerstaan."

De admiraal antwoordde: "Ik heb mij reeds sedert geruime tijd tot de dood voorbereid. Indien het mogelijk is, ziet gijlieden uw leven te redden. Mijn leven toch zoudt gij tevergeefs pogen te beschermen. Ik beveel mijn ziel aan de barmhartigheid Gods."

Terstond liepen allen, die in de kamer waren, uitgezonderd zijn getrouwe dienaar Nikolaas Mus, zijn Hoogduitse tolk, naar de zolder van het huis, vonden daar een dakvenster, en wisten aldus hun leven te redden. Het merendeel hunner echter werd vermoord in het naaste huis, waarin zij gevlucht waren, en enige ontkwamen door de duisternis van de nacht, namelijk de predikant Merlin en Cornaton.

Intussen liet Cosseins, na alles uit de weg te hebben geruimd, wat de doorgang belemmerde, deze Zwitsers binnengaan, die vier andere Zwitsers van het huisgezin des admiraals op de trap ontmoetten, doch deden hun niets. Doch toen Cosseins, die van het hoofd tot de voeten gewapend was, deze zag, beval hij een van zijn busschietters te schieten, en deze doorschoot een dezer beklagenswaardige Zwitsers. En aldus vielen zij met een woest gedruis op de deur van de kamer des admiraals, en nu stormden naar binnen zekere Besme, een Duitser van

Wittenberg, huisknecht van de hertog van Guise, Cosseins en nog een Picardieër, kapitein Hattin genaamd, huisgenoot en een groot vriend van de hertog van Aumale, die enige tijd tevoren door de aanhangers van Guise was omgekocht om de heer van Andelot te vermoorden, verder zekere Sarlaboux en nog enige anderen, die zich allen goed hadden gewapend. Besme liep naar de Coligny, hield hem het ontblote zwaard voor, en vroeg op barse toon: "Zijt gij niet de admiraal?" waarop de Coligny onverschrokken antwoordde:

"Die ben ik; maar gij jongeling, let op mijn grijze haren en mijn ouderdom." Zonder een woord te spreken wrong hij de admiraal de degen in de borst, en in het uittrekken gaf hij daarmee de Coligny een houw over het aangezicht, waardoor hij zeer mismaakt was. Een zekere Antonius Huttin, die mede de handen aan hem had geslagen, verklaarde, dat hij nooit iemand gezien had, die de dood met zulk een stille lijdzaamheid had ondergaan.

De hertog van Guise, die met nog enige andere roomsgezinde heren op de benedenplaats gebleven was, hoorde de slagen en het rumoer, en riep met luider stem: "Besme, hebt gij het gedaan?"

Besme antwoordde: "Mijnheer, het is volbracht."

Andermaal riep de hertog van Guise hem toe: "Mijnheer de ridder van Angoulème kan het niet geloven, tenzij hij het met zijn ogen ziet, werp daarom het lijk het venster uit."

Besme en Sarlaboux namen toen het lijk van de admiraal op, en wierpen het uit het raam. Door de wonden echter aan het hoofd en het bloed, dat zijn gelaat bedekte, kon men hem niet kennen; waarom de hertog van Guise bukte naar het lijk, het bloed met een zakdoek van het gezicht afveegde en zei: "Ja, nu ken ik hem, hij is het zelf." Daarna stampte hij met de voet op het gezicht van deze arme dode mens, die, toen hij leefde, door alle moordenaars van geheel Frankrijk werd gevreesd, ging vervolgens de poort uit en riep luide: "Moed gevat, soldaten, wij hebben een gelukkig begin gemaakt, laat ons nu voortgaan met de anderen."

De hertog de Nevèrs en Montpensier reden door de stad, moedigden het volk tot moorden aan, en riepen, dat Coligny de koning, zijn moeder en de beide broeders had zoeken om te brengen, en dat men derhalve de ervvijanden van de koning niet behoorde te verschonen, en men hun bezittingen, als wettig erfgoed, zich mocht toeëigenen. Hij zei verder, *dat het 's konings wil was, de post der ketterijen tot de wortel uit te roeien, en de roomse godsdienst alleen te laten zegevieren.*

Nauwelijks waren deze woorden uit de moordkaken gestoten, of de onnozele zielen ontaardden in ware duivels, die hun naasten niet ontzagen, en niet letten op stand, ouderdom of geslacht. Zij gaven zich aan het snijden, doden en verminken over als dolle bezetenen, wier lust het slechts was hun wraak te koelen en de slachtoffers met dolken het hart te doorboren.

Nadat men de admiraal de klederen had uitgetrokken, werd zijn hoofd door een Italiaanse soldaat van de lijfwacht des hertogs de Nevèrs afgehouden, en later gebalsemd naar Rome gezonden. Het gemene volk sloeg hem de benen en armen stuk, sneed zekere delen van het lichaam af, en sleepte hem, aldus mismaakt, gedurende drie dagen door de stad. Voorts werd hij aan een galg op zekere plaats, Montfauçon genaamd, buiten Parijs, met de romp naar beneden opgehangen en vervolgens met vuur geroosterd.

Na enige dagen aldus te hebben gehangen, liet François Montmorency het lijk in het geheim van de galg nemen en in de kapel te Cantille begraven.

Nadat de Coligny aldus jammerlijk was vermoord, werd enige tijd daarna, op de 27ste en 28ste Oktober 1572, in het hof van het parlement te Parijs het vonnis tegen hem uitgesproken, op de volgende wijze:

1. Dat het genoemde hof hem, wegens samenzwering tegen de koning en de gehele staat, beschuldigde en veroordeelde als een verrader.
2. Dat zijn gedachtenis ten enenmale moest worden uitgewist.

3. Dat, indien zijn lijk of zijn beeltenis door iemand werd vertoond, dit eerst op een stuk tiendwerk zou worden gesleept naar de plaats Grève, en daarna door de beul aan de galg gehangen.
4. Dat er een galg te Montfauçon moest worden opgericht, en hij daaraan zo hoog mogelijk zou worden gehangen.
5. Dat zijn wapenen en kleding aan de staart van een paard zouden worden vastgemaakt, vervolgens gesleept door de straten van Parijs en andere steden, waar dan ook, en vervolgens door de beambte van de hoge rechtbank zouden worden vernield, tot een teken van zijn eeuwige schande.
6. Dat al zijn bezittingen zouden worden verbeurd verklaard ten behoeve des konings.
7. Dat al zijn kinderen van de adelstand vervallen zouden worden verklaard en voor onmondig en onbekwaam gehouden om enige ambten, hoe ook genaamd, te bedienen.
8. Dat zijn huis en kasteel op Chatillon aan de Loire, met de benedenplaats en al wat er toe behoorde, zouden verwoest en tot de grond afgebroken worden.
9. Dat op die plaats het vonnis, in een koperen plaat gesneden, zou worden opgericht.
10. Eindelijk, dat er op de 24e Augustus een algemene processie zou gehouden worden door Parijs bij wijze van dankzegging aan God voor de straf, die deze samenzweerder was overkomen.

Afgekondigd te Parijs op de 27e en 29e oktober 1572,
getekend Molon.

Benevens dit hoofdvonniss werd er ook een vonnis geveld tegen de bloedverwanten van de Coligny, zoals tegen **Briconaut** en **Cavagne**, die het eerst waren gevangen genomen, wat verschrikkelijk was. Thuanus verhaalt, dat hij als jongeling van negentien jaren in de kapel tegenwoordig was, toen hun het vonnis werd aangezegd, en zij dat met grote lijdzaamheid aanhoorden. En, toen Briconaut hoorde, dat ook zijn kinderen wegens zijn dood zouden moeten lijden, vroeg hij met grote vrijmoedigheid, wat toch zijn onschuldige kinderen hadden gedaan. Hij zei verder, dat hij echter hoopte, dat zijn dood hun bloeddorst zou verzadigen, en daarmee alle schuld zou uitgewist zijn.

Toen men hem het ijzer om de hals deed, schrikte hij zo hevig, aangezien hij een man was van zeventig jaren, dat hij, om zijn leven te behouden, met onbetamelijke voorwaarden voor de dag kwam, die tot ondergang dienden der lieden te Rochelle. Toen de koning hierover geraadpleegd werd, wilde hij daarvan niets weten dan nadat hij alles wat men hem ten laste legde, bekende en openlijk voor het volk betuigde, dat de admiraal de Coligny een schandelijk verraad jegens de koning had beraamd; wat echter Briconaut weigerde.

Intussen had **Cavagne** zijn ogen naar de hemel geslagen, en hield zich wel drie uren bezig met Latijnse gebeden en psalmen tot God op te zenden, daar hij zag dat Briconaut weifelde, op het punt stond te bezwijken, en de korte levenstijd met schande en oneer te overladen, en stelde hem zijn moed en volharding, die hij in groot gevaar zo menigmaal getoond had, voor ogen en gevolge waarvan Briconaut schaamrood uitriep, dat hij de dood gewillig wilde ondergaan.

Zij werden derhalve beide op een kar geplaatst, en nadat zij hun gebeden voor het oog van het volk hadden uitgesproken, werden zij, onder grote verwijtingen en smaadheden, door het laag gemeen met drek geworpen en aan een galg gehangen. Doch hiermee was het woedend en verdierlijkt volk nog niet tevreden, maar beroofde hun lijken, en behandelde die op hoogst onvoeglijke wijze.

Er werd ook een beeld van stro, Coligny voorstellende, onder alle hoon en bespottung naar de rechtsplaats gebracht, en daar zeer verachtelijk behandeld. Dit had plaats in de tegenwoordigheid van de koning en zijn moeder, wat ook Navarre, tot zijn ergernis, moest

aanzien. De ontblote lichamen van vele lieden werden voor de koning en zijn moeder in de kamer der vrouwen ten toon gesteld waar zelfs de hofdames onbeschaamd naar toe liepen, om zekere de mannelijke delen van de lichamen te bezichtigen.

Aan de hoven heerste zulk een onzedelijkheid, dat ook de dames, die zich hiervan met eerbaarheid hadden behoren af te wenden, de schaamdelen der mannen met gelach en gejoel beschouwden. Wel een bewijs van een liederlijk en schandelijk hof!

Doch om terug te keren tot deze treurigen moord, zullen wij meedelen, wat ook andere heren en edellieden in die tijd wedervaren is, en hoe meest allen, die bij de moordenaars als Hervormde bekend stonden, op vreselijke wijze werden vermoord.

Aanvulling:

In 1576 werd dit overschot aan de familie van De Coligny gegeven, toen deze in eer werd hersteld. Een standbeeld te zijner eer opgericht vindt men te Parijs in de Rue Rivolie. Onze koningin Wilhelmina legde aan de voet van dat standbeeld op 2 juni 1912 een krans neer en sprak daarbij o.a. deze woorden:

“Door dit standbeeld op te richten heeft het dankbare nageslacht zijn (De Coligny’s) nagedachtenis willen huldigen en ik acht mij gelukkig mij daarbij heden te kunnen aansluiten. Aan de voet van dit monument verenigd heffen wij onze harten op tot God en zoeken voor alle dingen de verheerlijking van Zijn Naam. Het is mijn levendige wens, dat een ieder die Christus als Zijn Zaligmaker kent, in dit geloof moge worden versterkt en dat wij allen steeds meer waarachtige getuigen des Heeren mogen zijn.”

Christelijke Encyclopedie, blz. 478.

3. Moord van de edellieden des Konings van Navarre en van de Prins van Condé

Op dezelfde dag, toen er een schot gelost was op de admiraal de Coligny, waardoor hij zwaar gewond werd, raadde de koning zijn schoonbroeder, de koning van Navarre, dat hij tien à twaalf mannen in zijn kamer moest laten slapen, die hij het meest vertrouwde, om hem te beschermen tegen de aanslagen van de hertog de Guise, die hij *een listige man* noemde. Deze uitgezochte edellieden en nog enige andere huisgenoten van de prins van Condé, zoals kamerheren, onderwijzers en anderen, sliepen in een kamer naast die van de koning van Navarre. Deze riepen met luider stern, dat de koning hen zou helpen en aan zijn belofte denken, doch werden allen ontwapend door de kapitein van de lijfwacht, Nanssey genaamd. De overrompelden werden allen uit de slaapkamer gesleurd, en geleid naar de poort van 's konings paleis, waar zij, in tegenwoordigheid van de koning, die dit door een raam aanzag, door de Zwitsers op zeer wrede wijze werden vermoord.

Tot deze edellieden behoorden de **Baron de Pardeillar, de kapitein Pilles, St. Martin en Beauvais.**

Toen **Pilles**, die zeer gehaat was om de schande die hij de pausgezinden in Gascogne had aangedaan, zich in de handen van deze moordenaars zag, en aanschouwde, hoe deerlijk zijn vrienden om het leven werden gebracht, barstte hij in deze woorden uit: "Is dit de vrede van het koninklijke woord? Och God, wreek toch deze meinedigheid." Terwijl hij deze hatelijke moord verfoeide, nam hij een mantel van grote waarde, die hij gewoonlijk droeg, bood die een zijner vrienden, aan en zei: "Dit geeft u Pilles, gedenk na mijn dood, hoe ongenadig men mij doet sterven."

"Mijnheer, mijn kapitein," zei de andere, "ik behoor niet tot deze hoop. Ik dank u voor de mantel, ik zal die onder die voorwaarde niet aannemen," en gaf hem terug.

Terstond daarna werd Pilles door een van de scherpschutters met een dolk doorstoken, en viel dood ter aarde. Zijn lijk wierp men op de hoop met de anderen; en toen enige, die voorbij kwamen, deze lijken beschouwden, riepen de moordenaars: "Dat zijn zij, die ons hebben willen overmeesteren, om zodoende ook de koning te vermoorden."

Een ander edelman van de koning van Navarre, Levran geheten, had enige wonden ontvangen, en liep rechtstreeks naar de kamer van de koningin van Navarre, waar deze hem voor zijn vervolgers bevrijdde. Korte tijd daarna schonk de koning hem vergiffenis, terwijl zij hem aan haar eigen geneesheren aanbeval, zodat hij door haar tussenkomst en hulp zijn leven behield en de gezondheid terugkreeg.

Beauvais, gouverneur van de koning van Navarre, die in dezelfde straat was gehuisvest, waar de admiraal logeerde, werd in zijn bed vermoord, waarin hij lang aan de jicht gelegen had.

De adelborsten en de lijfwacht des konings hielden zich toen uitsluitend bezig met de andere adellijken om te brengen, en zeiden, dat zij met het zwaard en zonder enig bevel de vreselijke zaak teneinde brachten, die men noch door pen, noch door papier, noch door bevel van de rechtbank en vele andere oorlogen tot nog toe had kunnen eindigen. Het ging er zo toe, dat de beklagenswaardige en bedrukte lieden, die vals beschuldigd werden van samenzwering en het plan om de koning te doden, ongekled, onverwachts, ongewapend, half slapende, in hun onschuld zonder een ogenblik van verademing jammerlijk werden vermoord, enige in hun bed, anderen op de daken der huizen en elders, waarheen zij gevlucht waren.

4. De Graaf de Rochefoucault

Deze graaf, die tot elf uur in die nacht zich nog met de koning had vermaakt, en nauwelijks ingeslapen was, werd wakker gemaakt door zes gewapende doch vermomde lieden, onder wie hij vermoedde, dat de koning was, die kwam om een grap met hem te hebben.

Toen zij in de kamer gevallen waren, bad hij hun hem zacht te behandelen. Nadat zij echter zijn koffers geopend en geplunderd hadden, ging een van die onverlaten, de broeder van Chicot, naar het bed, en vermoordde de graaf op wrede wijze.

5. Teligny (Charles de Téligny)

Teligny, terwijl hij op het dak van een huis zat, werd door enige adelborsten gezien. En, ofschoon deze bevel hadden om hem te vermoorden, wilden zij dit echter niet doen, daar hij een goed en zacht man was, en bemind door allen, die hem kenden. Daarna werd hij door enige soldaten gevonden op de zolder van het huis des heren van Chasteauneuf, die hem naar zijn naam vroegen. Toen zij die vernamen lieten zij hem in het leven.

Later echter kwamen er enige anderen, die hem en nog enige andere dienaren van Coligny vermoordden, die daar gevlucht waren om hun leven te sparen.

6. De Markies de Kenel

De markies de Kenel, broeder van de prins de Portiam, werd door de soldaten en het gemene volk in zijn hemd verjaagd tot aan de rivier de Seine. Hij klom daar op een kleine schuit, en werd er vermoord door Bussy d'Amboine, zijn eigen neef, vergezeld van de zoon van de baron van Andrets. Een kapitein van de lijfwacht, die verkeerde met een juffrouw, Chastegueraye geheten, zond zijn soldaten, om haar te believen en vriendschap te bewijzen, naar de heer De la Forse, haar schoonvader, en haar beide broeders, en wel om die te vermoorden. Men meende hen alle drie te hebben gedood; doch later vond men **de vader en de een broeder** dood, terwijl de andere broeder slechts gekwetst was, die verborgen had gelegen onder het lijk van zijn vader, dat op hem was gevallen, en aldus vluchtte hij des avonds in het huis van de heer de Biron, die tot zijn familie behoorde.

Toen deze juffrouw dit vernam, was zij niet tevreden, temeer omdat zij nu niet de enige erfgenaam bleef van al de bezittingen. Zij ging daarom terstond naar het tuighuis van Parijs, waar de heer Biron was gelogeed. Zij hield zich, alsof zij verheugd was, dat haar broeder aan de dood was ontkomen, en zei, dat zij grote begeerte had hem te zien, en hem het geld te geven teneinde daarvoor zijn leven vrij te kopen. Doch de heer de Biron ontdekte haar valsheid en het bedrog, en zei niet waar hij zich bevond. Daardoor werd het leven van de beklagenswaardige man gespaard, die anders zeker door bedrog en list zou zijn vermoord geworden.

7. De Baron van Soubrise

Toen deze baron het schieten en het rumoer op de straten hoorde, greep hij terstond zijn wapenen, en liep naar de woning van de Coligny. Doch ogenblikkelijk werd hij verraden, en naar de poort van het koninklijk paleis geleid, waar hij terstond werd vermoord.

8. De heer De Guerchy

De heer de Guerchy, een vroom en moedig man, werd derwijze overrompeld, dat hij, zonder tijd te hebben om zich te wapenen, door vele moordenaars omringd was. En, terwijl hij het zwaard in de ene hand had gewonden, deed hij, wat een moedig man doen kan, om zijn leven te beschermen. Hij kwetste echter niemand noch bracht iemand om, daar zij allen gewapend waren, en werd eindelijk door hen met spiesen doorboord.

Ook andere bevelhebbers en edellieden, en wel in zulk een aantal, dat wij al de namen hier niet kunnen opnoemen, werden insgelijks vermoord, enige op hun bed, anderen vluchtende om het leven te behouden, en weer anderen met zwaard en mantel hun lichaam beschermende. Hun lijken werden terstond naar het Koninklijke paleis gesleept, en daar geworpen op de hoop met de andere lijken, ten einde de moordenaars zich zouden vergasten door het zien van al deze lijken, die zij vroeger, bij het leven, zozeer vreesden. De kamerheren, pages, knecht, en andere dienaren van die heren en edellieden werden evenmin gespaard als hun meesters. Men doorzocht al de kamers en vertrekken van het huis van de Coligny, en allen, die zij op hun bedden vonden, en die zich verborgen hadden, onder andere al de ongelukkige bedienden van de admiraal, die allen afstamden van voorname en adellijke families, werden op een jammerlijke wijze vermoord.

Lavardin werd door hem, bij wie hij woonde, verborgen, en deze weigerde hem te doden, doch hij werd door de Glas doorstoken, en was de eerste, die in de rivier werd geworpen.

9. De heer de Briou

De heer de Briou, die ruim tachtig jaren oud was, en tevens opvoeder van de jonge markies de Conty, zoon van de overleden Prins van Condé, hoorde het rumoer, en nam terstond zijn meester, de jongen markies in zijn hemd op. Terwijl hij hem naar een plaats wilde overbrengen, waar hij beter zou bewaard zijn, ontmoette hij de moordenaars, die hem terstond de jonge prins uit de armen rukten. In tegenwoordigheid van de prins, die bitter schreide en bad, dat men toch het leven sparen zou van zijn getrouwe opvoeder, werd de oude man vermoord, waarbij zijn van ouderdom vergrijsde haren met bloed werden geverfd. Daarna sleepten zij hem als de anderen weg.

De gehele zondag werd met moorden en roven doorgebracht, en wel derwijze, dat men gelooft, dat het aantal dergenen die op deze dag en de beide volgende dagen omgebracht zijn, het getal van **tienduizend ver te boven** gaat, zowel heren, edellieden, presidenten, raadsheren, advocaten, procureurs, studenten, geneesheren, kooplieden, ambachtslieden, als moeders, dochters en kinderen. De straten waren bedekt met lijken; de rivier was rood van het bloed, en de posten der deuren van het paleis des konings waren als met bloed beschilderd, en toch waren deze moordenaars nog niet voldaan.

De commissarissen, kapiteins, wijkmeesters en andere beambten van Parijs gingen met hun volk van huis tot huis, waar zij slechts vermoedden lieden van de Hervormde godsdienst te vinden, liepen de deuren open, en vermoordden allen, die zij ontmoetten, zonder aanzien van persoon of leeftijd. De karren, gevuld met lijken, zo van juffrouwen, meisjes, mannen en kinderen, die de gehele stad doorreden, vooral ook rondom en bij het Koninklijke paleis, werden gevoerd en geledigd aan de rivier. Intussen lachten de lichtekooien van het hof luidkeels, en zeiden, dat de oorlog nu zeker geëindigd was, en zij verder in rust en vrede zouden leven, en dat men op deze wijze de bepalingen van de vredesonderhandeling behoorde uit te roepen en bekend te maken, en niet met geschreven papier en perkamenten; en dat men ook in andere plaatsen bevel behoorde te geven om dit volk uit te roeien.

Van de adel werden er ook velen vermoord.

Zo werd onder andere Loviers van boven uit het raam op de straat geworpen. Anderen, zoals Montamar, Montaubert, La Roche, de schout van Orleans en zijn neef, werden allen op vreselijke wijze omgebracht, en nog vele anderen van verschillende stand, wier namen wij niet alle willen neerschrijven, teneinde de Nederlandse lezer met de Franse namen niet te moeilijk te vallen. Velen waren er ook, die zich verborgen hielden; maar die toch daags daarna ontdekt en omgebracht werden, zoals nog zal worden verhaald.

Omstreeks vijf uren in de namiddag van deze zondag werd er een bevel met trompetgeschal vanwege de koning uitgevaardigd, dat ieder in zijn huis moest blijven, en niemand zich zou verstouten er uit te gaan; dat het alleen geoorloofd was aan de soldaten van de lijfwacht en aan de commissarissen van Parijs, met hun mannen gewapend door de stad te gaan, onder bedreiging van zware straf voor wie het gebod overtrad.

Velen, die dit bevel vernamen, dachten, dat de zaken nu wat verzacht zouden worden; doch de volgende dag en de andere dagen daarna begon men opnieuw. De bewoners van Parijs plaatsten overal wachten aan de poorten van de stad, en na het veld overal te hebben bezet, gingen zij om de overigen van de vorige dag hier en daar van kant te helpen. Zij bedreigden allen met de dood, die Hervormden verborgen, al waren zij hun ouders, vrienden of wie dan ook. Zij vermoordden allen, die zij slechts vinden konden, en al de bezittingen van hen, die zij hadden omgebracht, waren ten prooi en roof voor hen, die de moord begingen; en eveneens handelde men ook met de bezittingen van hen, die gevlucht waren.

10. Pieter (Pierre) de la Place

Wij zullen beginnen met mr. Pieter de la Place, president van het koninklijke hof van Frankrijk, en een weinig uitvoerig verhalen, wat hem is overkomen, aangezien zijn deugdzaam gedrag dit wel verdient.

Des Zondagsmorgens, omstreeks zes uren, kwam er een zekere kapitein Michiel, die een busschietter des konings was, ten huize van de president De la Place. Deze kreeg vooral gemakkelijk toegang tot deze woning, omdat men meende, dat hij een soldaat was van de Schotse compagnie der koninklijke lijfwacht. Deze lijfwacht was de president zeer genegen; ja, zij hadden hun dienst dikwerf aan De la Place aangeboden, teneinde hem te helpen als dit nodig was.

Kapitein Michiel was intussen in huis gekomen, met een geweer op de schouder en een witte band om de linkerarm, als teken dat hij een der moordenaars was. Allereerst zei hij, dat de hertog van Guise, op bevel van de koning, de admiraal de Coligny vermoord had en nog vele andere Hervormde heren, dat er nu besloten was alle aanzienlijke Hervormden te doden, en dat hij nu ten huize van de heer De la Place gekomen was, om hem uit dat gevaar te verlossen, maar dat hij verlangde hem al het goud en zilver te tonen, dat in huis was. De heer de la Place verwonderde zich zeer over de verregaande vermetelheid van deze man, die alleen in een huis, waar tien à twaalf personen aanwezig waren, zulke woorden durfde spreken. Hij vroeg hem dus, waar hij meende te zijn, en of hij dacht, dat er recht noch koning bestond. De kapitein antwoordde vloekende en zwerende, dat hij zo vermetel niet zou zijn om met hem de koning te gaan spreken, of om te komen vernemen, wat de wil des konings was. Nadat de president de la Place dit gehoord had, en er aan twijfelde of er niet een groot oproer in de stad was uitgebarsten, liep hij terstond naar de achterpoort van zijn huis, om zich te verschuilen in het huis van een zijner burens. Intussen liep het merendeel van zijn dienaren weg, om zich te verbergen. De kapitein ontving duizend gouden kronen, en wilde heengaan, doch werd door mejuffrouw de Marets, dochter van de president De la Place, gebeden haar en haar man te geleiden naar het huis van een goede vriend, een pausgezinde; hij beloofde haar dit, en deed het ook.

Nadat hij door drie zijner burens verstoten was, die hem in hun woningen niet wilden ontvangen, was de heer De la Place genoodzaakt weer naar zijn eigen huis terug te keren, waar hij zijn vrouw in een zeer troosteloze en wanhopende toestand aantrof. Zij was zeer bezwaard, omdat zij vreesde dat deze kapitein haar dochter en haar schoonzoon naar de rivier zou leiden en hen daar vermoorden, en ook wegens het groot gevaar, dat nu haar man en het gehele huisgezin boven het hoofd hing. Doch de president De la Place, die met een schier ondenkbare standvastigheid in de Geest van God gesterkt was, berispte haar scherp, en bewees haar met welk een zacht gemoed als een zaak ons van de hand Gods toekomt, men deze verdrukkingen behoorde te verdragen. En, nadat hij enige ogenblikken gesproken had over de beloften van God, die Hij de Zijnen doet, werd zij enigmate versterkt en vertroost.

Daarna beval hij, dat men al zijn knechts en dienstmaagden, die nog in huis gebleven waren, zou bijeenroepen. Toen deze allen in de kamer waren verschenen, volgde hij zijn oude gewoonte van iedere Zondag, om naar aanleiding van de heilige Schrift een goede vermaning tot zijn huisgezin te richten, en begaf zich vervolgens in het gebed, waarbij hij God vurig aanriep om troost en standvastigheid in de nakende moeilijkheden. Daarna las hij overluid een hoofdstuk uit het boek Job, benevens de verklaring daarvan door de hooggeleerde Jean Calvijn. En, nadat hij uitvoerig gesproken had over de rechtvaardigheid en de genade van God, "die," zei hij, "als een goede Vader de Zijnen beproeft met velerlei kastijdingen en straffen, opdat zij zich niet te veel zouden overgeven aan de dingen dezer wereld," toonde hij hun ook hoeveel moeilijkheden de christenen nodig waren, en dat het niet in de macht van de

satan en de wereld stond ons te hinderen of te overvallen, tenzij God dit hun door Zijn welbehagen toelaat; en dat men daarom niet voor hun macht behoorde te vrezen, die zich niet verder uitstrekt dan over onze sterfelijke lichamen.

Daarna begon hij weer God aan te roepen, en bereidde zich en zijn huisgezin voor, om desnoods liever allerlei martelingen te verdragen, ja de dood zelf te ondergaan, dan iets te doen dat strijden zou met de eer van God. Toen hij zijn gebed bijna geëindigd had, boodschapte hem iemand, dat de heer van Senescay, beambte aan het hof, met nog enige andere beampten, aan de deur van het huis stond, die uit naam van de koning verlangde dat de poort geopend zou worden, en er bij voegde, dat hij ook gekomen was, om de persoon van de heer de president te bewaren, en te beletten, dat zijn huis door het gemene volk beroofd werd. De heer De la Place beval daarom de deur te openen. Toen de beambte binnen kwam, verhaalde hij de vreselijke moord, die door de gehele stad plaats had, en wel aan de Hervormden, die allen op bevel des konings werden ter dood gebracht; en tot een bewijs, dat er niet één zou overblijven; haalde hij de Latijnse woorden aan: "*Qui mingat ad parietem,*" dat is, *die tegen de wand pist*. Hij zei verder, dat hij intussen bevel had van de koning om toe te zien, dat hem geen kwaad geschiedde, en ook om hem naar het hof van de koning te geleiden, en wel omdat de koning begeerde door hem onderricht te worden aangaande vele zaken, die de Hervormden betroffen en, aangezien hij dit bevel had van de koninklijke majesteit, zei hij, dat hij zich gereed moest maken om met hem naar de koning te gaan.

De heer De la Place antwoordde, dat hij zich gelukkig zou achten, indien hem voor zijn dood de goede gelegenheid vergund werd, om de koning zijn toestand te kennen te geven; maar dat het nu, wegens de verschrikkelijke moorden, die in de stad plaats hadden, onmogelijk was aan het paleis des konings te komen, zonder in het openbaar zich aan gevaar bloot te stellen. "Laat daarom," zei hij, "enige van uw scherpschutters hier, die mij wel zullen beschermen, en dan kunt gij de koning verzekeren, dat ik goed bewaard ben, en mij bereid verklaar bij hem te komen, zo spoedig de moord wat zal bedaard zijn." Senescay stond hem dit toe, liet daar tot zijn bescherming zijn luitenant en nou enige andere scherpschutters achter, en vertrok.

Kort nadat Senescay vertrokken was, verscheen daar de president Charron, die in die tijd het hoofd was van de kooplieden te Parijs. Nadat hij enige woorden met de luitenant in het geheim gesproken had, liet hij daar vier scherpschutters hij de anderen achter, en ging heen. Die namiddag en de daarop volgende nacht deden zij hun uiterste best, om de toegang tot dit huis te versperren, en verzekerden alles met zware balken. In voorraad verzamelden zij ook vele keien en straatstenen, en legden die in de vensters overal gereed, zodat door dit alles scheen, alsof deze scherpschutters naar deze woning gezonden waren, om de heer De la Place en zijn huisgezin te bewaren voor alle dreigend gevaar. Dit duurde tot de volgende namiddag twee uren, toen Senescay terug kwam, en zei, dat hij andermaal en nadrukkelijk bevel had van de koning, om hem bij hem te brengen, en dat hij geen uitvluchten meer zou zoeken, want dat het de koning zo verlangde.

De heer De la Place kwam andermaal als vroeger met de grote gevaren voor de dag, die er bestonden om door de stad te gaan, en wet temeer, omdat er op diezelfde dag des morgens nog een huis geplunderd was nabij het zijne. Niettegenstaande dit alles hield Senescay aan, en zei: "Het is het algemene zeggen van de Hervormden, dat zij zeer nederig en ootmoedig zijn en in alles gehoorzame dienaren van de koning; maar, als het er op aankomt om het gebod van de koning te gehoorzamen, dan zoeken zij allerlei uitvluchten en doen hun best om dat op allerlei wijze van de hals te schuiven, en zeggen, dat zij daarvoor schrik en vrees hebben. En voor het gevaar, dat er mocht gelegen zijn om naar het koninklijk hof te gaan, zal ik u tot bescherming een kapitein van Parijs meegeven, die bij het gemene volk zeer goed bekend is, en deze zal u daarheen geleiden."

Terwijl Senescay dit zei, kwam er een kapitein van Parijs, Pesou genaamd, een van de voornaamste moordenaars, in de kamer van de heer De la Place, en bood zich aan om hem te

geleiden. La Place weigerde dit geleide voortdurend, en zei tot Senescay, dat dit een van de wreedste en boosaardigste lieden was, die in de stad waren, en daarom vroeg hij hem alleen, aangezien hij niet verder mocht weigeren, dat hij zelf hem wilde geleiden.

Senescay antwoordde, dat hij wegens andere zaken daarin verhinderd werd, en niet verder hem kon vergezellen dan vijftig schreden vandaar. De vrouw van De la Place wierp zich, in weerwil dat zij een vrouw was van groot aanzien en voorname stand, aan wie God op overvloedige wijze Zijn genade en gaven geschonken had, overwonnen als zij was door de liefde, die zij haar man toedroeg, voor Senescay op de knieën, en bad hem zelf haar man te geleiden.

Toen De la Place dit zag, die nooit enig bewijs gaf van verloren moed, hief hij zijn vrouw van de grond op, berispte haar, en bracht haar onder het oog, dat het niet van de macht der mensen afhing, maar van God alleen, tot Wie men Zijn toevlucht moet nemen. Zich daarna omkerende, zag hij op de hoed van zijn oudste zoon een kruis van wit papier, dat deze uit vrees daarop had genaaid, en daardoor de dood meende te ontgaan. Zijn vader bestrafte hem scherp, en beval dat hij dit teken van al de beroerten van zijn hoed zou doen, en zei, dat het ware kruis, hetwelk wij behoren te dragen, bestaat in kwellingen en verdrukkingen, die God ons toezendt, als ware voorboden van het eeuwige leven, dat Hij voor de Zijnen heeft bereid.

En, daar hij nu zeer door Senescay gedrongen werd om naar de koning te gaan, was hij zeer onverschrokken en bereid daartoe, zelfs tot de dood, die hij voor ogen zag. Hij nam zijn mantel, omhelsde zijn vrouw voor de laatste maal, beval haar, dat zij voor alle dingen de eer en vrees van God voor ogen moest houden, en verwijderde zich alzo met een standvastig en ijverig gemoed uit zijn woning.

Toen hij op de hoek van de Hanenstraat gekomen was, vielen hem zekere moordenaars, die hem daar met ontblote wapens opwachtten, aan, en werd hij als een onschuldig lam op vreselijke wijze vermoord, te midden van tien á twaalf scherpschutters, die hem geleidden. Dit had plaats omstreeks drie uren in de namiddag, en gedurende zes dagen werd zijn huis geplunderd. Het lijk van de president, waaruit de ziel naar de hemel was gevaren, werd door de stad gesleept, op verachtelijke wijze in een paardenstal gesmeten, zijn gezicht met paardenmest bestreken, en des morgens daarna in de rivier geworpen. Hiermee waren de woestaards nog niet tevreden, maar liepen als tijgers naar het huis, dat nu door zijn vrouw en kinderen was verlaten, en gaven zich daar gedurende drie dagen aan plundering en allerlei moedwil over.

11. Petrus Ramus (Pierre de la Ramée geb. 1515, humanist)

Petrus Ramus, hoogleraar in de welsprekendheid, een man, zeer bekend onder de geleerden, werd mede niet vergeten, daar hij vele vijanden had, en onder die vooral Jacques Charpentier, die de moordenaar zond naar de school, waar Petrus Ramus verborgen was. Toen zij hem vonden, gaf hij hun, om zijn leven te redden, een grote som geld. Hij werd evenwel omgebracht en uit het raam van een hoge kamer op de straat geworpen, zodat zijn darmen op de straatstenen lagen. Zijn ingewanden werden langs de straat gesleept, en zijn lijk door enige pausgezinde leerlingen, die door hun onderwijzers waren opgeruid, gegeseld tot grote schande en minachting van de letterkunde, waarin hij hoogleraar en zo buitengewoon ervaren was. Dit verschrikte de geleerde Dionysius Cambinus, de voorlezer des konings en ijverig roomsgezinde, zozeer, dat hij in flauwte viel en de geest gaf.

Wij zullen hier nu het verhaal van enige martelaren bijvoegen en de omstandigheden waaronder zij werden gedood. Doch wij herinneren de christelijke lezer, dat dit slechts een klein staaltje is van hetgeen er te Parijs plaats had. Want, indien men alles wilde meedelen, zoals dit voorviel, zou dit een lijvig boekdeel vullen. Wij zullen ook de dagen der week er niet

bijvoegen, waarop het een en ander plaats had, en wel omdat de achtergeblevenen door verwarring op alles zo nauwkeurig niet konden letten, en zich met de grootste moeite het bloedig toneel te binnen brachten, waarvan zij getuigen waren. Dit moeten wij echter zeggen, dat men nooit gezien, gehoord of gelezen heeft van zulk een valse ontrouw, zulk een beestachtige wreedheid, zulk een vreselijk geweld, zulk een verregaande straatschenderij, en van zulke Godonterende lasteringen als in die dagen te Parijs, o grote schande! gezien en gehoord werden. Dit waren vreselijke dagen voor geheel Frankrijk, toen het geoorloofd was te wezen, wat men wilde, uitgenomen een eerlijk man.

Laat ons nu het verhaal van enige bijzondere personen meedelen, die in deze vreselijke moord hun bloed hebben gestort.

12. Denys Perot

Denys Perot, geboren te Parijs, was een jonkman van omtrent tweeëndertig jaren, zoon van mr. Millis Perot, zeer rechtschapen in al zijn handelingen en goedgehartig jegens alle mensen. In zijn omgang was hij zo edel, dat niemand, die hem kende anders van hem kon getuigen dan dat hij vervuld was van vurige godsvrucht en waren christelijke eenvoud. Bovendien muntte hij zeer uit in de letterkunde, waarin hij zich zo naarstig oefende, dat hij er niet van was af te trekken, zolang zijn gezondheid en een ongemak, dat hij had, hem dat toelieten.

Des Zondags was hij zeer vroeg uitgegaan naar een beroemde plaats te Parijs, de poort van Parijs genaamd, in het midden der stad gelegen. Nadat hij daar, volgens gewoonte, enige goede zaken beschikt had, hoorde hij enig rumoer onder het volk, en wel wegens hetgeen er met de admiraal van Frankrijk was voorgevallen. Hij ging daarom in de grootste haast naar zijn moeder, bij wie hij woonde, en deelde haar mee, dat hij gehoord had, wat in die nacht was voorgevallen. Hij deed zijn uiteiste best een geschikte gelegenheid te vinden teneinde zijn moeder te beschermen, die hij zeer lief had. Dit gelukte hem ook; doch zijn moeder kon hem niet bewegen ook voor zichzelf te zorgen, en met haar te gaan, daar hij meende, dat het nog tijd genoeg was.

Door de moordenaars werd hij alleen thuis gevonden, waar hij zich in zijn kantoor had opgesloten. Hij bad daar tot God, aangezien hij van zijn jeugd af de godzaligheid zocht. De moordenaars vroegen hem op barse toon, of hij de koning nog niet wilde gehoorzamen. Hij antwoordde daarop alleen: "Men moet Gode gehoorzaam zijn." Zonder enig uitstel begonnen zij hem met wapenen te wonden en met stokken op het hoofd te slaan. Het bloed, dat van zijn hoofd afliep, ving hij op zachtmoedige wijze in zijn handen op, en betoonde zich uiterst zachtmoedig als altijd. Verder doodden zij hem op ongenadige wijze, en sleepten daarna zijn lijk naar de rivier.

13. De Predikanten Buyrette, More en Horeen Desgorris

Thomas Buyrette, geboren te Parijs, was bedienaar van het Evangelie zo te Lyon als in andere Franse gemeenten in de omtrek, ja zelfs buiten het koninkrijk Frankrijk. Wegens zijn naarstigheid en godvruchtige ijver, die hij betoonde in de verbreiding van het heilig Evangelie, had hij zulk een goede naam hij de gemeente verkregen, dat hij, die nu eerst dertig jaren telde, gehouden werd voor een van de beste en uitnemendste middelen, die de almachtige God ten dienste van Zijn kerk gebruikte. Uit de wijze, waarop hij zijn dienst verrichtte, was dit genoegzaam op te maken. Hij nam die zo ijverig waar, dat hij op zijn eigen gezondheid geen acht sloeg, en, ziek geworden, genoodzaakt werd naar Parijs te gaan, om een weinig adem te scheppen, om daarna zo veel te ijveriger zijn ambt weer te kunnen bedienen, en zijn leven in hetgeen hem door de Heere was opgelegd, door te brengen. Doch de wil van onze hemelse Vader, Die alle dingen uitvoert naar Zijn welbehagen, belette hem dit

voornemen te volvoeren, besloot hem daarvan ten enenmale te ontslaan, en tot de eeuwige rust te roepen. In gezelschap van zijn schoonbroeder, de man van zijn zuster, was hij 's zondags, toen deze vreselijke moord begon, verborgen in een zeer enge plaats, waar hij zich uit vrees niet langer kon ophouden. Ook de goede man, die hem verborgen had, begon te vrezzen, aangezien zijn burens begonnen te schelden en te razen, omdat hij zulke verleiders van de ware weg van het geloof, zoals zij de Hervormden noemden, in zijn huis verborgen had. Zij verlieten dus deze woning, en waren voornemens hun intrek te nemen in een logement in de Harpestraat, waar het *IJzeren Paard* uithing. Toen hun door de huisknecht gevraagd werd of zij tot de Hervormden behoorden, antwoordden zij vrijmoedig: "Ja zeker."

Terstond werden zij in de handen van de moordenaars overgeleverd, in een ogenblik vermoord, geheel ontkleed, voortgesleept en in de rivier geworpen.

Op dezelfde tijd viel ook de predikant van de koning van Navarre, **More** genaamd, een jonge zeer geleerde man, met nog een ander, **Desgorris** geheten, in de handen van de moordenaars, die hen beiden vermoordden en in het water wierpen.

Of er nog enige andere bedienaars van het heilige Evangelie werden omgebracht, hebben wij niet te weten kunnen komen. Zij, die de gemeente te Parijs bedienden, zijn allen op wonderbare wijze aan de dood ontkomen, benevens enige andere predikanten, die in die tijd te Parijs waren gekomen.

14. Antonius Merlanchon; en een kramer

Toen deze Antonius Merlanchon, onderwijzer der kinderen van mevrouw Piquigny, gevangen genomen en dodelijk gewond was, werd hij door de moordenaars gedwongen, de maagd Maria en al de heiligen in de hemel aan te roepen, en zijn geloof te verloochenen. Toen men daarmee bezig was, kwam juist zijn jeugdige vrouw, en deze wekte hem op om moedig te zijn, en standvastig in zijn gevoelens te volharden, waarbij zij hem herinnerde aan de korte levensjaren in deze wereld, en hem opwekte te vaster in het geloof te volharden, en niet van de kennis Gods af te wijken, alleen om zijn leven een weinig te rekken.

Nu lieten zij de man los, en vielen op de vrouw aan, die vrijmoedig tegen hen getuigde, dat zij dezelfde godsdienst als haar man was toegegaan, en ook in het openbaar voor allen verklaarde daarin te willen volharden tot de dood. Daarom besprongen deze roekeloze boeven haar met veel groter woede dan haar man, zodat zij twee à drie wonden ontving. Zij zouden haar zelfs hebben vermoord, doch God beschikte enige vrienden, die haar verlostten uit de handen van haar vijanden.

Intussen gaf de man, die dodelijk gekwetst was, zijn geest in de handen van zijn hemelse Vader. Deze vrouwelijke standvastigheid was bewonderenswaardig, en zeer te prijzen.

Zo was, integendeel, de boosheid en meer dan dierlijke wreedheid van een kramersvrouw zeer wonderbaar, ja bijna ongelooflijk. Haar **bejaarde man** namelijk was 's nachts in de rivier geworpen, redde zijn leven met zwemmen, klom langs de zware balken onder de brug naar de oever, en ging vervolgens naar het St. Katharinaklooster, waar zijn vrouw zich bij een van haar familie bevond, waar hij ook dacht vrijheid te vinden en zeker te zijn. Doch, in plaats van hem te ontvangen, jaagde zij hem naakt, zoals hij uit het water gekomen was, weg, zodat de beklagenswaardige man, niet wetende, waarheen hij gaan zou, of zich verbergen, zich bij de dageraad alleen op straat bevond, en door de moordenaars andermaal werd gevangen genomen, en op jammerlijke wijze in de rivier werd verdronken.

15. Claude Robert

Claude Robert, een beroemd advocaat van het parlement te Parijs, hoorde dat de poort van zijn huis door de moordenaars opengebroken werd, liep terstond naar de zolder, wist zich te redden door over het dak te klimmen, en kwam in het huis van de ontvanger Gedion, waar hij zich twee dagen wist te verberen. Hij werd ontdekt door een metselaar, die werkzaam was ten huize van de ontvanger, welke tot de ontvanger ging, en zei, dat men deze advocaat behoorde om te brengen. Doch de ontvanger zei, dat hij niet geloofde, dat het mogelijk was, dat er iemand in zijn huis zou zijn gekomen. Hij zond terstond een van zijn knechts om advocaat Robert te waarschuwen om te vertrekken, want dat hij ontdekt was. De advocaat wilde zich redden, en vertrok vandaar, doch werd onderweg herkend door de moordenaars, die hem niet ver van het koninklijke hof ontmoetten, terstond aanvielen en vermoordden.

16. De luitenant Taverny en zijn zuster

De luitenant Taverny was een moedig man. Door de openbare oproermakers werd hij overvallen, doch hield zich lang tegen hen staande, geholpen door een dappere soldaat van zijn afdeling, en verweerde zich zo dapper, dat hij enige van deze moordenaars, die hem wilden ombrengen, zelf het leven benam, voor zij zijn huis konden bestormen. Toen hij eindelijk de gehelen dag had gevochten, zeer vermoeid en van zijn buskruit beroofd was, dat hij verschoten had, werden al de soldaten van de lijfwacht naar zijn huis gezonden. Deze waren geheel geharnast en met schilden voorzien, alsof zij een stad moesten bestormen. Met geweld overvielen zij het huis, waarvan de muren reeds tevoren waren verbroken en doorboord. Toen de luitenant geen hoop op genade had, en zijn dood voor ogen zag, ging hij hun met twee pistolen in de hand te gemoed, die hij afschoot op de eerste, die hem ontmoette, en verdedigde zich met het zwaard tot de laatste ademtocht. Hij verdedigde zich niet zo moedig enkel om het gevaar van zijn leven, maar aangezien hij officier des konings was, hoopte hij tegen dit volk geholpen te worden op bevel van de koning zelf. Helaas, echter tevergeefs; de koning, op wie hij vertrouwde, had hem met zovele duizenden anderen in de handen van deze moordenaars overgeleverd. Toen hij zijn leven moedig had opgeofferd, zijn huis geplunderd en van alle kostbare schatten beroofd was, namen de soldaten zijn zuster, een jonge dochter, die ziek te bed lag, mee, en sleepten haar zo lang naakt langs de straat, totdat zij de geest gaf in handen van deze wrede tirannen. Zijn vrouw werd gevonden, terwijl zij op de knieën God bad; en nadat zij enige steken en sabelslagen ontvangen had, werd zij naar het gevangenhuis gesleept.

17. Oudin Petit

Oudin Petit, een boekverkoper, die woonde in de St. Jacquesstraat, werd overvallen op de stoep van zijn woning door zekere herbergier uit het Schone Beeld.

Deze, vergezeld van nog enige zijner aanhangers, en gezonden door Jacques Kerver, mede boekverkoper en schoonvader van de genoemden Oudin Petit, en wel wegens een verschil, dat zij samen gehad hadden over het delen van enige bezittingen na de dood van zijn moeder. Kerver had tot de herbergier gezegd, dat hij zijn schoonzoon moest vermoorden, en dat hij anders in zijn gehele leven geen vriendschap meer met hem wilde houden. Hij werd aldus met een pistool doorschoten in zijn huis gesleept, en in de kelder, nadat de moordenaars vertrokken waren, begraven. Hij had zevenentwintig wonden, zo van pistoolschoten als sabelsteken, ontvangen.

18. Marturin Lussaut, zijn vrouw Françoise Bailet, zijn zoon, en dienstbode 16 jaar

Marturin Lussaut, goudsmid van de moeder des konings, woonde in de straat St. Germain, niet ver van de Spiegel. Hij hoorde aan zijn woning schellen, en kwam in haast beneden. Toen hij de deur opende, werd hij door zijn goudtrekker, die in zijn woning werkte, met een zwaard doorstoken.

Zijn zoon hoorde het rumoer, en liep daarom ook haastig naar beneden, en ontving een zwaardsteek in de rug. Niettegenstaande dit alles, vluchtte hij naar het huis van de kleermaker, waar hij veilig meende te zijn; doch de kleermaker wilde de deur niet voor hem openen. Hij werd nu door een ander vermoord, die hem de klederen uittrok en in zijn broekzak een zeer fraai en kunstig horloge vond, dat zeven à acht honderd gouden kronen waard was. De goudtrekker hoorde dat, werd toornig, en begon de ander te beschuldigen en te schelden, omdat deze zich verstout had in zijn buurt te komen moorden, en zei, dat het hem niet vrijstond in een anders kwartier te komen, en wilde hem zelfs om deze prooi vermoorden. Doch, aangezien de ander hem de tanden liet zien, ging de goudtrekker naar de hertog van Anjou, om hem dit mee te delen. Toen deze dit alles gehoord had, ontving, hij het horloge, en gaf tien kronen aan hem, die de moord begaan had.

De dienstbode des huizes, een meisje van zestien jaren, vluchtte naar de koopman in zijde en laken, die haar de belofte wilde afpersen, dat zij de mis zou bijwonen. Doch zij verklaarde zich daartegen, en ogenblikkelijk verschenen de moordenaars, en brachten haar, zonder haar jeugd in aanmerking te nemen, om het leven.

Nadat zij nu Lussaut, zijn zoon en zijn dienstbode hadden gedood, sloten zij de deur van het huis en vertrokken.

Toen de vrouw van Lussaut, **Françoise Bailet** geheten, een zeer eerbare en deugdzaam vrouw, vernam door een jongen, Rence genaamd, wat haar man en zoon overkomen was, liep zij haastig naar de zolder van het huis, en deed een venster open, om langs die weg zich in het huis van haar buurman te redden, zoals ook anderen voor haar hadden gedaan. Doch, bij het klimmen schoten de voeten haar uit, en viel zij op de plaats van een ander huis; waarbij de val zo zwaar en van aanmerkelijke hoogte was, dat zij haar beide benen brak. Toen de moordenaars weer in dit huis kwamen, om alles te doorzoeken en weg te roven, vonden zij in het ledige huis het open venster, waardoor het vermoeden rees, dat er iemand uit gevlucht was. Zij gingen daarom naar de buurman, vielen hem met barse woorden aan, en bedreigden hem, dat, indien hij niet zei, wie daardoor gevlucht was, zij hem ook dezelfde weg zouden laten bewandelen, die zijn buurman gegaan was. De in het nauw gebrachte man begon te vrezzen, en zei, dat hij de vrouw, die zo deerlijk gekwetst was, uit medelijden in zijn kelder had verborgen; en daarbij dacht, dat zij hun wreedheid toch niet tonen zouden aan zulk een ellendig schepsel, dat op jammerlijke wijze in de kelder schreide en om hulp riep, daar zij zich niet kon verroeren. Doch deze bloeddorstige wolven, die alle menselijkheid hadden uitgeschud, werden door dit droevig schouwspel niet bewogen, grepen haar wreedaardig aan, trokken haar bij de haren uit het huis langs verscheidene straten. Toen zij daarbij zagen, dat zij gouden armbanden droeg, sneden zij haar, zonder geduld te hebben die los te maken, wat de deerniswaardige vrouw aanbood, de beide handen af. En, terwijl zij zo jammerlijk kermde, en zich beklaagde over deze verregaande wreedheid, doorstak een stoelenmaker, die zich onder deze hoop bevond, haar met een werktuig, dat dwars in het lichaam bleef steken. Enige uren daarna werd dit lijk, dat zo vreselijk was mishandeld, in de rivier gesleept, terwijl de handen nog, enige dagen op de straat bleven liggen, om door de honden te worden afgeknaagd.

19. Mouluet en zijn zwangere vrouw; 2 vrouwen van Rouen

Toen Mouluet, een zeer rijk koopman in edelgesteenten, zich met zijn vrouw des avonds had te slapen gelegd, hoorde hij aan de huisdeur kloppen. De vrouw, die nog niet sliep, was nieuwsgierig naar het geklop in het late avonduur, en haastte zich daarom de deur te openen. De moordenaars liepen terstond naar boven, en zonder deze goede man enig uitstel te geven, waarom hij zo jammerlijk bad, vermoordden zij hem in zijn bed.

Zijn vrouw, die zwanger was, was zeer mistroostig en door droefheid overmand, toen zij haar geliefde man zo jammerlijk voor haar ogen zag vermoord, en wel vooral, omdat zij deze bloeddorstige wolven, helaas onwetend, zelf de deur geopend had. In deze ellendige staat, terwijl zij haar beulen voor ogen zag, nam zij een kind van achttien maanden in haar armen, en bad dat indien zij zich over haar niet wilden ontfermen, zij ten minste met het arme schaap, dat zij in haar armen had, medelijden zouden hebben, en ter wille van het kind de moeder sparen; of, indien in hen nog enige menselijkheid was, zij immers over de vrucht, in haar lichaam besloten, hun wreedheid niet betonen zouden. "Laat toch," zei zij, "de arme vrucht de straf niet dragen, die zij niet verdiend heeft. Spaart mij om mijn vrucht!"

Doch, in plaats van deze moordenaars te vermurwen, werden zij te woedender, vielen als wrede tijgers op haar aan, rukten het kind uit haar armen, wierpen het tegen de grond, en doorstaken het zwangere lichaam der vrouw; zó zelfs, dat men nog enige uren daarna het kind, waarvan zij zwanger was, in haar lichaam zag leven, maar eindelijk stierf het met de moeder.

Twee vrouwen van Rouaan, die daar enige dagen gelogeed waren, werden ook jammerlijk omgebracht en het huis geheel leeg geplunderd.

20. Philippe le Doux en zijn zwangere vrouw, moeder van 20 kinderen

Philippe le Doux, ook een voornaam koopman in edelgesteenten te Parijs, kwam pas terug van de jaarmarkt te Guibray, en had zich vroeg ter ruste begeven, daar hij vermoeid was. Zijn vrouw verkeerde in barensnood, terwijl de vroedvrouw bij haar was.

Toen men een groot rumoer aan de deur merkte, en buiten schreeuwde, dat men in naam des konings de deur moest openen, ging zij, hoe ontsteld zij ook was, zij zelf naar de deur, en opende die voor de moordenaars, die terstond haar man op bed vermoordden. De vroedvrouw zag, dat zij ook de vrouw, die nu in barensnood verkeerde, wilden vermoorden, bad deze moordenaars goed toe te zien, wat zij deden, en dat zij zich zover niet van God zouden losrukken, om ook hun bloedige handen aan deze vrouw te slaan, omdat dit de eenentwintigste vrucht was, die God haar had verleend. Toen de moordenaars enige tijd met elkaar daarover hadden geraadpleegd, vielen zij dit beklaglijk schepsel, dat half dood van pijn, droefheid en vrees te midden der andere vrouwen stond, aan, en staken haar een dolk tot het gevest in het onderste gedeelte van haar lichaam. De vrouw gevoelde zich dodelijk gekwetst, doch verlangde toch te baren, en liep daartoe naar een zolder. Doch deze bloeddorstige honden, die in wreedheid de onredelijke dieren overtroffen, liepen haar terstond na, gaven haar nog een steek met de dolk in het lichaam, en wierpen haar door een raam op straat, zodat het kind met het hoofd uit het lichaam hing tot grote verwondering en beschaming van vele pausgezinden, die dit alles later, niet zonder grote schaamte en schande, moesten belijden, en de verregaande wreedheid van hun beulen verfoeiden.

Een borduurwerker, metgezel van de goudtrekker, was de voornaamste moordenaar van allen. Hij beging deze onmenselijke daad, welke alle nakomelingen, die dit zullen vernemen of lezen, met schrik en afkeer zal vervullen.

21. Pieter Faret en zijn vrouw

Pieter Faret, een koopman in zijde en laken, woonde in de straat St. Denis, niet ver van een beroemd huis, *de Goede Herder* genaamd.

Even voor hij naar bed zou gaan, klopten de neven van zijn vrouw op de deur, en verlangden, dat men in naam des konings zou opendoen. Nadat de deur geopend was, gingen zij naar het binnenvertrek, en spraken de man aldus aan: "mijn oom, thans is de tijd gekomen, dat gij en mijn tante, die beiden zo hardnekkig bij uw gevoelens blijft, naar de duivel moet varen."

En zonder iemand te ontzien of naar iets te luisteren, waardoor deze lieden hun leven wilden redden, lieten zij hun, daar zij half ontkleed waren de klederen weer aantrekken. Daarna leidden zij hen naar zekere plaats van de rivier, waar men gewoon was de paarden te laten drinken, Poupin geheten, een grote afstand van hun woning.

De vrouw, die welgemoed en standvastig was, en niet vreesde om haar leven voor de Naam van Christus te laten, en haar bloed door de kinderen van haar eigen zuster te laten vergieten, gaf onderweg een zilveren onderriem aan een arme werkvrouw die zij goed kende, en bemoedigde haar man langs de weg, tot de plaats, waar zij zouden worden omgebracht. Op die plaats bonden deze tirannen, beulen over hun eigen maagschap, deze beide lieden, zonder enige genade, stevig aan elkaar, doorstaken de een voor, de andere na, en wierpen daarna hun lijken in de rivier.

22. De Plumgraaf des Konings en zijn zwangere vrouw

De vrouw van des konings plumgraaf, dochter van de heer Popincourt, woonde op de brug van onze Lieve Vrouwe.

Toen de moordenaars, des Zondags omstreeks vier uur in de ochtend, haar huis overvielen, viel zij zeer ootmoedig op de knieën, en bad hen toch medelijden te willen hebben met het kind, dat zij onder het hart droeg. Doch haar werd op wrede wijze geantwoord, dat al wat de naam van Hervormde godsdienst droeg tot de wortel moest worden uitgeroeid; ja zelfs de kinderen in het lichaam der moeders, om zo doende dit volk uit te roeien. Onder het uitspreken van soortgelijke woorden benamen zij deze ellendige vrouw met vele dolksteken zonder enig medelijden het leven. Daarna wierpen zij het lijk door een raam in het water, aangezien haar huis op de brug stond. Zij was een van de voortreffelijkste en schoonste vrouwen van Parijs; zij had zeer schoon en lang haar, wat haar gehele lichaam bedekken kon, zodat zij daarmee in haar val aan een paal van de brug bleef hangen.

Haar man had zich gedurende vier dagen verborgen ten huize van een zijner goede vrienden; doch hij werd zo nauwkeurig gezocht, dat hij eindelijk werd opgespoord. Toen hij bemerkte, dat men hem ontdekt had, vertrok hij in het geheim naar zijn eigen huis en dacht alzo de dood te ontgaan. Maar helaas, tevergeefs, want God, Die de dag van onze geboorte en sterven voorzien heeft, voor de grondlegging der wereld, had hem tot deze dag gespaard, waarop hij zijn vrouw in dezelfde dood en begrafenis vergezelen zou.

Immers, zijn naaste bureu, zo spoedig zij hoorden, dat hij thuis gekomen was, overvielen en vermoordden hem, en wierpen het lijk ook het raam uit, hetwelk viel op het lijk van zijn vrouw, dat met het haar aan de paal was blijven hangen. Door de val was dit los geraakt, zodat zij tezamen, die vele jaren in het huwelijk eendrachtig hadden geleefd, in de dood op dezelfde wijze werden begraven.

23. Antonius (Antoine) Silvius

Een chirurgijn of barbier, Silvius genaamd, wonende bij de vest St. Germain, werd door veertig moordenaars gezocht, en eindelijk in zijn slaapkamer gevonden. Toen zij hem

vroegen, of hij belijder was van de Hervormde godsdienst, antwoordde hij standvastig: "Ik houd mij aan het geloof, dat Christus' Apostelen ons gepredikt en nagelaten hebben, waarin ik bereid ben te leven en te sterven."

Toen zij hem nog verder vroegen en uitvoeriger verslag van zijn geloof verlangden te horen, zei hij, zonder enige vrees voor de dood, dat hij een van hen was, die belijdenis deden van de Hervormde godsdienst.

Na dit gehoord te hebben, wilden zij hem met allen spoed het leven benemen; doch hij bad hun, dat, indien zij zijn leven wilden sparen, hij hun drie honderd gouden kronen zou geven, wat zij, zoals zij zich hielden, terstond toestemden.

De vrouw van het huis, waar hij logeerde, vreesde voor wat er nog kon plaats hebben, verzocht hun met alle vriendelijkheid, hem uit het huis te willen geleiden, wat zij ook deden. Na het ontvangen van de drie honderd gouden kronen, verdeelden zij die terstond onder elkaar. Onder hen was er één, die er op zwoer, dat hij zijn deel niet had, op de goede man toeliep, en die in tegenwoordigheid van de anderen, een dolk in het hart stak. Zijn metgezellen zagen dit aan, alsof hun dit niet aanging, en alsof er een hond was gedood.

24. Pieter (Pierre) Baillet

Pieter Baillet was een verver, en woonde in de straat St. Denis. Toen hij het rumoer en wapengekletter hoorde, dat op straat plaats had, zond hij een knecht naar de straat, om te zien, wat er te doen was. Toen deze wat verder de straat wilde ingaan, beletten de burenen, die allen in de wapenen waren, hem dat, en bevalen hem, zijn meester te zeggen zich stil te houden, want dat men plan had de admiraal te doden, en zij in de wapenen waren om het oproer te stillen, dat er uit ontstaan kon. Zo spoedig Pieter Baillet dit hoorde, kon hij gemakkelijk nagaan, dat het om zijn leven te doen was, en riep daarom zijn vrouw en zeven kinderen uit het bed. Toen zijn huisgezin hij elkaar was, begaf hij zich vurig tot het gebed, en bad God, zo het mogelijk was, dat deze drinkbeker van hem mocht voorbijgaan, maar, indien het God behaagde, dat hij bereid was die om de naam van Christus te drinken, en, hij zich in alles aan de wil van God Zijn hemelse Vader onderwierp. Voor hij zijn gebed geëindigd had, schelde men aan zijn woning. Zijn vrouw ging naar de deur, en wilde haar man bij de moordenaars verontschuldigen; doch zij gaven haar een gevoelige slag in het gezicht. Toen hij dit hoorde, kwam hij terstond beneden, en zei onverschrokken, dat zij aan zijn vrouw moesten overlaten zich met de kinderen te bemoeien, dat hij de man van het huis was, en bereid ieder te woord te staan. Ogenblikkelijk namen hem de moordenaars gevangen, en brachten hem op de poort van St. Magloire, waar zij hem enige tijd hielden, omdat hij hun zulk een grote losprijs niet kon geven, als zij eisten. Hij bad hun zeer te bedenken, dat hij zeven kinderen had, en uit medelijden met hen, hem te sparen; voorts, dat hij zovele middelen niet bezat, om de som te betalen, die zij eisten, en dat zij daarom wat minder moesten vragen. Zij weigerden hem intussen alles, trokken hem al vloekende uit de gevangenis, waar zij hem in tegenwoordigheid van zijn beide jongste zoontjes, die zeer bitter schreiden, voor hun vader baden, en voor deze tirannen met gevouwen handen op de knieën lagen, op wrede wijze doorstaken.

25. Montault, Chappeus, Keny, Seret, l'Arandel, jongman, goudsmid; Jan Thevart, le Clercq, met hun vrouwen, kinderen en al de huisgenoten, een koopman Nicolaas, Karel Perier, Philip le Cosne, twee boekbinders; de vrouw van Iverni, en anderen

Montault, een kramer wonende aan het paleis, werd met geweld uit zijn huis gesleurd, en wel om met de wijkmeester te spreken. Intussen leidden zij hem naar de nieuwe markt, waar zij hem vermoordden en in het water wierpen.

Chappeus, tachtig jaren oud, een uitmuntend man in het parlement, werd doorstoken.

Een zekere **Keny**, wonende in de Drie Koningen, in de Calendrestraat, werd evenzeer naar de nieuwe markt geleid, daar doorstoken en in het water geworpen. Doch, daar hij nog niet dood was, klemde hij zich moedig aan een schip vast, om zo zijn leven te redden. De schippers echter sprongen in de boot, hieuwen hem de hand, waarmee hij zich aan het schip vastklemde, af, terwijl een soldaat aan de oever hem door het hoofd schoot, waardoor zijn levensdraad werd afgesneden.

Seret, een vermaard koopman, die in de straat St. Honoré woonde, en even tevoren van de jaarmarkt te Gibra was gekomen, werd in zijn huis vermoord.

Een goudsmid, wonende op de Wisselbrug, **l'Arandel** geheten, liep in zijn hemd het huis uit, werd op het midden van de brug vermoord en in het water geworpen.

Greban, horlogemaker, die in de straat St. Germain woonde, in 'De Naam Jezus', kreeg een steek van een rapier in de zijde, en bleef voor dood op straat liggen. Toen hij echter enige uren had liggen jammeren van pijn, kwam er een edelman van de lijfwacht des konings voorbij, die hem naar zijn adem hoorde hijgen, en aan zijn knecht beval hem terstond te doden. Deze gehoorzaamde, en gaf hem nog een dolksteek in de andere zijde, zodat de man met een droevige stem uitriep: "och mijn God! mijn God!" en de geest gaf.

Een kreupel jongman, goudsmid op de voorplaats van het paleis, en die een zeer kundig werkman was, werd ook geroepen om de kapitein te spreken. Onder weg werd hij aangevallen door een Italiaan, René genaamd, een handschoenmaker van de **koningin van Navarre**, die haar ook, zoals men verhaalde, met vergif had omgebracht. Deze het hem op deerlijke wijze slaan, en naar het eiland van het paleis brengen, waar hij hem in het water liet werpen, doch hem niet anders kon doen doden dan met het geweer, aangezien hij een zeer moedig jongeling was, die met zwemmen zijn leven zeker zou hebben gered. De koning had waarlijk spijt over zijn dood, en wel toen hij de uitmuntende, kunstige stukken zag, die in zijn kamer hij de plundering gevonden werden.

Jan Thevart, procureur hij het parlement en een advocaat, **le Clercq** genaamd, die beiden om hun godsdienst door de pausgezinden zeer werden gehaat, werden **met hun vrouwen, kinderen en al de huisgenoten**, op wrede wijze vermoord.

Een koopman in galanterieën, **Nicolaas** genaamd, woonde op de brug van onze Vrouw, werd met zijn vrouw en huisgenoten vermoord en in het water geworpen.

Karel Perier de jonge, zoon van Karel Perier, boekverkoper in de straat Saint Jean de Beauvais, wist eerst met zijn vader en een jongere broeder aan de handen van zijn moordenaars te ontlopen, doch werd eindelijk opgespoord, op de wisselbrug gevangen genomen, en terstond bij de wijkmeester Marchel gebracht, die beval hem ogenblikkelijk in de conciergerie gevangen te zetten, hetwelk het sein was voor de wacht om hem in het water te werpen. Deze jonkman verlangde zeer naar een papierverkoper gebracht te worden, Casme Carré genaamd, hoofd van die buurt, die een goed bekende van hem was, daar hij met hem in papier handelde, dat hij op de drukkerij gebruikte. Doch deze weigerde alle hulp, zodat hij gesleept werd naar de Molenaarsbrug en daar met dolksteken doorboord en in het water geworpen. De ene broeder ontkwam het, en stierf daarna buiten Parijs, terwijl de jongste broeder wist te ontvluchten.

Philip le Cosne, boekverkoper in de straat St. Jean de Latrane, werd vermoord door iemand, de grote Masson genoemd, een van de beruchtste moordenaars, die hem uit het huis sleurde, hem rechtop tegen een muur liet staan, en hem zo doorschoot, zoals een schutter naar het wit mikt; en, aangezien hij hem niet terstond dodelijk trof, stierf hij onder langzame martelingen.

Een boekbinder in de straat St. Jean de Beauvais werd insgelijks vermoord.

Een andere boekbinder, in de straat St. Jacques, inwonende bij Richard Breton, werd naar het St. Benedictusklooster gesleept en, omdat hij weigerde naar de mis te horen, vermoord.

De vrouw van Iverni, schoonmoeder van de markies de Kameel, een zeer achtenswaardige vrouw, die de Hervormde godsdienst van harte was toegedaan, werd op onwaardige wijze langs de straten gesleept. Men zette haar een dolk op de keel, onder bedreiging van haar te zullen vermoorden, indien zij de maagd Maria en de heiligen niet wilde aanroepen. Zij weigerde dit echter standvastig, en werd daarom door de moordenaars naar de Molenaarsbrug gesleept, waar zij vele dolksteken ontving, en in het water werd geworpen.

26. De weduwe van Gastines de Jonge

Deze weduwe was verborgen ten huize van een schoenmaker, en had wel voor een waarde van drie duizend pond kostbaarheden bij zich. Hij kon haar echter niet langer verbergen, en zij nam nu haar intrek bij een koopman in koperen kandelaren, die in de straat St. Severin woonde, en liet daar haar kostbaarheden overbrengen, die zij bij de schoenmaker gelaten had. Hij gaf die terstond terug, maar had dadelijk spijt, dat hij zo vroom en eerlijk met deze vrouw had gehandeld, liep daarom gramstorig naar een kramer van het paleis, Choquart genaamd, een wrede beul, en wijkmeester van die buurt.

In weerwil van het gebod om geen vrouw meer te vermoorden, daar men een groot aantal vooral zwangere vrouwen had vermoord, benevens jonge kinderen, gingen zij des Vrijdags naar de koopman in kandelaren, wie zij ten laste legden, dat hij een der huisgenoten van de admiraal in zijn huis verborgen had. Hij ontkende dit met eed, doch van de veertig, die daar waren, gingen er vier naar boven, tot wie ook behoorden Choquart en deze schoenmaker. Dit had plaats des avonds omstreeks negen uur.

Zij vonden deze beklagenswaardige vrouw, en lieten haar onder bedreigingen en met geweld al het geld en de kostbaarheden geven die zij bij zich had. Daarna zette zij haar een hoed op, hingen haar een mantel om, en maakten de lieden wijs, dat zij een der huisgenoten van de admiraal gevonden hadden, en brachten haar naar de Molenaarsbrug, waar zij haar, na gedurige slagen en stoten, eindelijk vermoordden en in het water wierpen. Deze wrede tirannen werden noch door het jammerlijk gekrijt van deze ellendige vrouw, noch door het droevig geschrei van haar beide kinderen, die haar moeder al wenende naliepen, bewogen, maar joegen met slaan en smijten deze beklagenswaardige jongetjes van hun moeder, zodat hun, daar zij hun moeder door de beul ter dood zagen leiden, uit droefheid het bloed de neus en mond uitsprong, en een dezer kinderen drie dagen later van droefheid stierf.

Er ontstonden verscheidene oplopen en oproeren, zelfs onder de pausgezinden, waardoor zij toonden een afkeer te hebben van deze wrede moordenarijen. Deze werden daarom ook omgebracht.

Jan de Cambray, die wel enige kennis van de ware godsdienst bezat, doch zich onthield de predikatie bij te wonen, werd toch ook vermoord en naar de rivier gesleept. Een roomsgezind zaakwaarnemer, in de straat van de Seine, werd, omdat hij bij deze wrede moordenarijen enig medelijden toonde, vermoord.

Toen Parenteau, secretaris van de prins van Condé, en zijn vrouw, dochter van mr. François Perrusel, predikant, gereed stonden om zich ter rust te begeven, werd hij eerst vermoord, en daarna zijn vrouw op zijn lijk geworpen en omgebracht, wat plaats had in de straat van de oude munt.

27. Nog vele anderen verloren op onschuldige wijze hun leven, wier namen wij hier beknopt zullen meedelen.

Coboche, secretaris van de koning van Navarre, de procureur van zijn broeder te Meaux. De heer van **Montevrin**, edelman uit Brie; voorts **een schoenmaker, zijn vrouw en drie kinderen**; in de Vergulde Ster **een zwangere vrouw en een jonge dochter**; in het Grote Hart, in de straat St. Honoré, **de dochter van de heer Beuvrire**, kamerdienaar van de admiraal; **de drie kinderen van de heer d'Autray**, de *heer de Ferte en zijn kinderen*; **Hector le Fer en zijn vrouw**, in de straat van de oude Munt; in de Hertshoren, in de straat St. Denis, **een koopman** in zijde en laken, **zijn vrouw en drie kinderen**; in het grote logement, de Koninklijke Ring of Bague genaamd, werden **tussen de vijfentwintig en dertig personen** vermoord; in een huis, de Standaard van Frankrijk genaamd, naast het huis van de baron de Plancy, bij de straat St. Honoré, werden omgebracht **al de mannen, vrouwen en jonge kinderen, benevens de knechts en dienstmeiden**; in het IJzeren Kruis, in de straat St. Maarten, **drie juffrouwen van Orleans; Jan Robin en zijn vrouw**, geboren in de Nederlanden; **Bouselle**, een goudsmid; **Maupele en zijn vrouw**, die een rechtsgeding hadden tegen de hertog van Guise; **dr. Lopez**, een Spanjaard; **de vrouw van Jan Borel**, boekverkoper op het paleis; **de weduwe Marquette**, een mutsenmaakster, en **twee van haar kinderen**, in de straat St. Maarten; **Jan Tisseraut**, kompasmaker, en zijn vrouw, bij de Ezelpoort; **Michiel de Mattier; Torbenan**, een speldenmaker, en zijn vrouw en zuster; **Maarten Peray**, bij de Varkensfontein; **Jacques Petet**, een gouddraadtrekker; een barbier, aan de poort St. Honoré, en zijn zoon; **mr. Gilles**, een kleermaker, niet ver van het St. Jans kerkhof; **Mattheüs le Pecod**, in de straat St. Denis, niet ver van het gasthuis van St. Jacques; een harnasmaker van de prins van Condé, **Charles Petit** genaamd; **mr. Vincent**, ook een harnasmaker; **Bodet en zijn vrouw**, in de Twee Engelen op de oude kleermarkt; **Jacques de la Chenxye**, koopman in naalden; **Marten de Acrey**, garens spinner; **mr. Robert Kramer**, in het huis van de heer de Taligny, in de Zwarten Leeuw; in de straat St Honoré, werd **het gehele huisgezin** vermoord, zo ook in de woning van **de graaf van Rochefoucault**. Uit het raam van het huis van mr. Guillianie, uit Normandië, nadat hij was vermoord, werden meer dan **dertig doden** geworpen. In de Parel, niet ver van de Gouden Hamer, op de brug van onze Vrouw, nadat het **gehele huisgezin** vermoord was, werden al de huisgenoten door de ramen in de rivier geworpen.

Vele werden vermoord, wier namen zijn opgetekend in het Franse martelaarsboek, die wij niet hebben opgenomen, omdat het Franse namen zijn, zo ook de straten, waar zij woonden, die niet zo geschikt kunnen vertaald worden, terwijl vele Franse namen de Nederlandse lezer in de war zouden brengen. En aan gezien het niet doenlijk is het op te noemen, die onder zo vele duizenden jammerlijk werden omgebracht moet het ons genoeg zijn, de voornaamste en hen wier sterven iets merkwaardigs oplevert, hier nog bij te voegen.

Bertrand de oude, knopenmaker, werd met zijn vrouw en twee knechts vermoord en wel op verschillende tijden en plaatsen; zijn knechts namelijk, werden naar de Molenaarsbrug geleid, daar met dolken doorstoken, en in het water geworpen; de meester werd kort daarna op dezelfde wijze behandeld, terwijl zijn vrouw niet ver van haar woning werd vermoord.

De vrouw van een chirurgijn, mr. Juliaan genaamd, wonende op de Maubertsplaats, werd op ongenadige wijze uit haar bed gesleurd, waarop zij lange tijd ziek gelegen had, en aan het haar, onder kermen en klagen, in de rivier gesleept.

Op Maubertsplaats werd **Louis Breechicx**, eigenaar van de woning het IJzeren Paard genaamd, in zijn huis vermoord en in de rivier geworpen.

Een koopman in paarden, logementhouder in de Parel, werd, na vele wonden in zijn huis ontvangen te hebben, vandaar naar de rivier gesleept. En, daar zijn **beide kinderen** hun vader zo jammerlijk door de moordenaars zagen mishandelen, en medelijden hadden met zijn grote ellende, beproefden zij de bloedige handen dezer beulen van hun vader te weren, en riepen met luide en droevige stem: "Och helaas! mijn vader, och helaas! mijn vader." En, terwijl zij zich aan huns vaders lichaam vastklemden, werden zij met hem voortgesleept, vermoord en in de rivier geworpen.

Spire Niquet, een behoeftig boekbinder, in de Judasstraat, die **zeven kinderen** had, werd voor zijn huis over een zwak vuur geroosterd, welk vuur men stookte van een hoop boeken, die in zijn huis gevonden waren. En, aangezien dit vuur niet voldoende was, om hem daarin te doen omkomen, sleepten zij hem, nadat zijn voeten ten enenmale waren verbrand, en zijn lichaam geheel zwart geroosterd en met blaren bedekt was, halfdood in de rivier.

Deze moordenaars dwongen **de vrouw van een procureur, le Clercq**, over het gelaat van haar man te lopen, daar hij zeer jammerlijk vermoord lag; daarna werd zij ook verdrongen, in hoogst zwangere toestand.

De vrouw van **Antonius Sauvier**, mede hoogst zwanger, werd insgelijks vermoord en in het water geworpen.

De vrouw van **Nicolaas van de Putte**, een zeer beroemd goudsmid, werd met nog vele anderen gedood.

Zoals in de straat St. Maarten, waar **een vrouw, die op het punt stond van te bevallen**, gevlucht was tussen het dak van haar huis, waar zij de dood meende te ontlopen. Helaas, zij werd door de moordenaars gevonden, die haar in weerwil van haar hoogst zwangere toestand niet spaarden, maar op dezelfde wijze vermoordden. Daarna scheurden zij haar met een dolk het lichaam van onderen open, rukten met geweld **de levende vrucht** uit het lichaam, en smeten die tegen de muur.

Mede werden omgebracht **de vrouw van Oudkasteel** en haar drie dochters.

De vrouw van Jan de Cologne, kramer op het paleis, werd mede vermoord, zijnde door haar eigen dochter verraden. Toen namelijk de moordenaars in haar huis kwamen, en deze vrouw niet konden vinden, wees de dochter aan de moordenaars de plaats, waar haar moeder verborgen was, en huwde later met een van deze moordenaars. Men verhaalt ook voor zeker, dat haar man, de genoemde Cologne, mede in de dood van zijn vrouw toestemde, en daarin raad gaf. Doch, hoe dit zij, hij beschermde ten minste zijn vrouw niet tegen de dood, wat hij gemakkelijk had kunnen doen.

Ziehier een bewijs van de onbegrijpelijke en onuitblusselijke haat, die de goddeloze kinderen van deze wereld de uitverkoren schapen Gods toedragen, die de stem van hun herder kennen, alle valse herders versmaden, hun enige Herder Jezus Christus alleen aanhangen, en standvastig tot in de dood willen volgen. Deze haat is zo groot, dat zij de dochters dorstig maakt naar het bloed van haar moeders en de mannen naar het bloed van hun eigen vrouwen, die toch vlees van hun vlees en been van hun been zijn, zoals ons deze ware geschiedenissen duidelijk voor ogen stellen.

Dit wordt ook bewezen door de wrede dood van de commissaris **Auhert**, die in de straat Sinen le Franc woonde, niet ver van de fontein Maubue, die de moordenaars bedankte voor het doden van **zijn vrouw**, hun de hand gaf en zei: "Gode zij lof, die u als middelen gebruikte, om zo'n dwalende ketter van deze wereld uit te roeien."

Een dezer woedende honden, die met zijn metgezellen in een huis kwam, waar zij **de man en de vrouw vermoordden, nam twee jonge kinderen** op, van welke het oudste omtrent vier jaren oud was, zette hen in een mand, droeg hen links en rechts door de stad, en bracht hun eindelijk aan een brug, waar men deze twee onschuldige lammeren, zonder enige genade en

zonder door hun jammerlijk geschrei bewogen te worden, in het water wierp, waar zij terstond verdronken.

Zie toch eens, over wie zich de wreedheid van deze tirannen al uitstreckte, man noch vrouw, jong noch oud, zelfs geen jonge onschuldige kinderen konden aan hun bloedige handen ontgaan; niemand wist enige genade van hen te verkrijgen, want de genade, die zij enigen bewezen, was meer menselijke bloeddorstigheid dan genade te noemen.

Let toch eens op de schone genade, die zij deden aan het meisje van de man in de ‘Vergulden Hamer’. Nadat zij **de vader en de moeder van dit kind** hadden vermoord, en al haar klederen uitgetrokken, doopten zij dit jonge meisje in het bloed van haar vader en moeder, die daar voor haar ogen vermoord lagen en waarbij zij nog verschrikkelijk werd bedreigd dat zij haar hetzelfde zouden aandoen als haar oudere indien zij vroeg of laat ook belijdenis zou doen van de Hervormde godsdienst! Dat was hun beste genade; daarmee verzachtten zij hun wreedheid.

En, al hebben ook, uit lage vleierij, enigen het tegendeel willen bewijzen door enige schotschriften, zo moeten wij toch getuigen dat zij de eer van vele vrouwen, die zij verkrachtten en schonden evenmin spaarden, als het leven van de duizenden mannen, die zij wreed vermoorden.

Wij erkennen nochtans, dat het waar is, dat buiten alle menselijke berekening en groot misnoegen en spijt van de moordenaars, God nog een groot aantal, *zowel mannen als vrouwen, bewaard heeft, die in hun bezit van eer en goederen, aan de bloedige handen van deze woedende dieren zijn ontkomen.*

Onder de vrouwen, die het leven behielden, willen wij slechts de geschiedenis van één meedelen, te weten van de vrouw van zekere **le Maire**.

Zij werd opgenomen in het huis van haar buurman, en met haar man door hen, die haar hadden opgenomen, ter prooi van het woedende volk overgegeven, en wel omdat le Maire van hen begeerde te ontvangen voor een waarde van duizend gouden kronen zilverwerk, zoals schotels, borden, enz., die zij in zijn waterput hadden geworpen. Terwijl deze moordenaars bezig waren haar man te vermoorden, werd zij slechts in de gevangenis geleid, waar de twistgesprekken van al de geleerden van de Sorbone haar in geen deel van haar gevoelens konden aftrekken. Nog veel minder liet zij zich bewegen of overwinnen door de lage aanzoeken van zekere ridder, die haar graag tot onkuisheid wilde verleiden, terwijl zij in de gevangenis zat. Doch zij, die vast voorgenomen had in de ware vrees des Heeren te blijven verkeren, en meer over had voor haar geweten en haar eerbaarheid dan voor enig vergankelijk ding der wereld, bereidde zich standvastig voor de dood, en verkoos liever te sterven dan iets te doen, dat tegen God en haar eerbaarheid streed. Maar God verlostte haar uit de handen van haar vijanden en beloonde zo haar heilig en christelijk voornemen, dat zij had opgevat.

Geen tong echter kan uitspreken welke wreedheid deze moordenaars aan de genoemde personen en onnoemelijk veel andere lieden pleegden, zowel op die vreselijke Zondag als op de volgende dagen.

Het merendeel werd vermoord door zwaard- en dolksteken; en deze werden nog op de genadigste wijze behandeld.

De anderen toch werden over het gehele lichaam gemarteld, zoals de beulen gewoon zijn de misdadigers te behandelen op de pijnbank, ja soms nog erger; want zij sneden de leden, zoals handen, voeten, neus, oren en ook van enigen de geheime delen van het lichaam af.

Bovendien worden deze beklagenswaardige martelaren bespot en met schimpwoorden, die hun meer door het hart sneden dan de punten van scherpe messen, door de goddeloze onverlaten aangevallen.

Wij moeten ook niet vergeten, op welke wijze zij met *bejaarde lieden* handelden, wier grijze haren de moordenaars tot enige toegeeflijkheid hadden moeten bewegen. Daar deze zich, wegens ouderdom, tegen de dood niet beschermen konden, voerden zij hen uit hun woningen naar het water, sloegen hen met het hoofd tegen de kade, en wierpen hen vervolgens in het water, zodat de blauwe stenen der kade geheel gemarmerd schenen te zijn door het bloed van de hersenen dezer grijsaards.

Men heeft ook gezien, hoe een kind van omstreeks drie jaren met een riem, bij wijze van strop, om de hals, door een hoop jonge boeven van negen of tien jaar over de straten werd gesleept.

Een ander kind van omstreeks twee jaren, dat door een der moordenaars het huis werd uitgedragen, speelde uit onschuld met zijn baard, liefkoosde hem, en lachte hem vriendelijk toe; en in plaats van medelijden met dit onschuldig kind te hebben, doorstak deze barbaarse en duivelse man dit kind met een dolk de buik, en wierp het in het water, zodat het water daar derwijze door het bloed gekleurd werd dat het lang duurde voor het de gewone kleur weer had.

Het papier zelf zou moeten schreien, indien wij de gruwelijke godslasteringen wilden verhalen, die uitgebraakt werden door deze monsters en duivels in menselijke gedaante, zolang de woede en razernij van deze moordenarijen duurden, dit gruwelijke oproer, dat gedurig geluid van de geweren en pistolen, dat droevig en jammerlijk gekrijt van hen, die gepijnigd werden, dat vloekende en razende getier der moordenaars, het gedurig werpen van dode lichamen uit de ramen, het gesleep daarvan langs de straten, het gehuil en wonderbaar gedruis, het kraken van deuren en vensters, het werpen van stenen en keien tegen de muren en *de plundering van meer dan zes honderd huizen*, dit alles geeft de lezer niet dan een eeuwig beeld van deze onuitsprekelijke ellende, waardig om allen nakomelingen als in een spiegel te worden vertoond, waarin zij duidelijk kunnen zien, hoe slecht deze vervloekte nachtuilen het licht van het heilige Evangelie konden verdragen, welke wreedheden zij aanwendden om dat licht te verduisteren, teneinde de verblinde lieden te beter in de duisternis te kunnen rondleiden.

Het was niet genoeg, dat zoveel onschuldige lieden in woede met spoed werden vermoord. Wat meer is, er werd een groot aantal lieden in de gevangenis op jammerlijke wijze omgebracht en wel door Tanchou, Pezou en Thomas, Croizier, bijgenaamd de goudtrekker.

Deze moordenaars spaarden deze beklagenswaardige gevangenen niet, maar vermoordden, tegen alle recht, toen de moord reeds geëindigd was, en hun wreed gemoed voldaan behoorde te zijn, deze ellendige mensen in de gevangenis.

Onder andere is nodig te worden verhaald, wat de secretaris des konings, **Lomenie** genaamd, in de gevangenis is overkomen. Nadat deze gedwongen was door de Graaf van Rets, het land van Versailles aan hem te verkopen, voor zulk een prijs als de graaf zelf bepaalde in de hoop uit de gevangenis te worden verlost, dwong men hem zijn post als secretaris aan een ander over te doen; en, nadat van dit alles schriftelijke bepalingen waren gemaakt, en hij die had ondertekend, werd hij met nog vijf anderen door Tanchou vermoord.

Al de kerkers te Parijs waren gevuld met gevangenen, aan wie men hoop gaf op verlossing; doch 's nachts werden zij allen omgebracht en in de rivier geworpen. Ieder der moordenaars beroemde zich op zijn bloeddorstigheid. De een zei, dat hij er meer dan zeshonderd (600) vermoord had; de andere beroemde er zich op, dat hij er veel meer doorstoken had.

Pezou was een van de voornaamste en ook een der wijkmeesters van Parijs, die samen met ontblote armen en met bebloede dolken in de hand hun volk tot moorden aanmoedigden.

De commissarissen en tien mannen waren ook niet van de minsten, terwijl er eindelijk evenveel moordenaressen als moordenaars gevonden werden.

Het zal niet ongepast zijn hier een wonder te verhalen, dat acht dagen na deze moord plaats had.

Er waren een grote menigte raven te zien, die ten dele door de lucht vlogen en schreeuwden en knarsten, dat ieder er van schrikte, terwijl de andere raven zich op het dak van de Louvre neerzetten. Dit geluid drong door tot de oren van de kloppuffrouwen, en deze brachten het over tot de koning. In die nacht, nadat de koning twee uren geslapen had, werd hij eensklaps door een geweldig geluid in zijn slaap gestoord. Hij sprong uit het bed, wekte zijn dienaren, en liet tevens zijn schoonbroeder Hendrik roepen, om op dit geraas te letten; want men hoorde een zeldzaam geluid, zoals van krijten, heerlijk jammeren en huilen en ook vloekende en dreigende stemmen, zoals men in de nacht van de moord had gehoord. Dit geluid was zo duidelijk te horen, dat de koning zich verbeelde, dat er een nieuwe opstand ontstaan was tegen Montmorency, en beval zijn lijfwacht de stad te bewaken en de moord te stuiten. Zijn dienaren verklaarden, dat de stad in rust was, maar dat het rumoer in de lucht plaats had. Dit duurde wel zeven dagen en wel op dezelfde tijd en hetzelfde uur. Tot bevestiging daarvan wordt er bijgevoegd, dat er nog velen lang daarna aan het hof leefden, die het hadden gehoord en gezien.

En, ofschoon deze moord allerverschrikkelijkst was, werd die echter weinig geteld, aangezien Navarre en Condé, op wie het vooral gemunt was, in het leven waren gebleven.

De koning, die eerst alles had ontkend, sprak nu ronduit, en beval de buitenlandse gezanten, de Hugenoten te beschuldigen van met de admiraal een samenzwering tegen het gehele koninklijke huis te hebben gesmeed, en voegde er bij, dat zij hen met de moord hadden overvallen, en dat deze op zijn uitdrukkelijk bevel had plaats gehad. Ja, er zijn zelfs voortreffelijke schrijvers, die deze gruwelijke moord in hun hart verfoeiden, en die toch, ten believe des konings, hun pen moesten lenen om deze afschuwelijke schandvlek in een schoon daglicht te stellen, en anderen daarvan te beschuldigen.

Het scheen ook, dat de hebzucht en bloeddorst van enigen hierdoor nog niet waren verzadigd, want kort na deze moord vertoonde Henry d'Angoulême, een bastaardbroeder des konings, die in de afwezigheid van de koning te Parijs kwam, en alles weer tot de moord opruide. Ja, enige waren zo vermetel dat zij de huizen met kruisen tekenden; om welke handeling echter de raadsheren naar de hertog, van Nevers, de stadhouder des konings gingen, en hem met deze samenzwering bekend maakten.

In dit ogenblik verschenen er juist twee ondergeschikten van d'Angoulême, die onbeschaamd en vermetel de hertog van Nevers boodschapten, dat het de wil des konings was al de overige Hugenoten om te brengen. Nevens hield hem gevangen, om te onderzoeken of de koning dit bevolen had. En, aangezien er daardoor een schrik onder hen ontstond, verstrooiden zich de medeplichtigen, en viel de goddeloze samenzwering in duigen.

En, ofschoon de koning zich bij de groten des lands zocht te verontschuldigen, zagen de nadenkenden wel in, dat dit slechts een voorwendsel was, en daarom verfoeide ieder deze moord ten sterkste.

En, om daarvan uit vele een duidelijk bewijs te geven, zullen wij hier alleen het schrijven van keizer Maximiliaan aanhalen, wiens dochter was gehuwd met Karel de negende.

28. Brief van keizer Maximiliaan inzake de moord te Parijs.

Maximiliaan II (Wenen, 31 juli 1527 - Regensburg, 12 oktober 1576) was keizer van het Heilige Roomse Rijk, koning van Bohemen, koning van Hongarije en aartshertog van Oostenrijk. Hij was de oudste zoon van Ferdinand I van het Heilige Roomse Rijk

en een neef van Karel V van het Heilige Roomse Rijk. Maximiliaan II van regeerde tijdens de Lutherse hervormingen en hij stelde zich open voor de argumentatie van de protestanten. Hij had Lutherse predikers, adviseurs, artsen en wetenschappers naar het hof geroepen. Onder druk van zijn vader, Ferdinand I van het Heilige Roomse Rijk, het katholieke Spanje en de Heilige stoel moest Maximiliaan II van het Heilige Roomse Rijk publiekelijk verklaren zich altijd aan het officiële geloof van Rome te zullen houden. Dit belette hem niet om privé te blijven omgaan met de volgelingen van Luther. Zijn dochter Elisabeth (5 juli 1554 - 22 januari 1592), was koningin van Frankrijk door haar huwelijk met Karel IX van Frankrijk.

Uit Wenen schreef Maximiliaan eigenhandig aan Lazarus Schwende het volgende:

“Ik kan de heerlijke daad, die de Fransen aan de admiraal en de zijnen hebben gepleegd, niet billijken. Tot mijn groot hartzeer heb ik vernomen, dat de man van mijn dochter zich tot zulk een schandelijke en schadelijke moord en bloedstorting heeft laten bewegen. Ik weet wel, dat anderen meer het bestuur in handen hebben dan hij; doch ook daardoor kan de koning noch de moord worden verschoond. Indien gij mij had geraadpleegd, zou ik u als een vader hiertegen getrouw hebben vermaand, en dit nooit met mijn weten of wil hebben toegestaan. Gij hebt u hierdoor een zeer schandelijke vlek aangewreven, die niet af te wassen is. God mag hun vergeven, die hieraan medeplichtig zijn; want de tijd zal hun leren, wat zij hiermee hebben bevorderd.

Terecht toch heeft iemand gezegd, *dat godsdienstzaken niet met het zwaard willen gehandhaafd worden*. En dit moeten alle eerlijke en Godvrezende lieden toestemmen. De leer van Christus en van Zijn apostelen is hiermee regelrecht in strijd. Het zwaard van God en van Zijn woord waren op hun tong en daarbij gaven zij een christelijk voorbeeld. En zoals zij Christus, behoren wij hen na te volgen.

De ervaring van zovele jaren had deze dolle lieden kunnen leren, dat door dit tiranische moorden niets tot stand kan worden gebracht.

In één woord, ik heb een grote walg van deze handelingen, en zal die ook nooit prijzen, tenzij God mij van mijn verstand berooft, waartegen ik God bid.

Ik gevoel mijn hart beklemd door de leugentaal van de onbeschofte booswichten, dat namelijk alles wat door de Fransen is gedaan, met zijn medeweten en wil heeft plaats gehad. Maar hierin wordt mij, God weet het, geweld aangedaan, en dikwijls heb ik hun lasteringen en eerroverij moeten verdragen. Doch ik beval dit Gode aan, Die dit te Zijner tijd zal vergelden.

In de handelwijze met *Nederland* is men te ver gegaan, en ik kan dit in het geheel niet prijzen. Hoe menigmaal toch heb ik de *Koning van Spanje* daarover geschreven en ten goede geraden, doch de raad der Spanjaarden vermocht meer dan mijn getrouwe waarschuwingen. Gijlieden zijt toch overtuigd, *dat zij de oorzaak waren van de voornaamste onheilen*. Ik had hen zo graag anders en beter gezien, en wenste wel, dat die goede landen niet zo ellendig waren vernield.

En, omdat zij mijn raad hebben veracht, en ik geen reden meer heb mij daarmee, te bemoeien, volhard ik toch getrouw in mijn ijver, waartoe God Zijn zegen verlene, opdat zo iets voortaan niet meer gebeurt. Hierover zou nog veel te schrijven zijn, doch Spanje en Frankrijk moeten wegens hun handelingen aan de almachtige God rekenschap geven. Door Gods genade wil ik eerlijk en christelijk wandelen, mij voor God verantwoorden, en mij over deze boze en heilloze wereld in het geheel niet meer bekommeren.”

Deze godvruchtige gevoelens van de keizer kunnen de roomsen overtuigen, hoe verfoeilijk het moorden is wegens de godsdienst, en hoe dit de keizer, die ook de roomse godsdienst was toegedaan, aanstond, welk een schone glimp men daar aan trachtte te geven.

Ja, Hendrik de Vierde verhaalt, in zijn verhoog aan het parlement, gedaan de 7e Januari 1599, dat zeer spoedig na de moord te Parijs, hij met nog drie anderen aan een zekere tafel met dobbelstenen speelde, en zij enige druppels bloed gewaar werden, en daar zij die bij herhaling hadden weggewist, zich voor de derde maal verhoonden.

De koning eindigde zijn spel en zei dat dit een bedenkelijk en kwaad voorteken was voor hen, die hun handen met bloed hadden bevekt. Onder hen bevond zich ook de hertog van Guise.

Hier eindigen wij ons verhaal van de wrede moord te Parijs.

Nu zullen wij, zo beknopt mogelijk, aan de lezer verhalen de droevige moorderijen, die ook omstreeks deze tijd in andere steden van Frankrijk, ter zake van de Hervormde godsdienst, hebben plaats gehad.

29. De moord van de Hervormden te Meaux, in Brie

Wij beginnen met de Hervormden van Meaux, slechts één dagreis van Parijs gelegen.

De beklagenswaardige protestanten in deze stad was het ook beschikt om de lijdenskelk te drinken en wel na hun broeders en zusters te Parijs.

Derhalve werd op Zondag de 24e Augustus, omstreeks vier uur in de namiddag, een postbode met brieven afgevaardigd naar Meaux, vergezeld van een oproerige boef, Le Froid genaamd. Het pakket werd daar aangeboden aan mr. Lowys Cosset, de procureur van de koning, die bekend stond als een man die vele boze daden bedreef en als een groot deugniet. Zo spoedig deze de brieven ontvangen had, liep hij zelf met de grootste haast hierheen en daarheen om de moordenaars te waarschuwen, die ook bezig waren geweest in het plunderen en het beroven van de Hervormden in het eerste, tweede en derde oproer, met uitdrukkelijk bevel zich gereed te houden gewapend hun huizen te verlaten zo spoedig de klok zeven uren sloeg, en terstond de poorten te sluiten.

De andere dag, omstreeks drie uren in de ochtend, begonnen de katholieken de huizen van de protestanten te plunderen en hun van het beste te beroven, wat tot acht uren duurde. Het voornaamste van de geroofde goederen werd gebracht tot de plaats in het huis van deze Cosset; maar dit alles was slechts een begin van de ellenden.

Daarna werden de lieden in de gevangenissen gesloten. Toen deze gevuld waren, en Cosset, als het hoofd van de moordenaars, vooruit ging, die in elke hand gewoonlijk een pistool droeg, om terstond te kunnen schieten, gingen zij op Dinsdag de 26e Augustus, 's avonds omstreeks vijf à zes uren, met zwaarden, dolken en vleeshouwersmessen, naar het gevangenhuis. Dicht daarbij was een grote plaats, die aan alle zijden met muren en door een zeer sterke poort was ingesloten, en in een hoek waarvan zich een ruime wenteltrap bevond, waarlangs men opging naar de rechtszaal en de rechterstoel.

In deze plaats waren de moordenaars vergaderd; en Cosset plaatste zich daar op zijn stoel. Zij hadden een lijst, waarop de namen voorkwamen van de gevangenen. Deze werden een voor een voorgelezen tot het aantal van ruim *twee honderd*, zoals enige van de moordenaars zelf later verhaalden, toen zij zich onbeschaamd over deze gruwelijke goddeloosheid beroemden.

Cosset begon al lachend **de eerste opgeschreven man** te roepen. Deze werd voorgebracht, en toen hij daar de ontblote zwaarden voor zich zag, knielde hij neer, en bad God om vergeving van zijn zonden, en werd terstond daarna door vijf of zes beulen omgebracht.

Toen zekere **Quintin Croyer**, ouderling van de Hervormde gemeente, geroepen was, en hij daar vele van zijn medeprotestanten vermoord voor zijn ogen zag, knielde hij neer, en bad God om vergiffenis voor deze moordenaars. Bij dit gebed lachten zij, en toen zij met hun zwaarden niet door zijn kleding van dubbel buffelleeder konden steken, sneden zij dit eerst los, en gaven hem vervolgen vijf of zes steken in het lichaam. Toen hij zich dodelijk gewond gevoelde, riep hij God aan, en gaf zijn geest in handen des Heeren, Die hem die gegeven had.

Faron Haren, een man die zich zeer ijverig in de Godsdienst betoonde, en gedurende de eerste beroerten markgraaf van de stad was geweest, en door zijn ijver de mis uit Meaux verdreven had, werd dodelijk door de oproerige pausgezinden gehaat. Zij vergenoegden zich dus niet om hem alleen te doden, maar eerst sneden zij hem de neus en de beide oren af, en ook zekere delen van zijn lichaam, daarna gaven zij hem vele kleine steken op onderscheiden plaatsen van zijn lichaam en wierpen hem links en rechts, alsof hij door de pieken ging. Eindelijk werd hij machteloos, en wel ten gevolge van veel bloedverlies, viel met zijn gezicht ter aarde, en riep de naam des Heeren aan. Nog na zijn dood brachten zij hem vele steken en wonden toe.

Intussen begon het laat te worden, waarom deze bloedzuigers, die zeer vermoeid waren door het verscheuren van deze arme lammeren van Christus, het ombrengen van de anderen uitstelden tot het avondeten, zowel om wat uit te rusten en tot adem te komen, als om de overigen met des te meer woede te vermoorden, Want, aangezien het bloed der omgebrachten van de zwaarden en dolken der moordenaars, die de handsmousen hadden opgeslagen, afdroop, zo zelfs, dat dit hen belette voort te gaan.

Nu zij zich overmatig aan de wijn te goed gedaan hadden, keerden zij terug met de bedoeling zich ook dronken te maken met bloed. Om te beter hun voornemen uit te voeren, namen zij grote vleeshouwersbijlen mee, en in de tegenwoordigheid van deze gewetenloze Cosset vielen deze arme gevangenen, de een na de ander, op de knieën baden tot God, en riepen zo luide om genade, dat het door de gehele stad weerklonk. Deze moord duurde van 's avonds negen uren tot middernacht. En, aangezien er nog vele gevangenen in leven waren, stelden zij hun bloedig werk tot de volgende dag uit.

Dit is, dunkt ons, genoeg aangaande de moord te Meaux, in Brie.

Nu zullen wij verhalen, welke wreedheden er nog elders gepleegd werden.

30. De vervolging van de gelovigen te Troyes, in Champagne

Toen de tijding van de moord te Parijs te Troyes kwam, zond men het merendeel van de rechters en beampten des konings naar de schout van Troves met het bevel om nauwkeurig de Hervormden van huis tot huis te zoeken, en hen gevangen te nemen, die zij vinden zouden.

In deze stad bevond zich een koopman, Pieter Belin genaamd, die zeer oproerig gezind was. Deze Belin was tegenwoordig geweest bij de moord te Parijs op de St. Bartholomeusdag, en werd vandaar gezonden met brieven des konings, gedateerd 28 Augustus, aan de majoor en anderen te Troyes, om de vervolging te staken, en de gevangenen los te laten. Hij kwam op de 3de September te Troyes met de beide brieven, die eerst te Parijs waren bekend gemaakt, met bevel om deze aan de regering over te leveren, teneinde daar te worden afgekondigd.

Bij zijn komst in de stad was zijn eerste vraag aan ieder, of ook daar de Hugenoten niet waren vermoord, zoals te Parijs had plaats gehad; en aldus redeneerde hij langs de straat tot hij was, waar hij wezen moest. Doch enigen van de pausgezinden, die zo wreed niet waren, vroegen hem naar de inhoud van de brieven des konings, waarvan zij reeds iets gehoord hadden. Doch als een woedende, die van gramschap zwol, zwoer hij, dat zo wie zei, dat zij iets tot bevrediging inhielden, dit loog.

Hij spoedde zich derhalve naar het huis van de schout te Troyes, en nadat hij het pakket overgegeven en hem iets in het oor gefluisterd had, haastte hij zich om de moord ten uitvoer te brengen. En, opdat dit te beter en spoediger gaan zou, werd de hulp vereist van de scherprechter, Charles genaamd. Doch deze betoonde zich billijker en menselijker dan de anderen, en weigerde rondweg de hand te lenen tot zulk een wrede daad, en zei, dat het met zijn ambt streed iemand om te brengen voor het doodsvonnis door de overheid was uitgesproken. Hij zei verder, dat, wanneer zij zulk een vonnis jegens een van de gevangenen tonen konden, hij bereid was om recht te doen doch dat hij overigens niemand zonder enige zekerheid van het leven wilde beroven; en, na dit gezegd te hebben, ging hij weer naar huis.

Men zou verwacht hebben, dat na het antwoord van zulk een mens, wiens ambt het meebracht om bloed te vergieten, men enigmate zachter gestemd zou zijn, en zelfs de wreedheid van de meest barbaarse tiran ter wereld daardoor zou worden getemperd; doch de schout lette er niet op, en werd daardoor nog woedender.

Hierop ontbood hij een van de gevangenenbewaarders, die de protestanten bewaken moest; doch, aangezien de ontbodene aan de dervedaagse koorts lag, werd er een ander gezonden, Martin de Bures genaamd, om te vernemen, wat zijn verlangen was. De schout verhaalde hem

uitvoerig wat Belin hem in het geheim had ingefluisterd, alsook dat alle protestanten ten spoedigste moesten worden ter dood gebracht, teneinde de plaats van hen te zuiveren. "Gij moet dit vooral," zei hij, "niet nalaten." Verder zei de schout: "Opdat het bloed niet op de straat loopt, moet gij een goot laten graven in het midden van de gevangenis, en aan beide uiteinden vaten plaatsen, om er het bloed in op te vangen."

Doch deze de Bures, bij wie de bedenking was opgerezen, dat namelijk de brieven des konings, waarvan hij al iets vernomen had, zouden worden bekend gemaakt, haastte zich niet om het bevel van de schout te volbrengen en deelde zelfs aan niemand iets mee van wat er tussen hem en de schout besproken was, zelfs niet aan Perennet de gevangenvaarder, die toen ziek te bed lag.

Des anderen daags, op dinsdag de 4e September, kwam de schout omstreeks acht uren in de gevangenis, riep Perennet, en vroeg hem al lachende: "Wel, Perennet, is het reeds gedaan?" Perennet, die nergens van wist, vroeg hem: "Wat?"

De schout hernam: "Hoe, zijn de gevangenen niet omgebracht?" en wilde Perennet met zijn degen doorsteken. Doch hij bedaarde een weinig, en deelde aan Perennet mee, wat zijn voornemen was, en hoe hij handelen moest in het ombrengen van hen, en drukte hem op het hart toch niet te vergeten een goot te maken. Perennet verbaasde zich bij het horen van deze woorden. En, ofschoon hij overigens een man was ijverig genoeg om moedwil jegens de protestanten te tonen, verzekerde hij de schout, dat hij zulk een onmenselijke daad niet kon plegen, en hij vreesde, dat in latere tijden hij daarom door de ouders of vrienden van de gevangenen in rechten zou worden vervolgd.

"Neen, neen," zei de schout, "vrees daarvoor niet, ik zal tussenbeiden komen. De leden van de rechtbank hebben er even als ik in toegestemd, en zoudt gij meerdere zekerheid verlangen?"

Korte tijd daarna kwam de gevangenvaarder op de plaats, waar de gevangenen zich gewoonlijk wat ontspanden, en liet ieder hunner in zijn verblijf gaan, "omdat" zei hij, "de schout aanstonds komen zal om te zien, of alles gedaan is, wat hij bevolen heeft." De gevangenen deden alzo. Deze beklagenswaardige lammeren begonnen echter te vrezen, dat zij tot de slachting werden gereed gemaakt, en hielden zich daarom met bidden bezig. Perennet riep terstond zijn dienaren tot zich, en deelde hun mee, wat de schout hem bevolen had. Toen deden zij allen een eed, dat zij het doen zouden. Doch toen zij, om het te verrichten, tot de gevangenen naderden, werden zij zo bevreesd en bezwaard van hart, dat zij elkaar aankeken, en geen moed hadden om deze barbaarse daad te volbrengen, en keerden aldus terug, naar de kamer van de gevangenvaarder zonder iets te doen.

In plaats echter, om dit als een Goddelijke waarschuwing ter harte te nemen, onderdrukten zij de kloppingen van hun geweten, en daarnaar in het geheel niet luisterende, zonden zij naar een herberg om zestien pinten Troyse maat van de beste wijn en schaapstongen en andere spijs. Na hun hoofd met die wijn verhit te hebben, maakten zij een lijst van al de gevangenen, die zij aan Nicolaas Martin, een van hun geestverwanten, gaven, die de gevangenen moest oproepen volgens de orde, zoals zij op de lijst geschreven stonden, en doodde zo de een na de ander.

Toen **Ludot**, een der gevangenen, werd geroepen, trad hij met een verblijd gelaat voor hen, en riep de naam des Heeren aan. Terwijl hij gereed stond om de slag van deze barbaarse bloedvergieters te ontvangen, verzocht hij hun enige ogenblikken geduld te hebben, tot hij zijn borstwapen zou hebben afgelegd, wat hij gewoon was te dragen als er enig oproer in de stad was losgebarsten. Na dit te hebben losgemaakt, en hij zijn ontblote borst tonende, ontving hij de slag, en viel dood ter aarde.

Toen nu de beurt gekomen was aan een ander, **Meurs** genaamd, was hij nauwelijks tot hen gekomen, of een hunner stak naar hem met de punt van zijn zwaard, om hem te doden, en deed dit bij herhaling, maar slaagde daarin niet. Toen de beklagenswaardige man aldus met zich zag handelen, en er geen einde aan scheen te komen, greep hij naar de punt van het

zwaard, plaatste die op de hoogte van zijn hart, en riep bij herhaling tot de moordenaars: Hier soldaten, hier, recht op het hart, recht op het hart," en eindigde aldus zijn leven.

Ofschoon hier slechts twee van hen die vermoord werden om de beknoptheid genoemd zijn bij hun naam, is het echter, blijkens wat hier volgt, genoeg op te maken, dat het aantal van hen, die toen gedood werden, niet klein was.

Toen de moord, zegt de mededeler van dit verhaal, geheel volbracht was, maakten de moordenaars een grote put achter de kapel der gevangenis, waarin zij de lijken wierpen, van *welke enigen nog leefden*; zodat men zag, dat een hunner, **Maufer** genaamd, zich oprichtte boven zijn medemartelaren. Zij wierpen echter terstond een hoeveelheid aarde op hem, zoals men zei, en vermoordden hem aldus, terwijl hij slechts half dood was. Doch, aangezien het bevel, dat de schout gegeven had, niet volbracht was, namelijk om een dam in de gevangenis te leggen, teneinde het bloed te stuiten, liep dit zo overvloedig onder de deur van de gevangenis heen en vandaar door een goot in de rivier, dat die als in bloed veranderde.

Enige pausgezinden zagen dit, en, daar zij niet wisten, wat er geschied was, waren zij daarover zo verschrikt, dat zij langs de straat liepen, en ieder, die zij ontmoetten, staande hielden, om dit verschrikkelijk en beklagenswaardige schouwspel aan te zien. Velen hunner spoedden zich daarom naar de gevangenis, en zij dachten niet anders dan dat de gevangenen elkaar hadden vermoord.

Dit gerucht verspreidde zich weldra door de stad, zo zelfs, dat er enige naar de beambte en de schout liepen, om hun dit mee te delen. En toch, het was immers, alsof zij bij de wolven gekomen waren, om die aan te zeggen, dat de schapen verslonden waren.

Terwijl deze onmenselijke wreedheid in de gevangenis gepleegd werd, was er een zekere Bartholomeüs Carlet, een kuiper, die daar voor schuld gevangen zat, en de voornaamste moordenaar te Troyes was, die in de vroegere oproeren zeer vele gruwelen en wreedheden had gepleegd aan de Hervormden. Deze werd door de moordenaars geroepen om hen te helpen; en hij gedroeg zich in deze moord zo dapper, dat hij, zoals hij later zelf bekende, met eigen handen wel dertig van deze beklagenswaardige en onschuldige lieden ombracht; en toonde daardoor, dat hij boven alle schaamte en medelijden verheven was. En deze daad was zo welgevallig in de ogen van de pausgezinden, dat zij tot beloning zijn schuld betaalden, en hem loslieten.

De volgende dag, de 5e September, liet de eerloze schout van Troyes, teneinde de put te dempen, toen het kalf verdrongen was, de brieven van de koning, die hij reeds op de 30e Augustus ontvangen had, op alle hoeken van de straten, door trompetgeschal, in zijn tegenwoordigheid afkondigen.

31. De moord te Orleans; tussen de 12.000 en 18.000 mensen

Nu zullen wij zien, of te Orleans de pausgezinden niet zo wreed waren, als die te Parijs. Zij echter, die zich toen te Orleans bevonden, hebben daarvan zulk een bericht, dat het de haren doet ten berge rijzen.

Op Zaterdag, de 23e Augustus werden er brieven door de koning gezonden naar Orleans en wel aan sr. de la Renie, president van Dijon, om oproeren, moorden, enz. te verhoeden, met bevel de burgers mee te delen, op welke wijze de admiraal was gekwetst, als ook om de Hervormden te verzekeren, dat er binnenkort gerechtigheid zou worden uit geoefend aan hen, die deze daad hadden gepleegd, en dat geheel Frankrijk gewaarschuwd werd om niets van die aard te doen. Dit werd op dezelfde dag door bovengenoemde sr. de la Renie zorgvuldig volbracht. Hij liet de voornaamste roomsen en Hervormden tegenwoordig zijn bij de afkondiging van 's konings bevel. De gelovigen meenden nu buiten gevaar te zijn, waren gerust, en vergaderden op de Sabbat op de gewone plaats, ten getale van drie honderd personen, zo mannen, vrouwen als kinderen.

Doch op die dag, tegen de avond, kwam er een nieuw bevel aan de rechters, de majoor en markgraaf van genoemde stad, hetwelk luidde zich te wapenen, en zoveel volk bijeen, te brengen, als zij slechts konden, met opzettelijke last om de Hervormden om te brengen. Tot dat einde werd de kapitein van twaalf afdelingen bevolen om de andere te leiden, en terwijl zij in achtenveertig gedeelten waren gescheiden, trokken zij zo door de stad om hun bloedig voornemen overal uit te voeren, wat ook later plaats had.

Een dezer bloeddorstigen, Texier genaamd, kwam van enige vergezeld, ten huize van de raadsheer **Dechampeaux, heer van Bonilli**, en noodde zich en zijn bijhebbend gezelschap bij hem ten avondmaal. Dechampeaux heette hen allen vriendelijk welkom, onthaalde hen goed, en wist niet, wat te Parijs gebeurd was. Toen de maaltijd was afgelopen, en zij allen van tafel opstonden, verlangde Texier van hem zijn beurs. Dechampeaux lachte daarom, en dacht, dat dit slechts gekscheren was. Doch de ondankbare en wrede gast begon met lasterlijke eden in korte woorden hem mee te delen, wat er te Parijs was voorgevallen, en welke voorbereidingen er onder de Rooms katholieken te Orleans hadden plaats gehad, om al de protestanten te vermoorden. Dechampeaux zag, dat er geen tijd over was om veel met hen te redetwisten, en gaf zijn geld aan deze dief. Tot vergelding van de beleefdheid en het goed onthaal, dat hij daar genoten bad, besmette de onverlaat zijn handen met het bloed van zijn gastheer en buurman, een man wiens handel en wandel zo goed en oprecht was, als van een in de gehele stad, en daarna plunderde hij met zijn troep het gehele huis.

Op de 26e Augustus begonnen de moordenaars hun gruwelwerk bij de bolwerken, en wel op zulk een wijze, dat iemand, die slechts een vonkje mededogen bezat, uit medelijden moest bewogen worden, om van dit alles een gruwel en een afgrijzen te hebben. In die buurten woonden vele Hervormden. De gehele nacht hoorde men niet dan schieten met geweren en pistolen, het openbreken van deuren en vensters, het jammerlijk kermen van hen, die vermoord werden, zo mannen, vrouwen als jonge kinderen, het trappen van paarden en rammelen van karren en het slepen van lijken herwaarts en derwaarts. De straat weerklonk van ongewone uitroepingen van het gepeupel, afgewisseld door verschrikkelijke lasteringen van de moordenaars, die schaterden van lachen over hun woedende en helse handelingen. Enige riepen: Slaat hen allen dood, en berooft hen dan!" Anderen schreeuwden: Roof niet, maar slaat allen dood!"

Des Woendags brak het moorden nog heviger uit, en duurde tot het einde van de week, waarbij men niet naliet over de beklagenswaardige vermoorde lieden deze en dergelijke schimpwoorden uit te braken: "Waar is nu uw God? Waar zijn nu al uw gebeden en psalmen? Dat uw God, Wie gij aanroept, u nu helpe, als Hij kan."

Ja, enige onder hen, die vroeger belijders waren van de Hervormden godsdienst, terwijl zij de beklagenswaardige onschuldige lieden vermoordden, durfden hun wel toe te zingen het begin van de 43e psalm:

*"Neem mijn zaak aan, wreek mij o Heere,"
Naar Uw grote goedheid vermaard;
Van hen die vals en wreed zijn zere,
En ook vol listen en onere.
Die gans 'lijk boos 'lijk zijn geaard,
Mijn ziel toch nu bewaard.* *Vertaling Datheen uit het Frans*

Terwijl anderen hen dood sloegen zeiden zij: "Zingt nu:

*"Ontferm U over mij arm zondaar
Heer' naar uw goedheid, niet om volprijzen, enz."*

Doch al deze gruwelijke lasteringen en wreedheden verminderden de moed der gelovigen niet, om volhardend in het geloof te sterven.

Nopens de menigte der verslagenen ontzagen de moordenaars zich niet zich te beroemen, dat zij meer dan *twaaalfduizend* (12.000) lieden in deze stad hadden omgebracht, onder welke ook *honderdvijftig vrouwen en een groot aantal kinderen van negen jaren oud en daarboven*. Zoals sommigen hunner daarna zelf verhaalden, waren er achttien duizend (18.000) vermoord, behalve de vrouwen en kinderen.

Op de volgende wijze ging men te werk; eerst werd er een schot uit een pistool op hen gelost, vervolgens trok men hun de klederen uit, en eindelijk werden de lijken in het water geworpen of in putten begraven, wat vooral plaats had met hen, die bij een water woonden. De moordenaars waren gewapend met messen en dolken alsook met andere foltertuigen, waarmee zij deze beklagenswaardige en zachtmoedige lieden, die niemand leed deden, vermoordden.

Des Dinsdagsavonds klopten er enige van deze bloeddorstige hoop aan de deur van een dokter in de rechten, **Taillebous** genaamd. Deze deed een luik open, en, daar hij vernam dat zij hem spreken moesten, kwam hij terstond beneden, en opende hun de deur. Met de eerste groet zeiden zij hem, dat hij sterven moest. Terstond ging hij met zulk een ijver en volharding bidden, dat de moordenaars daarover verbaasd en door een geheime hemelse kracht weerhouden werden, en zich tevreden stelden alleen zijn beurs te nemen, waarin vijftien kronen waren, en verlieten hem zonder hem verder enig geweld aan te doen.

De volgende dag kwamen er enige studenten aan zijn huis, en verzochten zijn boeken te mogen zien. Toen hij hen in de boekenkamer gebracht had, eiste de een dit de ander dat boek, hetwelk hij hun gewillig gaf. Eindelijk verklaarden zij nog niet tevreden te zijn, en zeiden, dat zij voorgenomen hadden hem te doden. Hij wierp zich op de knieën, en na zijn gebed gedaan te hebben, bad hij hun hem daar te willen doden. Zij drongen hem echter zijn huis te verlaten, dat hij op moedige wijze deed.

Onderweg zag hij het lichaam van een schoenmaker liggen, die pas gewond was, en nu lag te snikken naar zijn dood. Op dit gezicht week hij terug, als iemand die zich bedacht, en bad hun hem dan daar om te brengen; doch dat wilden zij niet, en dwongen hem verder te gaan. Toen zij omtrent de school der rechtsgeleerde gekomen waren, zei hij "Laat mij ten minste hier sterven voor deze plaats, waar ik zo lang geleerd heb." Doch zij dreven hem nog vreselijker voort dan vroeger, en lieten hem nog verder met hen gaan naar de plaats, waar zij hem eindelijk vermoordden.

Een rijk burger der stad, *Nicolaas Bougars St. de Nove* genaamd, een bijzonder waardig man, die door allen zeer hoog geacht werd, lag daar dodelijk ziek. Enige moordenaars kwamen in zijn kamer om hem te doden; doch, toen zij hem in zulk een toestand vonden, verschoonden zij hem. Zij vonden daar echter **Noël Chaperon**, een apotheker, die

hem enige geneesmiddelen bracht, wie zij de arm afsneden, hem zo meesleurden naar de markt en daar een einde aan zijn leven maakten.

Des anderen daags kwam zeker iemand ten huize van de genoemde zieke, die gewoon was hem te bezoeken. Hij ontmoette daar de moeder van de zieke aan de deur, gereed om naar de mis te gaan. Na in de kamer gekomen te zijn, doorstak hij de zieke met een degen op onderscheiden plaatsen, en vermoordde aldus een stervend man. Vervolgens ging hij stil de trap af, en ontmoette iemand aan de deur, die de zieke kwam bezoeken, groette deze, en ging hem voorbij zonder enige ontroering hoegenaamd te laten blijken.

Een kok, die zich drie dagen verborgen had, werd door honger genoodzaakt te voorschijn te komen. Terwijl hij zijn best deed om dus de dood te ontkomen viel hij in de klauwen van deze leeuwen, die hem verscheurden.

François Stampel, een rijk koopman, werd bedreigd, dat men hem de hals zou afsnijden, zo hij niet dadelijk de moordenaars geld ter hand stelde. Daar hij niemand der zijn bij zich had, aangezien hij uit zijn huis gesleept was, vroeg hij pen en inkt, en schreef een briefje aan zijn vrouw om hem spoedig zijn losgeld te zenden. Nauwelijks had hij het briefje verzegeld, of de moordenaars ontnamen hem dat en ook zijn leven, en lachten om hetgeen zij gedaan hadden. Wel ontvingen zij van zijn weduwe een grote som geld, maar toch kon zij het lijk van haar man van hen niet terug krijgen.

Om echter de maat van de wreedheid der pausgezinden vol te meten, en opdat de Hervormden dit te beter zouden gevoelen, waren de pausgezinden niet tevreden zelf te moorden, maar dwongen ook hen, die vroeger protestant geweest, doch later uit laffe vrees afgefallen waren, zich aan het moorden over te geven. Zij plaatsten deze snode afvalligen in de voorhoede van hun benden, wapenden hen naar behoren, en dwongen hen vooruit te aan en de eerste aanval te doen, door hen toe te roepen: "Slaat hen, slaat hen; zijn het niet uw broeders en heilige zusters?" En, indien zij weigerden te doen, wat hun bevolen werd, kregen zij ook hun beurt.

Er was ook een zekere **Jean Sarrazijn**, meer dan zeventig jaren oud, die geruime tijd diaken was geweest bij de Hervormde gemeente, in welk ambt hij zich zo getrouw betoonde, dat hij voor een vader van de armen werd gehouden. Op de 4de September 1572, des Dinsdagsavonds, werd deze goede oude vader in zijn eigen huis door deze wrede moordenaars aangetast. Met een deftig en vriendelijk gelaat keek hij de moordenaars aan, en zei: "Mijn vrienden, wat wilt gij met mij doen? Heb ik ooit iemand van ulieden iets misdaan? Dat hij spreke," enz. Doch niets vermocht het stenen hart van deze woedende monsters te vermurwen. Met een barbaarse wreedheid vielen zij op dit grijze hoofd en verzwakt lichaam aan.

Om deze helse beulen te ontwijken, kroop hij onder zijn bed, waar hij door een dezer moordenaars, zijn buurman en peet, herhaalde steken in de buik ontving, zodat de darmen er uithingen. Toen de beklagenswaardige man zag, dat hij zo gewond was en wie het gedaan had, zei hij: "Och peet, behandelt gij mij dus! Ik heb u nooit enig leed gedaan, maar niets dan goeds." Nog twee dagen en twee nachten bleef hij met deze wonden voortsukkelen; gedurende welke tijd, zoals wij dit vernomen hebben van zijn vrouw, die in die tijd alleen bij hem bleef en hem oppaste, hij niet ophield met grote ijver God aan te roepen, en achtte zich zeer gelukkig, dat hij dit alles om Zijns Naams wil geleden had; en aldus gaf hij, niet lang daarna, zijn geest over in de handen van God, Die deze gegeven had.

32. De verschrikkelijke moord van de gelovigen te Lyon

Op Woensdag de 27e Augustus 1572, omstreeks zes uren in de morgenstond, werd aan St. Mandolet, bevelhebber te Lyon, de moord te Parijs bekendgemaakt; en, voor anderhalf uur verstreken was, deelde ook een soldaat aan het volk op straat mee, dat de admiraal (De Coligny) en al de protestantse vorsten waren vermoord.

Terstond werden de poorten gesloten, en hier en daar een wacht van soldaten geplaatst. Doch, opdat de Hervormden zich niet zouden verontrusten over dit ongewoon en onverwacht sluiten van de poorten, zoals in oorlogstijd pleegt te geschieden, strooiden de pausgezinden uit, dat dit plaats had om de protestanten zekerheid te geven en zonder zorg te doen zijn. Velen sloegen maar al te veel geloof aan deze verzekeringen. Behalve de lijfwacht van de bevelhebber en van het kasteel, waren er nog driehonderd scherpschutters van de stad, die tezamen omtrent duizend man uitmaakten, en werden er nog vele anderen in de stad in de wapenen geroepen, met bevel, om, zo zij enige troepen van de Hervormden op straat vonden, al waren zij slechts voorzien van een degen, die ook met de overigen om te brengen. Doch de Hervormden, die vervuld waren met overgegevenheid en lijdzaamheid, gaven niet het minste bewijs van zich te willen verweren, waar zij een onweer zagen komen, waarvan zij wisten, dat het niet zou losbarsten zonder Gods bijzondere voorzienigheid.

In weerwil van alle schone woorden, bemerkten de volgende dag de Hervormden, dat hun leven in de handen van de pausgezinden was, die het bloed van velen hunner in vorige oproeren hadden vergoten. En zagen zij nu voor hen geen ontkomen meer, wat hun wellicht daags tevoren nog gelukt zou zijn, zo mochten zij ook nu niet meer vrij uit of ingaan tot verrichting van hun zaken. Indien zij zich op straat vertoonden, werden zij terstond in de gevangenis gezet, en waren daarom genoodzaakt thuis te blijven. Des avonds werden hun huizen in het geheim doorzocht; enige werden vermoord, anderen moesten losgeld betalen en de overigen werden gevangen genomen. Velen hunner werden of vermoord op de straat of in de rivier geworpen, van welke enige zich redden met zwemmen, die door de stroom een halve mijl van de stad werden gedreven.

Des Vrijdags daarna had er een bekendmaking met trompetgeschal plaats op al de plaatsen van de stad, hetwelk inhield, dat de Hervormden moesten verschijnen aan het huis van de bevelhebber, om daar de wil des konings aangaande hen te vernemen. Het merendeel was wat lichtgelovig, en verscheen ter bestemder plaats, vanwaar zij terstond daarna in onderscheiden gevangenschappen werden gebracht. In de volgende nacht hoorde men van alle kanten der stad een deerlijk geroep en gekerm, niet alleen van hen, die in hun huizen werden vermoord, maar ook die half dood naar de rivier werden gesleept. Van dit oogenblik af aan hadden er, door de gehele stad zulke moorden en wreedheden plaats, dat het was alsof de hel was losgelaten, en de duivels, in menselijke gedaante, daaruit voortgekomen, als woedend door de straten liepen.

Op Zondag de 30e Augustus, omstreeks acht uren in de morgen, werden de overigen, die nog van Vrijdag overgebleven waren, mede vermoord. Omstreeks één uur op de dag werd bevolen, dat er onder elke oudsten vijftientig gewapenden met twaalf burgers zouden vergaderen, om naar de St. Jorispoort te gaan, in de nabijheid van het huis van de bisschop, waarin meer dan **driehonderd vijftig mensen** gevangen zaten, en waar de vreselijke moord zou plaats hebben. De sleutels van het huis van de bisschop, waarin zovele gevangenen waren, werden daar aan deze wrede hoop overgeleverd, die zich vrijwillig hadden aangeboden, om de verschrikkelijke daad te volbrengen, wat de gewone beul bad geweigerd, en ook de soldaten zelfs hadden afgeslagen, toen hun dit werd opgedragen, die rondborstig zeiden, dat zij dit niet wilden doen.

De beul zei onder andere, dat, wanneer volgens de loop van het recht het doodsvonnis over hen was uitgesproken, hij dan wist, wat hem te doen stond, maar verklaarde, dat er voor zulk een daad meer dan genoeg beulen in de stad te vinden waren.

De soldaten zeiden, dat zij het voor meer dan onmenselijk hielden, om mensen te onthalzen, die hun nooit enig leed hadden aangedaan, en dat, wanneer de gevangenen enig oproer in de stad hadden gemaakt, zij dan eerst enige reden zouden hebben aan hun verlangen te voldoen. Zij verklaarden de eer van hun ambt, die van een edele geest moest getuigen, met zulk een valse daad niet te willen besmetten, een daad, die de vleeshouwers meer voegden dan de soldaten.

Doch Mandelot en zijn aanhangers waren niet zo nauwgezet; want, voor nog drie uren verlopen waren, kwam Le Clou, de kapitein der scherpschutters met een dolle en verwarde hoop, van wie de meesten met korte zwaarden waren gewapend. Nauwelijks was deze Le Clou op de grote plaats aangekomen, of hij gaf met luide stem de gevangenen te kennen, dat zij sterven moesten; en zich wendende tot zijn slachters, zei hij: "Voort, voort, gaat in en spoed u tot het werk!" Doch eerst vroeg hij de beurs der gevangenen tot zijn buit, en nadat hij die van allen had ontvangen, begaf hij zich naar de galerij om aan zijn helse lust te voldoen, door te zien naar dit afgrijselijk schouwspel. De moordenaars vielen op deze beklagenswaardige gevangenen met barbaarse wreedheid aan, en hakten en kerfden die op zulk een wijze, dat zij in minder dan een uur in stukken gehouwen waren, en er geen aan hun handen ontkwam. Deze allen werden meest vermoord terwijl zij op de knieën lagen, en hun ogen en handen ophieven tot God om genade, terwijl hun de handen en vingers werden afgehouden.

Onder hen, die de naam van Christus beleden, en hun leven voor de waarheid overgaven, verdient zekere koopman in hoeden en petten, **François le Bossu** genaamd, met zijn **beide zonen** wel op de voorgrond te staan. Want terwijl hij al stond te trappen in het bloed van zijn broeders, waarmee hij ook besprenkeld en in het gezicht bespat was, bemoedigde hij zijn kinderen, om de dood gewillig en geduldig te ondergaan. Hij zei: "Kinderen, nu is het een tijd om te leren, dat het altijd het lot der gelovigen was om gehaat, wreed behandeld en als verslonden te worden door de ongelovigen, evenals Christus' onschuldige lammeren van de verscheurende wolven; maar, *indien wij met Christus lijden, dan zullen wij ook met Hem heersen*. Laten deze ontblote zwaarden ons niet verschrikken; zij zullen ons als tot een brug dienen, waarover wij uit dit ellendig leven zullen overgaan tot de eeuwige gelukzaligheid. Wij hebben lang genoeg onder de goddelozen geleefd, laat ons nu met God gaan leven; laat ons met verheugde harten het grote gezelschap volgen, dat ons hier is voorgegaan, en laten wij de weg banen voor de anderen, die ons volgen zullen."

En, toen hij de moordenaars hem zag naderen, sloeg hij de armen om zijn beide zonen, en zij omhelsden ook hun vader, alsof de vader een schild wilde zijn voor zijn kinderen, en alsof de kinderen, door een natuurlijke aandrang, die hun noopt het leven te beschermen van wie zij het ontvangen hebben, de slagen wilden afweren, die naar hun vader gedaan werden, ofschoon met verlies van hun eigen leven, daar zij later dood gevonden werden met hun drieën elkaar omhelzende.

Na deze geduchte moord gingen deze onbeschaamde schepselen op en neer door de stad, en toonden hun witte geheel met bloed bespatte harnassen. Enige beroemden zich er ***honderd gedood te hebben, anderen meer, sommigen minder***. Terstond werden de grote poorten van de aartsbisschoppelijke woning geopend voor allen, die er kwamen, van wie er zeker niet één was, al behoorden zij tot de meest dweepzieke Roomsgezinden, of zij moesten noodzakelijk in hun hart gewond en verslagen zijn bij het aanschouwen van zulk een gruwelijke moord. Anderen, die deze onmenselijke wrede daad zagen, hoorde men zeggen, dat zij, die dit gedaan hadden, geen mensen waren, maar duivels in menselijke gedaante.

De volgende morgen, op Maandag de 1e September, werd het overblijfsel der lijken, die niet in het water waren geworpen, in grote boten gebracht, en naar de oever van de rivier Saone vervoerd. En, aangezien deze lijken daar als lagen uitgespreid dicht bij de abdij van Elsnay, als drek op de straten, stonden de monniken niet toe die op hun kerkhof te laten begraven,

omdat men hun deze begraafplaats onwaardig achtte. Zij vreesden ook, dat zulk een menigte bijeen geworpen lijken, de lucht zou kunnen besmetten, en gaven hun daarom in de verte reeds een teken, om die in de rivier te werpen.

Terwijl intussen het volk bezig was de lijken daar ergens in de aarde te begraven, was er een apotheker, die hun zei, dat men geld zou kunnen maken van het vet uit deze lijken. Terstond werden de vetste lijken uitgezocht, en na die opengesneden te hebben, haalden zij een grote hoeveelheid van deze stof er uit, terwijl de kooplieden dit verkochten voor drie schillingen het pond. En, toen zij niet meer wisten, hoe zij hun boze harten nog meer aan deze lijken zouden ophalen, wierpen zij die, na vele beschimpingen der omstanders, vooral van de Italianen over deze beklagenswaardige verachte lijken, in een grote put en de overigen in het water.

De lieden van Dauphine, Lanquedoc en Provence waren verbaasd zoveel lijken in het water te zien drijven, enige ontleed, anderen met lange stokken aan elkaar vast gemaakt, sommigen aan de oever liggende, enige de ogen uitgestoken, anderen de neuzen, oren en handen afgesneden, met degens overal in het lichaam gestoken, zodat sommigen bijna geen menselijke gedaante meer hadden. Ja, er dreef zulk een menigte dezer mismaakte lijken de haven van Tournon binnen, dat de mannen en vrouwen van die plaats begonnen te schreeuwen, alsof de vijanden voor de poorten stonden.

Weinige maanden daarna, toen al deze bloedige treurspelen hadden plaats gehad, zond de paus een gezant aan de koning en wel de kardinaal Ursin. Deze kardinaal werd met grote plechtigheid te Lyon ontvangen, terwijl de straten met tapijten waren belegd. Na de mis te hebben bijgewoond in de St. Janskerk, en dezelfde deur uitgaande, door welke hij ingegaan was, werd hij daar opgewacht door het merendeel van de moordenaars; en toen hij voorbij ging, knielden zij allen neer om de zegen van hem te ontvangen. Doch de gezant begreep niet, waarom zij voor hem knielden. Toen zei een van de voornaamste moordenaars, die ook tot de knielenden behoorde, dat zij de uitvoerders waren van de moord. Toen de gezant dit vernam, zegende hij hen allen met het maken van het teken des kruises.

33. Vervolging te Angiers, o.a. Jan Mason, bijgenaamd Launay Sr. de la Rivière, de eerste predikant van de Hervormde gemeente te Parijs

Nauwelijks was de moord te Parijs begonnen, of een zeker edelman te Parijs, Monsoreau genaamd, kreeg een vrijbrief en enige andere aanbevelingen om te Angiers de Hervormden te vermoorden.

Op zekere plaats kon hij zijn prooi niet vinden, en kwam ten huize van de eerwaardige en geleerden dienaar mr. Jan Mason, bijgenaamd **Launay Sr. de la Rivière**, en ontmoette zijn vrouw aan de deur van het huis. Hij groette en kuste haar, zoals dit vooral onder de hovelingen bij de Fransen de gewoonte is, en vroeg haar, waar haar man was. Zij antwoordde hem, dat hij in de hof wandelde, en wees hem de weg daarheen. Monsoreau omhelsde De la Rivière zeer vriendelijk en zei tot hem: "Weet gij, waarom ik hier ben gekomen? De koning heeft mij bevolen u terstond te doden, en mij daartoe opzettelijk bevel gegeven, zoals gij in deze brief lezen kunt."

Daarna toonde hij hem een geladen pistool. De la Rivière zei daarop dat hij niet wist, waarin hij iets tegen de koning misdään had. Doch daar gij mij," zei hij, "naar het leven staat, geef mij toch een weinig uitstel, dat ik God om genade kan bidden, en mijn geest in Zijn handen bevelen."

Nadat hij een kort gebed gedaan had, bood hij zijn lichaam de moordenaar aan, die hem met een pistool doorschoot, zodat hij terstond stierf.

Niet lang daarna zond de koning een zekere Puygaillard derwaarts, die daar negen a tien lieden verdrong, onder wie ook was de vrouw van de genoemde dienaar De la Rivière, die tot in de laatste ogenblik van haar leven een bijzondere standvastigheid van het geloof toonde.

Deze genoemde dienaar was de oudste zoon van Sr. de Launay, een zeer rijk en machtig man, doch een hardnekkig pausgezinde. Toen deze bemerkte, dat zijn zoon genegen was om belijdenis des Evangelies af te leggen, bedreigde hij hem te zullen onterven, indien hij de Hervormde godsdienst niet afzwoer; en beloofde aan de andere kant hem veel te zullen geven, en hem aan een goed huwelijk te helpen, indien hij naar hem wilde luisteren.

De zoon weigerde dit alles, en nu veranderde de liefde des vaders in haat, zo zelfs dat de jongeling genoodzaakt was naar Parijs te vluchten, waar hij later beroepen werd tot bedienaar van de eerste Hervormde gemeente, die daar gesticht werd onder de regering van koning Hendrik de Derde, aan welke gemeente later andere gemeenten in verschillende plaatsen van Frankrijk het licht ontleenden.

34. De vervolging te Rouaan; meer dan 6.000 mensen

Toen de moordenaars in deze stad begonnen zich te doen gelden, zeiden zij tot de Hervormden, dat zij zich in de gevangenhuizen moesten begeven, als de plaatsen, waar zij het best bewaard zouden zijn voor de woede en razernij van het volk. Die deze raad echter volgden, werden daar bereid om als arme lammeren door deze hongerige wolven naar welgevallen verslonden te worden.

Het aantal dergenen, die in de stad binnen weinige dagen vermoord werden, enige in hun huizen, anderen in de gevangenissen, beliep zes duizend, (6.000) behalve meer dan vijftig vrouwen, aan wie zij niet minder wreedheid pleegden dan jegens de mannen. Om kort te zijn, zullen wij hun namen niet meedelen.

Na de beroving van de lijken, werden deze allen tegelijk met sleden uit de stad gevoerd, en bij hopen op elkaar geworpen, en wel in daartoe gegraven grote putten. Hun klederen werden in de rivier door zekere arme vrouw van het bloed gezuiverd, en later hier en daar verdeeld onder de arme pausgezinden, opdat zij te midden van hun onbillijke wreedheid de schijn zouden hebben van enige werken van gerechtigheid en liefde te hebben verricht.

35. De moord te Toulouse

Des Zondags, de achtsten dag na de moord te Parijs, omstreeks acht uur des morgens, kregen de voornaamste pausgezinden bericht, van wat er gebeurd was, en wel met een brief, waarin tevens de vermaning vervat was, dat zij ook wat doen moesten.

Men beraadslaagde daarover met het gevolg, dat de grote poorten der stad gesloten werden, en alleen een kleine poort open bleef, waarbij zulk een wacht geplaatst werd, als nodig was. Terstond verspreidde zich het gerucht door de stad, dat de Hervormde heren en edellieden te Parijs vermoord waren.

De protestanten te Toulouse, die des morgens omstreeks vijf uur waren uitgegaan, om een predicatie bij te wonen te Castanet, hoorden dit, zodat enige het niet raadzaam oordeelden terug te keren, maar naar een andere plaats gingen; anderen daarentegen besloten terug te gaan, om hun zaken te regelen. Deze, die niet goed handelden, liet men met vrede binnen komen, terwijl zij hun zwaarden en dolken aan de poort moesten afgeven. Tegen de avond werden hier en daar soldaten geplaatst. Maar, aangezien er vele Hervormde raadslieden buiten de stad waren, werden de volgende dag, teneinde hen te beter te kunnen betrappen, de poorten niet zo zeker gesloten, maar ieder mocht er uit of ingaan naar zijn lust, zonder dat men iets

vroeg. Dit deed men om het gemene volk, dat hier en daar buiten wandelde, in de stad te lokken.

De eerste raadsheer, Dasis genaamd, een sluw en voorzichtig man, liet de andere raadsleden, die buiten waren, in de stad nodigen en beloofde hun op zijn woord de vrijheid, en gaf voor, dat hun afwezigheid de inwoners van Toulouse temeer ergerde. Het was wel waar, dat te Parijs een moord had plaats gehad, zeiden zij, en zij voegden er bij, dat dit geschied was door enige omstandigheden, en de koning om die reden zijn edict van vrede niet zou verbreken. Enige hunner lieten zich bewegen, en keerden terug; doch de anderen vreesden voor gevaar, en besloten naar Montauban, Realmont en elders te vertrekken.

Teneinde hen te behouden, die nu in de stad gekomen waren, en daardoor anderen te lokken, die nog buiten gebleven waren, lieten zij de volgende Dinsdag met trompetgeschal uitroepen, dat het de wil des konings was, dat niemand van de Hervormden kwaad zou worden aangedaan, maar dat men hen goed behandelen moest. De presidenten en vele anderen waren mede bij die bekendmaking tegenwoordig, vergezeld van een lijfwacht van soldaten, waardoor bij vele Hervormden, bovenal bij de raadsheren, het vermoeden rees, dat er verraad onder school; die zich daarom terstond bij de eerste president vervoegden, om te horen, wat dit alles te betekenen had. Hij antwoordde, dat dit alles alleen plaats had, om het gemeen van oproer maken terug, te houden. Doch, daar zij bemerkten, dat zij door hun sluwheid de vogels niet in het net konden krijgen, die hun bedoeling doorzagen, koelden zij hun bozen moed op hen, die zij in handen hadden.

De volgende Woensdag, 's morgens omstreeks tien uren, verdeelden zij hun troepen in verscheiden gedeelten der stad, en bevalen deze de huizen van de Hervormden binnen te gaan, wier bewoners zij gevangen zetten in de onderscheiden kerkers van de stad. Hiermee waren zij de gehele dag bezig. De wacht aan de poorten was verdubbeld, en een lid van het parlement en een roomsgezind koopman werden gezonden als bevelhebbers naar deze poorten, om te zien, wie er wilden uitgaan, en hen tegen te houden, die trachtten te ontkomen. Er was ook bevel gegeven, dat niemand een Hervormde mocht verbergen, waardoor velen ontdekt en gevangen genomen werden. Onder deze waren ook vijf of zes raadsheren, zeer geleerde mannen, die de anderen versterkten. Drie weken werden zij gevangen gehouden. Intussen zetten de moordenaars hun werk voort in de nabij gelegen steden.

Na drie weken brachten zij al de gevangenen in één kerker, en daarna begonnen zij zich te doen kennen. Zij hadden het ombrengen van hen zó lang uitgesteld, omdat zij volmacht moesten hebben van Parijs, welke hun gebracht werd door de afgevaardigden Delpesch en Madron, rijke kooplieden uit de stad. Deze brachten de verzekering van de koning over, dat, indien de moord nog niet had plaats gehad, zij niet langer daarmee moesten dralen; waaraan zij dan ook maar al te spoedig gevolg gaven.

's Zaterdagmorgens nog voor zonsopgang, gingen enige studenten, die gewoon waren 's nachts te wandelen, met nog zeven of acht sluwe boeven, gewapend met bijlen en vleeshouwersmessen, naar de genoemde gevangenis, riepen de gevangenen de een na de ander beneden, en vermoordden hen aan de voet van de trap, en gaven hun geen tijd om te spreken, veel minder om te bidden. Men berekent, dat zij er omtrent **drie honderd** (300) ombrachten. Daarna beroofden zij de lijken van alles, trokken de klederen uit en lieten ze naakt liggen. Gedurende twee dagen lagen zij daar ten schouwspel van ieder, en werden daarna in grote putten op elkaar geworpen. De lijken van de raadsheren werden in hun ambtsklederen op de plaats van het paleis opgehangen, en daarna werden de huizen der Hervormden geplunderd.

Wegens deze barbaarse wreedheden aan hun broeders gepleegd, *vielen vele Hervormden van hun geloof af, en betuigden dat openlijk door zekere vorm van afzwering, die de aanhangers van de Sorbonne daartoe hadden opgesteld en hadden laten drukken.* Doch enige van deze afvalligen herriepen later hun dwaling. Maar anderen verhardden zich, zó zelfs, dat zij

menigmaal de mis bijwoonden, hun avondmaal hielden met de priesters en moordenaars, alsof zij nimmer belijdenis van de waarheid hadden afgelegd.

36. Vervolging te Bordeaux

Terstond na de moord te Parijs kwam de tijding daarvan te Bordeaux. Dit geschiedde in de morgenstond, terwijl de protestanten sloop gegaan waren tot bijwoning van een predication in zekere weide, omtrent drie mijlen van Bordeaux, tussen de rivier Garonne en het moeras La Jalla, waar zij gewoon waren bijeen te komen. De stadhouder Montferand beval ze terug te keren. Hij verborg zijn sluw voornemen onder een goed voorwendsel namelijk, opdat zij daar door het volk niet zouden worden aangegrepen.

Nadat zij waren teruggekeerd, plaatste hij een sterke wacht aan de poorten, zodat geen Hervormde meer buiten mocht gaan dan met een verlofbrief van de stadhouder. Er werd echter een middel uitgevonden, waardoor de predikanten de stad konden verlaten, zonder dat men het gewaar werd, die toen naar Medoc gingen, om daar af te wachten, wat er te Bordeaux gebeuren zou. Toen zij vernamen wat daar gebeurd was, bleven zij er nog enige dagen, en verscholen zich in de gebergten en moerassen, totdat zij scheepsgelegenheid vonden om naar Engeland over te varen.

Terstond daarna kwam te Bordeaux, vanwege de koning, de heer van Montpesat, die in het eerst zich hield, alsof hij alles in vrede wilde schikken. Intussen raadpleegde hij met de stadhouder over de moord, waartoe hij opgeruid werd door een Jezuiet, Edmund Augier, genaamd, die altijd op zijn predikstoel zeer hevig en bitter uitvoer over de slapheid en kleinmoedigheid van de genoemde stadhouder; zo zelfs, dat hij op St. Michielsdag, toen hij sprak over de Engelen, door wie God zijn oordelen uitvoert, bij wijze van vraag uitriep: "Wie voerde de wraak van God uit over de Hugenoten te Parijs? De Engel Gods. Wie heeft dit gedaan in de andere steden van dit koninkrijk? De Engel Gods." In één woord, hij hield niet op, zowel in het openbaar als in het geheim, de pausgezinden te Bordeaux op te hitsen, om het voorbeeld van Parijs te volgen. Dag aan dag bedreigden zij de Hervormden met een verdere verwoesting, indien zij niet in tijd tot de schoot der roomse kerk terugkeerden, en, indien zij dit weigerden, zouden zij daarin niet worden ontvangen, zoals zij wel verwachtten.

Velen, die door deze bedreigingen werden bevreesd gemaakt, alsook door de smekingen en vermaningen van hun vrienden, die hun het nakende gevaar voor ogen stelden, werden afvallig.

De heer van Montpesat liet mr. Willem le Blanck, een advocaat aan het hof van het parlement, bij zich roepen, en raadde hem terug te keren tot de eenheid der roomse kerk. Le Blanck antwoordde, dat hij alles genoeg had overwogen, voor hij met anderen tot de Hervormden godsdienst overging, waarvan hij nu belijdenis deed, die hij voor de ware godsdienst erkende, die de andere godsdienst in alles ver overtrof. Toen Montpesat dat hoorde, bestrafte hij hem zeer scherp en zei: Zo, houdt gij dus uzelf voor wijzer dan de koning en allen, die dezelfde godsdienst belijden van zijn majesteit?" Die bij Le Blanck stonden, begonnen hem wreed te behandelen, en indien Montpesat hem daar niet beschermd had, op wiens woord hij daar gekomen was, zou hij niet levend uit hun handen ontkomen zijn. De stadhouder zei, dat, indien hij daar geweest ware, hij hem zou hebben doodgeslagen.

De stadhouder zag zich gedwongen de moord te Bordeaux te volvoeren, doch wist niet recht, wat hij doen zou. Want aan de een zijde bevond zich daar sr. de Veslus, en verscheidene anderen van het hof, die hem vanwege de koning verzekerden, dat deze zich zeer verwonderde, dat de zaak zo lang werd uitgesteld, en zeiden, dat hij de koning geen betere dienst kon bewijzen dan de zaak te volbrengen; aan de anderen kant was Strossi, die er op loerde Rochelle in te nemen. Deze vermaande hem wel toe te zien, wat hij deed, welk bevel hij ook van de andere kant mocht ontvangen, en zei, dat deze voorzag, dat, wanneer hij met de

uitvoering voortging, de lieden te Rochelle Strossi zouden verdenken, waardoor hij zijn doel niet bereiken zou, tot grote schade van de zaken des konings, en verzekerde hem, dat hij hem tegen alle gevaren met zijn leven zou beschermen.

Intussen zou de Armada (Marinevloot) ter zee, die tegen Rochelle uitgerust was, en voor zekere tijd te Bordeaux lag, onder de schijn van Florida te belegeren, tijdig genoeg gereed zijn om daar een algemene moord te plegen, zo zij niet hadden gevreesd dat die van Rochelle daardoor nog temeer tegen hen ontstoken zouden zijn geworden. Toen de stadhouder de zaken aan beide zijden bekeken had, werd hij eindelijk door Montpesat overreed om de moord uit te voeren. Dit werd met een eed besloten, en een lijst gemaakt van hen, die zij plan hadden te plunderen en om te brengen.

's Zaterdag de 31^e Oktober 1572 verzamelde de stadhouder al het schuim van de stad bijeen, en beval hun met andere soldaten gereed te zijn, om de last des konings na het avondeten te volbrengen. Zij toonden zich daartoe bereid, en kwamen gekleed, in gezelschap van hoofdlieden over tien, om hun aan te wijzen, wat zij doen moesten. Het merendeel van de moordenaars droeg rode hoeden, die hun door Pieter Estounach ter hand gesteld waren, en wegens het bloed, waarmee zij hun wapens kleurden, werden zij *de rode bende* genoemd; anderen noemden tien *de kardinaalsbende*.

De stadhouder gebod hun alle Hervormden te doden, vooral hen, die gewapend waren, en dat zij niemand sparen zouden. Om hun de weg te wijzen, ging hij zelf naar het huis van mr. Jan **Guilloch, heer van Obière**, raadsheer in het hof van het parlement, en wel om zijn haat bot te vieren, die hij hem reeds sedert geruime tijd toedroeg. Genoemde heer wilde juist ontvluchten door een achterdeur, doch werd daar gegrepen en op de plaats voor zijn huis gebracht, in de tegenwoordigheid van de stadhouder, die hem daar met een dolk vermoordde. Daarna werd zijn huis geheel uitgeplunderd.

In die tijd haalden zij ook zekere dienaar uit de gevangenis, die weinige dagen tevoren uit Saintonge te Bordeaux gekomen was, waar hij, naar zijn mening, veiliger was. Zo spoedig hij uit de gevangenis gebracht was, vermoordden zij hem voor de poort van het paleis.

Het huis van mr. **Willem Savius**, een raadsheer van het parlement en Hervormde, werd met geweld opengebroken, geplunderd, en hij zelf op wrede wijze vermoord. Terwijl zijn klerk, **Simonet** genaamd, zag, dat zij zijn meester wilden vermoorden, omhelsde en vertroostte hij hem; en toen zij aan hem vroegen, of hij ook een Hervormde was, antwoordde hij toestemmend, en betuigde met zijn meester daarvoor te willen sterven, en alzo werden zij in elkaars armen gedood.

Een diaken van de Hervormde gemeente, **Du Tour** genaamd, die vroeger in zijn onkunde priester van de roomse kerk was, en nu ziek te bed lag, werd vandaar op de straat gesleurd, waar hem gevraagd werd, of hij naar de mis wilde gaan en zo zijn leven behouden. Vrijmoedig antwoordde hij: "Neen, vooral niet, nu ik mijn einde zo nabij zie, zulk een hoge leeftijd heb bereikt en zo ziek ben. Ik hoop, dat ik de eeuwige zaligheid van mijn ziel niet zover zal vergeten, dat ik, uit vrees voor de dood, dit leven nog een wijle zou willen rekken; want dan zou ik de korte levensduur voor een te grote prijs hebben gekocht." Toen zij hem dus hoorden spreken, vermoordden zij hem terstond.

Bedroevend was het om te zien, hoe de beklagenswaardige protestanten ginds en herwaarts liepen, terwijl zij niet wisten, waar zij zich bergen zouden. Sommigen werden verstoten door hun eigen ouders en vrienden, die hun deuren voor hen sloten, en zich hielden, alsof zij hen niet kenden; anderen werden verraden en overgeleverd door hen, aan wie zij zich hadden toevertrouwd; *velen werden gespaard, zelfs bij priesters en anderen, van wie men geen bescherming zou hebben verwacht, ja enige zelfs door hun vijanden, wier hart een afkeer had van zulk een gruwelijke moedwil.*

De gehele stad was door schrik aangetast, en vervuld van de bedreigingen tegen de Hervormden, terwijl men zei, dat het de wil des konings was, geen enkele in zijn koninkrijk te

doen overblijven. Men zei, dat, zo iemand weigerde de mis bij te wonen, een gat voor hem in de aarde zou gemaakt worden, waarin hij dadelijk, zonder enige genade, zou bedolven worden. Dicht bij het paleis en door de gehele stad werden schandboekjes uitgedeeld en schimpliederen gezongen tegen de admiraal van Chastillon (De Coligny) en de Hugenoten. Ten gevolge waarvan zij, in wier hart God nog een vonkje der Godzaligheid had doen overblijven, zo geschokt en verbaasd waren door hun godslasteringen, dat de toestand van hen, die vermoord waren beter scheen te zijn dan van hen, die in het leven waren gebleven; want zij hoorden en zagen onophoudelijk zulke dingen, die een eerbaar gemoed veel bitterder vielen dan de dood.

Straffen

Nadat de moord had plaats gehad, betoonde de stadhouder zich zeer ijverig om sr. Montpesat door een edelman te doen weten alles, wat er geschied was, zoals hij hem beloofd had. Deze Montpesat werd zeer schielijk aangetast door een ziekte, waarin hij Gods hand zeer zwaar op hem voelde drukken, en hij zulke vreselijke uitroepen deed, dat zijn bloed en ziel tegelijk werden weggenomen. Wat voorzeker als een oordeel van God voor hem te beschouwen is, dat hem rechtvaardig overkwam om al het onschuldige bloed, dat hij zonder reden had vergoten.

Niet lang daarna ondervond een ander van deze moordenaars, Vincent genaamd, een advocaat van het hof, een soortgelijk oordeel van God. Deze had zijn handen zeer diep gedoopt in deze bloedige moord, en schaamde zich niet te bezweren, dat hij met eigen handen had vermoord **Agraulet**, deurwaarder aan het hof. Deze moordenaar overviel ook een gevaarlijke ziekte. Hij werd echter schijnbaar beter, en dacht zover genezen te zijn, dat hij op zekere tijd tot enige vrienden zei, dat hij gevoelde, dat zijn armen sterk genoeg waren om zijn dolk zo goed te gebruiken als ooit. Doch kort daarna werd hij door Gods hand aangetast door zulk bloeden uit de neus, dat dit door geen middel hoegenaamd kon worden gestuit. Het was een gruwelijk schouwspel dit mens voortdurend te zien gebukt over een volle bekken bloed, dat hem onophoudelijk uit de neus en mond vloeide. Deze bloeddorstige booswicht, die in zijn gezonde dagen van niets sprak dan van bloed, en die zijn ogen niet verzadigen kon aan het zien van bloed, vergoten aan de onschuldigen, was genoodzaakt, terwijl hij nog leefde, te zien, dat hij ook besproeid werd met zijn eigen bloed tot zijn laatste ademtocht.

Een andere moordenaar, die meer dan iemand naar bloed dorstte, zwol zozeer over zijn gehele lichaam op, dat hij nauwelijks de gedaante van een mens behield, en dit nam al meer en meer toe, totdat hij eindelijk barstte.

De stadhouder werd kort daarna doodgeschoten.

37. Besluit over de moord aan de Hervormden in Frankrijk

In bovenstaande regelen hebben wij de christelijke lezer het verhaal meegedeeld van de meest vreselijke ellenden, verdrukkingen en vervolgingen van de Hervormde gemeenten in vele plaatsen van Frankrijk, waarin weinige weken bijna dertigduizend lieden vermoord werden.

Over deze bedroevende voorvallen heerste te Rome grote vreugde, men zong daar openbare missen, en dankte God voor de goede afloop van de rooms katholieke moord aan de Hugenoten. Tot een teken van vreugde, werden 's nachts op verschillende plaatsen in de stad vreugdevuren gebrand.

Naar men zegt, schonk de kardinaal van Loraine, de voornaamste steun van het huis van Guise, en een streng vervolger van de Hervormde kerk, duizend kronen aan de persoon, die hem deze gewenste tijding overbracht; doch hij had daarom toch geen gewenst en vreugdevol einde. Als waarheid schrijft men van deze kardinaal, dat hij zeer spoedig na de regering van Hendrik de derde, de broeder van Karel de negende, in het jaar 1574, te Aviorion in woedende toestand krankzinnig is gestorven; en dat er in het uur, waarop hij stierf, zulk een verschrikkelijk onweer losbrak, waarover allen zich verbaasden en verslagen waren, zodat het volk zich niet ontzag van deze kardinaal te zeggen, dat deze wereldwijze, die zich bovenmate verrijkt had door gruwelijke listen en handelingen, nu in de bloei van de jeugd en op het toppunt van hoop, het rechtvaardige loon ontving voor al zijn goddeloze handelingen; en dat het niet mogelijk was, dat een ziel, die zodanig met ongerechtigheid vervuld was, gerust van hier zou kunnen scheiden.

De geschiedenis verhaalt van Karel de Negende, op wiens bevel de beschreven afgrijselijke moord plaats had, dat hij sedert die tijd in voortdurende angst verkeerde, weinig rust had, onder verzuchtingen en hartzeer gebukt ging, en dikwerf in vervloekingen en wanhoopskreten uitbarstte, waarvan men hem door muziek zocht te genezen, doch tevergeefs. Ja, de dood greep hem zo geweldig aan, en het hart was door pijnen zo benauwd, dat het bloed hem gedurig de huid en zweetgaten werd uitgeperst. Over deze moord gevoelde hij zulk een grote wroeging, dat hij de leden van de bloedraad niet onder zijn ogen kon dulden. Ja, ook zijn eigen moeder, die hem tot deze moord had aangezet, zou hem naar haar zoon Hendrik, koning van Polen, hebben gezonden, indien de dood hem niet had overvallen. Terwijl hij zieltogend neerlag, wilde hij nog zijn broeder, de hertog van Alençon, en de koning van Navarre spreken; doch dit werd zo lang uitgesteld, totdat hij reeds buiten kennis was. Hij stierf op Pinksteravond de 30e Mei 1574, in tegenwoordigheid van zijn moeder en van de kardinalen van Bourbon en Ferrare, in de leeftijd van vijfentwintig jaren, na een regering van dertien jaren. Doch, aangezien hij geen goede opvoeding genoten had, was zijn regering zo, dat de nakomelingen alle reden hadden zich daarover te verwonderen en die te verachten. Dit kan tot waarschuwing dienen van de groten, dat zij zich door hun goddeloze raadslieden niet tot zodanige verschrikkelijke zonden en vervloekte daden moeten laten verleiden, maar moeten luisteren naar de rede, en de christelijke wet steeds voor ogen bonden. Immers, na de volbrachte boosheid velt de inwendige rechter zijn vonnis, en prikkelt het arme gemoed met zovele weeën en hartkloppingen, alsof het moorden en het geschrei voortdurend de ziel met kwellingen doorboort, als oordelen Gods, waarvoor de groten bovenal te vrezen hebben, als die weten, dat een hoger Rechter over hen gebiedt.

38. Martelaarschap van F. Rey. 1662-1684

F. Rey was student in de godgeleerdheid. Hij werd geboren in 1662 te Nimes, Frankrijk en werd wegens de evangelische waarheid opgehangen op bijna 24 -jarige leeftijd.

In gevolg van het koninklijk gebod 1685, moesten alle predikanten en proponenten uit het koninkrijk Frankrijk vertrekken. Rey had dit ook wel gedaan ten ware hij een hoger bevel in zijn hart gevoelde om niet te wijken. Hij ging door de provincies van Lanquedoc, Montauban, tot Montpellier en zocht overal mensen op, die in het geloof wilde gesticht worden. Hij hield verscheiden oefeningen te Nimes, die aan niet weinigen hun leven en vrijheid kosten. Echter, hij werd door een verrader, die veinsde zijn vriend te zijn verraden en overgeleverd. Maar zijn uur was nog niet gekomen.

Hierna ging hij naar de Silvanus en omdat hij wel geloofde dat hij vanwege de veelheid van spionnen en dragonders zijn vijanden niet zou kunnen ontgaan, nam hij afscheid van zijn vader te Nimes door een brief waarin hij verklaarde bereid te zijn zich als een offerande van God over te geven. Nauwelijks waren twee maanden verlopen en hij werd te Auduze gegrepen door verraderij van een burger die met hem in de Sevnnes had omgegaan, alsof hij zijn trouwe vriend was. Een van zijn gevangennemers greep hem bij zijn haar, wierp hem op de aarde en sloeg hem verschrikkelijk. Dit beantwoordde hij met zachte woorden: *hij mocht wel toezien dat God hem ook niet op gelijke wijze, zo hard zou straffen*. Dit is ook twee dagen daarna gebeurd toen hij van een van zijn makkers met wie hij een twist raakte werd doodgestoken.

Vervolgens werd Rey te Auduze in het gevangenhuis en in ketenen geklonken en op een harde wijze behandeld. Men vroeg hem of hij gepreekt had? Hij antwoordde: *ja, en wanneer ik in vrijheid was zou ik het nog doen*.

Hij werd van daar door 30 dragonders overgebracht naar de gevangenis te Alez, waar hij de strengheid van de wereldlijke rechter is en de verzoeken van allerlei orden monniken had uit te staan. Deze beantwoordde hij zodanig dat sommigen door hem bewogen werden.

Weinig dagen daarna voerde men hem over naar Nimes, waar een grote menigte volk op weg was om hem te zien en met tranen en veel toewensing van Goddelijke bijstand hem begeleiden. Echter hij bestrafte sommigen ook wegens hun afval en vermaande hen dat ze naar zijn voorbeeld God door lijden zouden verheerlijken.

Toen hij zijn geboortestad naderde voerde hij in zich een sterke beweging vanwege vrees dat zijn vader hem hier tot een sterke verzoeking zou zijn. Daarom bad hij de rechters dat men hem noch hem, noch zijn andere bloedverwanten toegang tot hem zou verschaffen. Hierdoor betoonde hij ook zijn standvastigheid en opoffering aan de Goddelijke wil waarmee hij te kennen gaf dat hij een oprechte Leviet was, volgens Deuteronomium 33: 9.

Hier legden het de zogenaamde geestelijken sterk op hem toe, maar ze konden geen vat op hem krijgen. En omdat ze vreesden, omdat er vele gereformeerden te Nimes woonden die voor deze vervolgingen geweken waren en nu licht een opstand konden verwerken - of in hun hart versterkt worden als ze zouden zien dat zo een jongeman zó gewillig en volstandig ter dood wilde gaan, - zonden ze hem daarom hem naar Beaucaire, waar hij de schromelijkste aanvallen moest uitstaan. De intendant, of landsrechter zocht hem aan de ene kant te bewegen met de zoetste woorden en beloften en aan de andere kant door de verschrikkelijkste bedreigingen van de dood, tot verlooehening van zijn godsdienst. Maar hij antwoordde: 'ik heb de wereld niet lief noch hetgeen in de wereld is. Al de voordelen die u mij voorstelt, acht ik als drek. Ik vertreed die met mijn voeten. Ook is mij mijn leven niet dierbaar, maar begeer Christus te gewinnen, welke dood u mij ook mocht aandoen; die zal mij een eer zijn omdat ik die zal lijden om des Heeren wil.'

Men liet echter daarom niet van hem af om zijn ziel moede te maken en van voornemen te doen veranderen. Toen dit alles tevergeefs was velde de intendant Baviile die bij de Hervormden in Frankrijk bekend staat gelijk Duc 'd Alva bij de Nederlanders, over hem het doods vonnis. Voordat hij hiertoe over ging zei hij: 'Rey, nu heb je nog tijd tot je behoud'.

Waarop hij antwoordde: 'ja, ik wil ook de overige tijd tot de eeuwige behoudenis van mijn ziel aanwenden.'

Toen de rechter daarop zei: dan moet je veranderen van religie, antwoordde hij: 'had ik voor de dood gevreesd dan zou u mij hier niet zien. God heeft mij Zijn waarheid doen kennen en geeft mij genade om daarvoor te sterven. Spreek mij niet meer van de goederen van deze wereld, ik heb geen smaak meer in dezelfde.'

Toen de rechters zijn onbeweeglijkheid zagen hielden ze op om hem te kwellen wegens de godsdienst. Maar voordat zij zijn vonnis uitspraken, - terwijl ook vele der toehoorders medelijden met hem hadden omdat hij op alle vragen zo eerbiedig en bescheiden antwoordde - zeiden ze nogmaals tot hem: of hij zich over zichzelf wilde ontfermen en niet zo halsstarrig zijn leven in de wind slaan. Daarop antwoordde hij: 'het staat niet meer aan mij om te zeggen welke partij ik kiezen moet. Het is nu geen tijd meer om wisseling te doen en het leven te verkopen. Ik ben bereid om te sterven.'

Daarop las men het vonnis voor namelijk dat hij opgehangen en alvorens gepijnigd zou worden. Geheel onverschrikt hoorde hij dit aan en dat niet alleen, maar hij antwoordde: 'men behandelt mij veel zachter dan mijn Heiland. Ik was bereid om geradbraakt of verbrand te worden. *O Heere des hemels en der aarde, ik dank U dat Gij mij verwaardigd om voor U en Uw Evangelie veel te lijden.*'

En toen legde men hem op de pijnbank, die hij zonder klagen of morren, of iemand te beschuldigen verdroeg. Op al de vragen die men hem deed antwoordde hij steeds: 'alles wat ik te zeggen hebt, heb ik al gezegd.'

Toen men hem van de pijnbank losmaakte keerde hij zich tot zijn rechters en zei: 'niets heb ik gevoeld van al de pijnen die u mij hebt willen aandoen. Ik verzeker u, ik heb niets gevoeld.'

(O dit vermag de sterke hand van God, die de mulen der leeuwen en de kracht des vuurs en het pijnlijk gevoel van het lichaam kan inhouden.)

Na deze uitgestane pijniging voerde men hem maar plaatst daar hij zich ter dood bereiden zou. Toen hem het laatste eten volgens de gewoonte gebracht werd, zei hij zeer vrolijk tot de aanwezigen: 'anderen eten om te leven en ik om te sterven. Dit is de laatste maaltijd die ik op aarde houd, maar tegen de avond zal er een kostelijke maaltijd in de hemel bereid zijn. Daarheen word ik genodigd en zal er door de engelen toe gebracht worden.'

Men liet nog enige monniken op hem los. Maar tot hun beschaming. En hoewel zij op alle wijzen hem zochten te verstoren in zijn lezen of zingen, het was tevergeefs. Hij hield zich zeer bedaard tegen de avond.

Toen hij naar de gerichtsplaats uitging kwamen nog twee monniken bij hem en zeiden, dat zij gekomen waren om hem te vergezellen en te troosten. Hij antwoordde hem: 'ik heb u niet nodig. Ik heb een Trooster, Die mij getrouwer bijstaat dan gij. En Die is binnen in mij en Die mij verzekert dat Hij bij mij zijn zal tot aan mijn laatste adem.'

En zo ging hij getroost en weltevreden verder voor de ogen van het volk. Maar als hij enigen zag die zich tot de rooms-katholieke godsdienst hadden laten dwingen en weenden, zei hij tot dezen: 'ween niet over mij, maar over uzelf. Ik zal haast buiten alle lijden en buiten dit tranendal zijn. U laat ik daar nog in. In Gods Naam keert weder, toont uw berouw en God zal u genadig zijn.'

Toen hij de galg zag riep hij van vreugde uit: *courage! courage! Dit is de plaats die ik mij lang heb voorgesteld en tot welke God Zelf mij heeft bereid. O hoe aangenaam komt mij deze plaats voor! Ik zie de hemel geopend om mij te ontvangen en de engelen komen om mij te begeleiden.*

Hier wilde hij zingen, maar de rechters verboden het hem omdat ze zagen dat een menigte mensen over de blijdschap en standvastigheid van deze jongeman zeer bewogen waren.

Als hij aan de voet van de ladder kwam zei hij: ‘o, hoe gewenste is mij deze ladder omdat ze mij dient tot een trap naar de hemel om mijn loop te voleinden.’

Hier gaat men hem vrijheid om zijn gebed te doen. Toen hij opklom zag hij de monniken die hem van achteren nakwamen, tot welke hij zei: ‘ik heb het u reeds gezegd en zeg het u nogmaals, dat ik uw bijstand niet nodig heb. God heeft mij tot mijn laatste ogenblik in mijn loopbaan bijstand genoeg.’

Wanneer hij van de hoogte tot de menigte volk wilde spreken van zijn geloof, vreesden de rechters voor de uitwerking van zo'n predicatie en lieten daarom op verscheiden trommels slaan opdat zijn stem niet mocht gehoord worden. (Want de helse geest die de pijnen en tongen bedwingen wil, schroomt voor de welsprekende tong der waarheid; inzonderheid als er gepreekt wordt vanaf kruis, galgen en brandstapels.

Onze martelaar dan sprak echter voor en mét zichzelf; zijn ogen predikten, zijn aangezicht, gelaat en de handen gaven bewijs van zijn omverzettelijkheid, van zijn geloof en standvastigheid. Zo zelfs dat de gehele stad Beaucaire, hoe diep zij ook begraven was in de vooroordelen van het pausdom, daarvan bewogen werd.

Overgenomen uit: Euthanasia, of voorbeelden der welgestorvenen, 4^e deel.

Door pred. W. van Eenhoorn te Arnhem